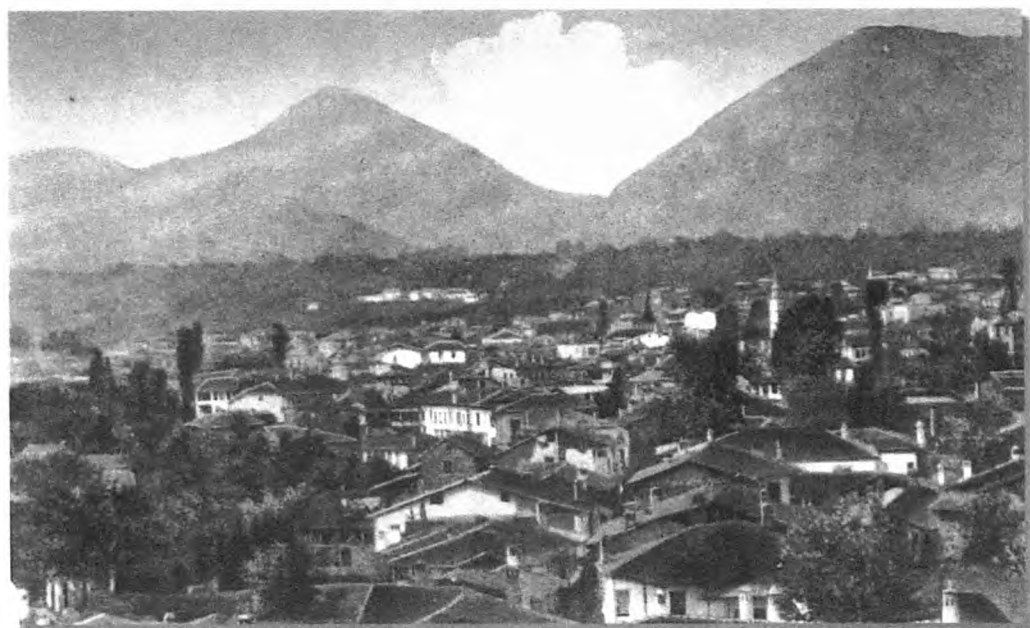

ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ

ΝΑΟΥΣΑΝ ΑΚΡΟΤΟΜΟΝ ... ΠΕΤΡΑΝ

ΝΑΟΥΣΑΪΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

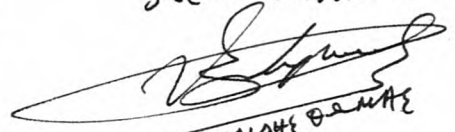
ΝΑΟΥΣΑ 2001

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

GRIER-00938

από τη Δ.Κ. Βιβλιοθήκη Βέροιας
Βέροια 16.5.2001

ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΔΩΡΕΑ
κ. Θωμά Γαβριηλίδου

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΜΑΝΑΣ ΜΟΥ
ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
Αρ. εισαγωγής 99551
Ημ. εισαγωγής 5-6-2001
Ταξινομικός αρ. 938.53

Τ. 1.

Π. Α.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Copyright
Θωμάς Γαβριηλίδης
Ανοίξεως 23 Βέροια
Τ. Κ. 591 00
τηλ. 0331 - 25192

ISBN 960-91550-0-6

Φωτογραφία εξωφύλλου: Μερική άποψη Νάουσας αρχών 20ου αιώνα. Φαίνονται: Άγιος Μηνάς (μπροστά), Ωρολόγι (μέση), Μιναρές Τζαμιού (άκρη). Στο βάθος τα βερμιώτικα βουνά της Παλιονιάουσας (δεξιά) και της Γραμμένης (αριστερά). (από το αρχείο Τ. Μπαίτση)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την ίδρυση της Νάουσας φαίνεται ότι ανάμεσα στους πολίτες της κυκλοφορούσαν διάφορες παραδόσεις. Αν αυτές είχαν καταγραφεί και πριν από την επανάσταση και καταστροφή της πόλης στα 1822, μας είναι άγνωστο, γιατί μαζί με όλα τα άλλα που αφανίστηκαν, χάθηκαν και όλα τα γραπτά μνημεία (βιβλία, χειρόγραφα κ.λπ.) που υπήρχαν είτε στην κοινοτική βιβλιοθήκη, είτε σε εκκλησίες ή ιδιωτικές κατοικίες, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, χωρίς ιδιαίτερη σημασία και αυτές, για την ιστορία της πόλης.

Από εκείνους που φρόντισαν να καταγράψουν μαζί με τα γεγονότα της επανάστασης και της καταστροφής του 1822 και τις παραδόσεις για την ίδρυση της Νάουσας μας είναι ως τώρα γνωστοί τρεις, που με χρονολογική σειρά είναι οι εξής: 1. Κάποιος Ναουσαίος αυτόπτης μάρτυρας του ολοκαυτώματος του 1822, του οποίου δυστυχώς δεν διασώθηκε ούτε το όνομα ούτε το πατρώνυμο ή επώνυμο αλλά ούτε και ο χρόνος που συνέγραψε αυτός το έργο του, το οποίο κληροδοτήθηκε σε μας σε ανώνυμο επίσης αντίγραφο των χρόνων 1870-1880 με την επιγραφή "Ιστορικών Νιάουσας" έπειτα από τη δημοσίευσή του το 1956 από τον ιστορικό Γιάννη Βασδραβέλλη στον Γ' τόμο των "Μακεδονικών" και την αναδημοσίευσή του στο περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ, τεύχη 14, 15, 16-1981.

2. Ο ιστορικός Ν. Γ. Φιλιππίδης, που γεννήθηκε το 1845 στη Μηλοβίτσα Μοναστηρίου αλλά καταγόταν από τη Δοβρά. Ο Ν. Γ. Φιλιππίδης στην ιστορική πραγματεία του "Η Επανάσταση και καταστροφή της Ναούσης", την οποία παρουσίασε στις 27 Απριλίου 1879 στο Φιλολογικό Σύλλογο Αθηνών "Παρνασσός" και την εξέδωσε σε τομίδιο το 1881, αναφέρει ανάμεσα στα άλλα και τα σχετικά με την ίδρυση της Νάουσας, σύμφωνα με παράδοση, που, όπως γράφει, άκουσε από κάποιον ασπρομάλλη (πολιό) γέροντα στη Νάουσα, την οποία, όπως φαίνεται, επισκέφθηκε γύρω στα 1878. (Ν. Γ. Φιλιππίδου, Επανάσταση και καταστροφή της Ναούσης, Αθήνησι 1881, σελ. 25-26).

3. Ο Ναουσαίος δάσκαλος Δ. Πλαταρίδης, που άκμασε στο β' μισό του 19^{ου} αιώνα. Αυτός παίρνοντας, όπως φαίνεται, αφορμή από την προαναφερθείσα πραγματεία του Ν. Γ. Φιλιππίδη συνέγραψε γύρω στα 1881 - 1886 ένα σχέδιασμα για την ιστορία της Νάουσας, που αποτέλεσε τη βάση του έργου του Ε. Ι. Στουρναιάκη "Ιστορία της πόλεως Ναούσης

από τις ιδρύσεις μέχρι της καταστροφής του 1822", το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά στην Εδεσσα το 1924.

Από τα προαναφερθέντα συνάγεται ότι οι παραδόσεις για την ίδρυση της Νάουσας, που διασώθηκαν, καταγράφηκαν στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα και συγκεκριμένα ανάμεσα στα χρόνια 1870-1886, εκτός από την παράδοση την οποία διέσωσε προφορικά ο Γ. Μέσκος. Αυτή την ανακάλυψε εντελώς τυχαία ο γράφων το Φεβρουάριο του 2001, όταν το βιβλίο του βρισκόταν ήδη στο τυπογραφείο, γι' αυτό και δεν τη σχολιάζει εδώ αλλά μόνο στο οικείο κεφάλαιο.

Πρωταγωνιστές στην ίδρυση της Νάουσας σύμφωνα με τον άγνωστο Ναουσαίο είναι ο Χ' Αχμέτ Εβρενόζογλου μαζί με το διδάσκαλο του γιου του, το Σιάχη Λιάνη.

Σύμφωνα με τον Ν. Γ. Φιλιππίδη πρωταγωνιστές στην ίδρυση της Νάουσας είναι ο "περιώνυμος στρατηγός" Χατζή Αχμέτ Ομπρενός ή Εβρενός και ο διδάσκαλος των παιδιών του, ο Σεχ Λεαή, ένας από τους ιερολογιότατους Οθωμανούς.

Τέλος σύμφωνα με τον Δ. Πλαταρίδη πρωταγωνιστές στην ίδρυση της Νάουσας είναι ο στρατηγός του Σουλτάν Μουράτ Αβρανός ή Εβρενός, ο οποίος πήρε για τα κατορθώματά του τον τίτλο του Γκαζή (Γαζής= νικητής τροπαιοφόρος) και ο παιδαγωγός των παιδιών του, ο Σεχ Λεαής, ο θεωρούμενος από τους μωαμεθανούς όσιος.

Από τις προαναφερθείσες παραδόσεις η ίδρυση της Νάουσας, όπως φαίνεται, αποδίδεται σε δύο διαφορετικά πρόσωπα, τον Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου (παράδοση Αγνώστου Ναουσαίου) ή τον Γκαζή (Γαζή) Εβρενός (παρ. Πλαταρίδη) και χρονολογείται από τον Άγνωστο Ναουσαίο είκοσι περίπου χρόνια πριν από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, δηλαδή γύρω στα 1433 (α' μισό 15^{ου} αιώνα), ενώ από το Δ. Πλαταρίδη γύρω στα 1361 (β' μισό 14^{ου} αιώνα).

Ο Ν. Γ. Φιλιππίδης φαίνεται ότι κάνει συγκερασμό των παραδόσεων ονομάζοντας τον ιδρυτή Χατζή Αχμέτ Ομπρενός ή Εβρενός, όνομα που φαίνεται σαν συμφυρμός των δύο προαναφερθέντων (Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου και Γαζή (Γκαζή) Εβρενός) ενώ χρονολογικά φαίνεται ότι συμφωνεί περισσότερο με τον Άγνωστο Ναουσαίο εφόσον τοποθετεί το γεγονός της κτίσης της Νάουσας στις αρχές του 15^{ου} αιώνα.

Κοινό στοιχείο πάντως και των τριών παραδόσεων που προαναφέρθηκαν

θεί και μία παράδοση, την οποία δίνει συνοπτικά ο Ε. Στουγιαννάκης στο έργο του "Ιστορία της πόλεως Ναούσης", σελ. 44 (μέσα σε αγκύλες) χαρακτηρίζοντάς την ως τουρκικής προέλευσης και εκφράζοντας την υποψία ότι αυτή ίσως είναι το πρότυπο από το οποίο προήλθε η παρουσιαζόμενη από τον Δ. Πλαταρίδη παράδοση για την ίδρυση της Νάουσας.

Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, που την διέσωσε ο Γάλλος Φ. Μπωζούρ στο έργο του "Tableau du commerce ^{de} la Grece 1787-1797", ο σουλτάνος Μουράτ Β' χάρισε στο στρατηγό Χατζή Εβρενός επειδή (δήθεν) είχε κατακτήσει όλη τη Μακεδονία με μία μόνο εκστρατεία, όσο τόπο θα μπορούσε να διατρέξει έφιππος μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο, το έτος από Εγίρας 830 (1426).

Έτσι ο Χατζή Εβρενός ξεκινώντας από τα Γενιτσά έφτασε ως την Κολιακιά (Χαλάστρα) και ως τη Βέροια και έκανε τιμάριό¹ του όλη τη μεταξύ αυτών χώρα της Μακεδονίας, την οποία και κληροδότησε στους απογόνους του.

Ας σημειωθεί ότι οι απόγονοι του Εβρενός, οι οποίοι καρπώνονταν τη μεγάλη κληρονομιά, που τους είχε αφήσει ο γενάρχης τους, και διαχειρίζονταν τα έσοδα από τα βακούφια, με τα οποία συντηρούνταν και λειτουργούσαν και τα διάφορα ευαγή ιδρύματα των Γενιτσών, της έδρας της οικογένειας "Εβρενόζογλου", υπήρχαν ως την απελευθέρωση της Μακεδονίας από τον τουρκικό ζυγό και την ανταλλαγή των πληθυσμών και περιουσιών, που έγινε μετά τη μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, δηλαδή πάνω από πεντακόσια χρόνια!

Με βάση τις παραδόσεις, που παρουσιάζονται στη συνέχεια αλλά και το σπουδαιότατο έργο του Βασίλη Δημητριάδη "Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί", θα παρουσιάσουμε σύντομα βιογραφικά σημειώματα των τριών μωαμεθανών, οι οποίοι λέγεται ότι πρωταγωνίστησαν, στην ίδρυση ή σωστότερα στην επανίδρυση ή ανασυνοικισμό της Νάουσας-Νιάουσας, δηλαδή του στρατηγού Γαζή Εβρενός, του εγγονού του Χατζή Αχμέτ Μπέη και του Σεϊχη Ιλαχή (του Σιάχη Λιάνη ή Σεχ Λεαή των ναουσαϊκών παραδόσεων) και του πολιούχου της Νάουσας, του εθναποστόλου οσίου Θεοφάνη του Νέου, που ήταν, ευτυχώς, παρών σε κείνα τα κρίσιμα χρόνια, που οι Ναουσαίοι αγωνίζονταν να αναστήσουν την πατρίδα τους.

Γιατί θα πρέπει οπωσδήποτε να σημειώσουμε εδώ ότι πιστεύουμε πως το σωστότερο θα ήταν να μη γίνεται λόγος για ίδρυση της Νάουσας-Νιάουσας μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους (τέλη 14^{ου} – αρχές 15^{ου} αιώνα) αλλά για επανίδρυση ή μάλλον για νέο συνοικισμό της,

διότι ως οικισμός με το ίδιο όνομα -μάρτυρας το τοπωνύμιο Παλαιο-Νάουσα=Παλιονιάουσα- φαίνεται ότι υπήρχε και στα Βυζαντινά χρόνια, εφόσον, όπως γράφει και ο φίλος νομικός, συγγραφέας, ιστορικός κ. Γιώργος Χιονίδης (που πάντα με βοηθά στις έρευνές μου γι' αυτό και τον ευχαριστώ ιδιαίτερα) σε σχετική με την επανάσταση και το "χαλασμό" της Νάουσας στα 1822 ομιλία του "δεν είναι δυνατόν να ήταν ακατοίκητος ένας τόσο προνομιούχος χώρος".

Ο φερόμενος από τις παραδόσεις ως ιδρυτής, θα πρέπει να ήταν απλώς ο νέος ιδιοκτήτης του τιμαρίου, στο οποίο ανήκε και η Νάουσα μαζί με κάποιους άλλους μικρότερους προφανώς οικισμούς, που επειδή την έκανε βακούφι για να εξασφαλίσει τις απαραίτητες προσόδους για τη λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων, τα οποία είχε ιδρύσει στην έδρα του, στα Γιαννιτσά, και φρόντιζε για την οικονομική της πρόοδο, γιατί εξυπηρετούσε τα συμφέροντά του, θεωρήθηκε αργότερα ως κτήτοράς της και κτίτοράς της.

Τα οικονομικά συμφέροντα ήταν αυτά που ώθησαν και τον πρώτο ιδιοκτήτη του βακουφίου της Νάουσας και τους κληρονόμους του να την προικίσουν με σημαντικά προνόμια, όπως ήταν οι φορολογικές απαλλαγές και η απαγόρευση εγκατάστασης μωαμεθανών μέσα στα όριά της. Χάρη στα οικονομικά συμφέροντα των Εβρενών αλλά και της σουλτανομάνας (valide hanım – σουλτάνας) και του ίδιου του σουλτάνου, των οποίων η Νάουσα, όταν είχε αποκτήσει μεγάλη οικονομική ευρωστία, έγινε χάσι, η τιμωρία της στα 1705, όταν στασίασε για πρώτη (;) φορά δεν ήταν εξοντωτική και μετά την επανάσταση του 1822, έπειτα από την παραδειγματική τιμωρία, της χορηγήθηκε αμνηστία.

Τα λεγόμενα από τις παραδόσεις για δήθεν εξημέρωση των κατοίκων της Παλαιονάουσας-Παλιονιάουσας από τον Γαζή ή τον Χατζή Εβρενός, ως προϊόντα χονδροειδέστατης προπαγάνδας των Εβρενών, η οποία απέβλεπε στην κάμψη του φιλελεύθερου φρονήματος των Ναουσαίων, που ως Έλληνες φιλότιμοι αποστρέφονταν την αχαριστία, θα πρέπει να αγνοηθούν. Γιατί είναι αδύνατον να υπήρχαν στα τέλη του 14^{ου} - αρχές 15^{ου} αιώνα - άνθρωποι, χριστιανοί, που να αγνοούσαν τα ενδύματα και τα υποδήματα.

Παράλληλα θα πρέπει να ερευνηθεί με προσοχή η θέση της Παλιάς Νάουσας - Νιάουσας. Γιατί είναι μάλλον απίθανο να βρισκόταν στην κορυφή του ορεινού όγκου, που υψώνεται πάνω από την πηγή της Αράπιτσας, στην οποία (πηγή) κατά πάσα πιθανότητα ανήκει το όνομα Νάουσα (=ρέουσα), επειδή η θέση αυτή είναι εντελώς ακατάλληλη για οικισμό ανθρώπων, εφόσον εκτός των άλλων στερείται και του απαραίτητου νερού, πράγμα που σύμφωνα με παράδοση, που ακόμη λέγεται, ανάγκαζε τους

κατοίκους της Παλιονιάουσας (τους ξυπόλυτους) να λιώνουν ένα ζευγάρι τσαρούχια κάθε φορά που έπρεπε να κατεβούν στην πηγή της Αράπιτσας για να γεμίσουν τα ασκιά τους.

Τα κείμενα του βιβλίου, που τώρα κρατάς στα χέρια σου, φίλε αναγνώστη, τα περισσότερα, πρωτοείδαν το φως της δημοσιότητας στην τοπική εφημερίδα ΛΑΟΣ και στο περιοδικό "ΝΙΑΟΥΣΤΑ" στην τελευταία εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα. Στο μεγαλύτερο μέρος τους διατηρούν το αρχικό τους περιεχόμενο, αλλά έγιναν και αρκετές βελτιώσεις οι οποίες θεωρήθηκαν εντελώς απαραίτητες, ώστε το βιβλίο να έχει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό την αναγκαία συνοχή.

Ομως ο στόχος δεν άλλαξε καθόλου, είναι η συμβολή στην ιστορία της αγαπημένης ηρωϊκής Νάουσας.

Ευχαριστώ και από τη θέση αυτή όλους εκείνους που με βοήθησαν στις έρευνές μου.

1. Κατηγορίες τιμαρίων:

α) Κοινό τιμάριο (timar): Εισόδημα από δύο ή τρεις χιλιάδες μέχρι 19.999 άσπρα το χρόνο.

β) Ζεαμέτι (Ze amet): Εισόδημα από 20.000 μέχρι 99.999 άσπρα το χρόνο.

γ) Χάσι (has) : Εισόδημα από 100.000 άσπρα και πάνω το χρόνο (Β. Δημητριάδη, Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Ε. Τσελεμπή, σελ. 81)

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Α ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΑΝΩΝΥΜΟ ΝΑΟΥΣΑΙΟ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

κά" τόμος Γ' 1956 δημοσιεύτηκε με σημαντικά
ευνητή - συγγραφέα Γιάννη Βασδραβέλλη ένα
τίγγραφο των χρόνων 1870-1880 χαμένου μάλ-
ρου αγνώστου Ναουσαίου, αυτόπτη μάρτυρα
22, με την επιγραφή "Ιστορικών Νιάουσας".
ιάουσας" περιλαμβάνονται και πληροφορίες
ς, αντλημένες οπωσδήποτε από κάποιες πηγές
ρετικές από αυτές που μας διέσωσε στο δικό
ς της πόλεως Ναούσης ο Δ. Πλαταρίδης και
ου, που είχε ως βάση το σχεδιάσμα, που προανα-
ιάουσας Ε. Ι. Στουγιαννάκης, είναι νομίζω χρήσι-
συνέχεια του σημειώματος αυτού ώστε να βο-
ποιων συμπερασμάτων χρήσιμων για τη γνώση
ς της Νάουσας του σχετικού με την "θρυλική"

ασία του Γιάννη (Ιωάννου) Βασδραβέλλη που
ηκε και στο περιοδικό ΝΙΑΟΥΣΤΑ, τεύχη 14,

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙ - ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΑΠΟ ΠΟΙΟΝ ΤΙΣΘΗ Η ΝΑΟΥΣΑ

που έτη είκοσι πριν της Κωνσταντινουπόλεως
όν. Αίτιος της τοιαύτης πράξεως έγινε ο Χατζή
του οποίου απόγονοι εισίν αι γενεαί του Σελήμ
Μπέγη και εσχάτως πρώτης τάξεως πασιάς
ης Γιαννιτσιώτης.

χει επ' ονόματι και τιμή του Χατζή Αχμέτ Εβρε-

Δημήτριος Νικητοπούλης Θεσσαλονίκη 1956

αυτού ηλώθη υπ' αὐτούς· ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν τὴν Α(ν)δριανουπόλιν καὶ συνεχῶς ἐκ τῆς Ἀσίας τὸν ἐπισκέπτοντο οἱ πεπαιδευμένοι κληρικοί, οἱ σοφώτεροι κατὰ Ὀθωμανῶν ἐβλιάδες (ἅγιοι) καὶ συμβούλια ἐπὶ συμβουλίῳν ἔκαμνον ἀντικείμενον ἔχοντες πῶς ευκολότερα νὰ κατακτήσουν καὶ ἐκτουρκίσουν τὴν ἀπέραντον Βυζαντινὴν Αυτοκρατορίαν.

Εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ συμβούλια ἐγένινεν πρότασις νὰ κατηχηθοῦν οἱ κάτοικοι Μακεδονίας, Ἡπείρου, Θεσσαλίας, καὶ σχεδὸν ὅλης τῆς νυν λεγομένης Ευρωπαϊκῆς Τουρκίας.

Οὕτω λοιπὸν ἐξελέχθησαν οἱ μᾶλλον εἰδήμονες καὶ οἱ αὐταπαρνησταὶ ἐτέθησαν ἐπικεφαλῆς, κατ' ἐκλογὴν ἕκαστος εἰς τὸ μέρος ὅπου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐγνώριζεν ἢ ἐπιθυμοῦσεν.

Οὕτω καὶ ὁ μνησθεὶς Εβρενόζογλου, ὡς εἰς ἐκ τῶν ἐπισήμων, με 18 αὐταπαρνηστὰς ἐκίνει διὰ τὴν Μακεδονίαν, ἐφθασεν εἰς Σέρρας μετὰ πολὺν ἢ ὀλίγον καιρὸν ἐνθα ἠσύχασαν ὀλίγας ἡμέρας... Ὁ μνησθεὶς Εβρενόζογλους ἀπὸ τοὺς 18 τοὺς 13 ἐνθεν καὶ ἐνθεν ἐξαπέστειλεν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, Δράμα, Νευροκόπι καὶ λοιπά. Αὐτὸς με τοὺς υπόλοιπους, ὅλοι πέντε, ἐφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην...

Ὁ Αχμέτ Εβρενόζογλους, ἀφοῦ εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἐστείλεν τοὺς υπολοίπους νὰ κατηχήσουν τοὺς νοημονεστέρους καὶ ἐπιρροὴν ἔχοντας κατοίκους διὰ νὰ υποταχθοῦν εἰς τὸν Σουλτάνον... τότε αὐτὸς καὶ ὁ νεανίας υἱὸς καὶ ὁ δάσκαλός του υἱοῦ του, ὀνομαζόμενος Σιάχη Λιάνης, ἐπήγαν καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς Γιαννιτσά, ὅπου τὰ πέραξ μέρη κατηχοῦσαν τοὺς κατοίκους καὶ ὡς κέντρον λάμβαναν τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς προόδου τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Μακεδονίας κατηχητῶν.

Μαθὼν ὁ τότε Σουλτάνος τὰς προόδους τοῦ Αχμέτ Εβρενόζογλου, ἔδραξεν τὸν καιρὸν καὶ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἐφθασεν ὅχι με θόρυβον καὶ μεγάλας πομπὰς ἕως εἰς Γιαννιτσά.

Ὁ Εβρενόζογλους μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ διδασκάλου του καὶ ὅσους ἄλλους ἡδυνήθη ἐβγήκεν εἰς προϋπάντησίν του ἕως εἰς τὴν μπάνια... καὶ λέγουν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Εβρενόζογλου, νεανίας ζωηρὸς, ἐχόρευεν τὸ ἄλογόν του ἐμπροσθεν τοῦ βασιλέως καὶ ἐβράδυνεν ὀλίγον νὰ προσκυνήσῃ τὸν

ελευθέραν ανατροφήν έλαβεν ο υιός” (και αυτό εστάθη αιτία και κατόπιν επότισε τον νεανίαν με το σερμπέτι ευγενοοθωμανιστί λεγόμενον το δηλητήριον).

Τότε λέγουν εζήτησεν ο Εβρενόζογλους παρά του Σουλτάνου ολίγον τόπον δια να κτίσει πόλιν, όπου εκλέξει και τον αρέσει δι’ ανάπαισίν του, και του έγινε η χάρις και με όσα προνόμια ο ίδιος θελήσει.

Ούτω περιφερόμενος εις τα μέρη τα πλησιέστερα εις την πόλιν Γιαννιτσά ήρεσε την θέσιν, όπου σήμερον κείται η Νάουσα, και αφού διέταξεν τον Σιάχη Λιάνη να φροντίση περί της κτίσεως και συναθροίσεως κατοίκων από τα πέριξ, ανεχώρησεν ο ίδιος δια Μέκκαν (χατσηλίκι).

Ο Σιάχης Λιάνης, ως λέγουν, δια του ημέρου τρόπου, της καταπληκτικής του ευγλωττίας και γλυκυτάτου ύφους του ομιλείν, είλκυσεν μερικούς ημιαγρίους κατοίκους της Παλιονάγουστας λεγόμενης και εκατέβηκεν (-αν;) εις την καθ’ εαυτού σημερινή Νάουσαν **και ένδεκα, λέγουν οικίαι**, ζων ο Σιάχη Λιάνης, εκτίσθησαν εις την Νάουσαν.

Ο Σιάχη Λιάνης την σκήτην του την έκαμεν εις το σημερινόν Κιόσκι, εις μίαν κατηφορικήν άκραν, όπου και ετάφη. Αλλά αφού ήλθεν ο Εβρενόζογλους από το χατσηλίκι, έμαθεν τον θάνατον του Σιάχη Λιάνη, διέταξεν και ομού με εν ενθώπινον μέτρον χώμα να σηκώσουν τον Σιάχη Λιάνη και να τον υπάγουν εις τα Γιαννιτσά καθώς και έγινε, και σήμερον ευρίσκεται εις ένα των τσιαμίων των Γιαννιτσών.

Ο Εβρενόζογλους όχι μόνον έγινε αιτία της κτίσεως της νυν Ναούσης, αλλ’ έλαβε και πρόνοιαν δια το μέλλον της, τόσον αυτός καθώς και οι της γενεάς του μεταγενέστεροι εζήτησαν και επήραν ή μάλλον επροίκησαν τους κατοίκους της Ναούσης με μεγάλον ιερόν φερμάνιον εκτός ενός καδή, λεγομένου νομικού και ενός βοϊβόδα, οίτινες να αποτελούν την δικαστικήν και εκτελεστικήν αρχήν, άλλος Οθωμανός να μην κατοικήσει εις Νάουσαν. Ολαι αι της κοινότητος δημόσαι πληρωμαί συνίστατο εις γρόσια **εννεακόσια**². Αυτή ήταν η πληρωμή, και ταύτα εδίδοντο εις το τσιαμί των Γιαννιτσών, και από δύο κηρία εκάστην εσπέραν εις την σκήτην, όπου εκείτο ο Σιάχης Λιάνης, ν’ ανάπτουν οι Ναουσαίοι.

Τα προνόμια ταύτα εφυλάχθησαν και εσεβάσθησαν όλοι οι Οθωμανοί κατά το μάλλον και ήττον σχεδόν έως την εμφάνισιν του Τεπελενλή Ηπειρώτου Αλβανού Αλή Πασιά, όστις πολλών μερών δια της ισχύος του... εκαπατάτησεν, τούτου επί τέλους και της Ναούσης εκατέστρεψεν ο αυτός.

II. Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Ν.Γ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ

Ο Ν. Γ. Φιλιππίδης στην ιστορική πραγματεία του "Η επανάσταση και καταστροφή της Ναούσης", η οποία διαβάστηκε πρώτα, στις 27 Απριλίου 1879, στο φιλολογικό Σύλλογο των Αθηνών "Παρνασσός" και εκδόθηκε έπειτα, το 1881, από το αθηναϊκό τυπογραφείο των αδελφών Βαρβαρίγου, αναφέρει για την ίδρυση της Νάουσας τα εξής:

Η Νάουσα κτισθείσα περί τας αρχάς της δεκάτης πέμπτης εκατονταετηρίδας μ.Χ. κατωκήθη βαθμηδόν υπό 10-12 χιλιάδων χριστιανών ακραιφνούς ελληνικής φυλής. Είχε δε αποκτήσει εξαιρετικόν προνόμιον δια ιερού σουλτανικού φερμανίου, καθ' ο ουδείς Οθωμανός εκτός ενός πολιτικού διοικητού και του Καδή (ιεροδικαστού) επ' ουδενί λόγω ούτε να κατοικεί ούτε να ενδιατρίβει εν αυτή επετρέπετο. Οι δε κάτοικοι αυτής, οίτινες ου μόνον φιλόμουσοι, φιλοπάτριδες, φιλελεύθεροι, γενναίοι και ωραίοι, την μορφήν, αλλά και εις άκρον φιλόπονοι, είχαν συστήσει διάφορα βιομηχανικά καταστήματα περιζήτητων μαλλίνων υφασμάτων, μετάξης, όπλων κ.λπ. εν τη πόλει, υπεχρεούντο να τελώσιν ετήσιον φόρον μόνον 900 γρόσια αργυρά, προς δε και να διατηρώσιν υποχρεωτικώς ανημμένα δύο κηρία νυχθημερόν εν τη υπό το σημερινόν "Κιόσκι" κατά την αριστεράν όχθην του ποταμού Αραπίτσα κειμένη σκήτη (τεκές) του **Σεχ-Λεαή**.

Τα ιερά και σπουδαία ταύτα προνόμια ανέκαθεν διετηρήθησαν σεβαστά υπό της αυτοκρατορικής του Σουλτάνου κυβερνήσεως μέχρι της εποχής του περιβόητου εκείνου των Ιωαννίνων σατράπου Αλή Πασά, όστις... εζήτησε να καθυποτάξει εν τέλει δια των όπλων και την Νάουσαν... (τέλη ΙΗ' αρχές ΙΘ' αιώνα).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ Ν.Γ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ: Ο Σεχ-Λεαή, ούτος όστις σημειωτέον ότι ήτο εις των ιερολογιωτάτων οθωμανών και διδάσκαλος των τέκνων του περιωνύμου στρατηγού Χατζή-Αχμέτ Ομπρενόζ ή Εβρενός, του εν τοις πρώτοις εκ της Ασίας εις την Μακεδονίαν επελθόντος και εγκαταστάντος εν τη παρά τη αρχαία γενετείρα του μεγάλου Αλεξάνδρου πόλει Γενιτισοίς, εκλέξας την ωραίαν και ζωγραφικήν θέσιν παρά τη οποία ωκίσθη κατόπιν η σημερινή Νάουσα και λαβών άδειαν παρά του στρατηγού ίδρυσε περί τας αρχάς του δεκάτου πέμπτου αιώνος την σκήτην ταύτην, εν η βιώσας επί μικρόν ετελεύτησε και ετάφη. Τα λείψανα όμως αυτού, ως κατά παράδοσιν

διηγέθη ημίν προ ενός ήδη έτους πολίος τις γέρων εν Ναούση, μετηνέχθησαν μετά τινά χρόνον εις Γενιτσά κατά διαταγήν του ειρημένου στρατηγού και κατετέθησαν εν Οθωμανικώ τινι αυτόθι τεμένει, εν ω και μέχρι του νυν κείται απολαύοντα τιμών οσίου και δικαίου ανδρός παρά των Οθωμανών, οίτινες ακοίμητον λύχνον επί του τάφου αυτού διατηρούσιν.

III. Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ Δ. ΠΛΑΤΑΡΙΔΗ

Ένας στρατηγός του Σουλτάν Μουράτ, που ονομαζόταν Αβρανός ή Εβρενός, άνθρωπος μορφωμένος, μυαλωμένος και έμπειρος στα στρατιωτικά, όταν στα 1361 κατακτούσε τη Μακεδονία, πέρασε και από το μέρος, όπου βρίσκεται η τωρινή πόλη, και η ομορφιά του τον καταγοήτευσε.

Ακολουθώντας με δυσκολία οπωσδήποτε το ρέμα του ποταμού Αράπιτσα έφτασε στις πηγές του. Εκεί βρήκε μια ομάδα ανθρώπων σχεδόν ημιάγριων και ημίγυμνων, που έπαιρναν νερό από τις πηγές. Αυτοί, μόλις είδαν το στρατηγό με τους ακολούθους του να πηγαίνει προς το μέρος τους, έφυγαν τρέχοντας και γρήγοροι σαν αγριοκάτσικα σκαρφάλωσαν στο αποτομότατο και σχεδόν αόρατο μονοπάτι που οδηγούσε στην δυσκολοπλησίαστη κορυφή της Παλιονάουσας. Στην ευαίσθητη ψυχή του Εβρενός γεννήθηκε αμέσως η επιθυμία να βγάλει εκείνους τους ανθρώπους από τη δυστυχία και να τους χαρίσει μια πιο άνετη ζωή και, επειδή ήθελε να αποκτήσει και καλή φήμη, αποφάσισε να τους συγκεντρώσει στην ωραία και ευχάριστη τοποθεσία στην οποία τώρα βρίσκεται η πόλη Νάουσα.

Όταν λοιπόν ειρήνεψαν κάπως τα πράγματα και επικράτησε κάποια τάξη, πήγε στην Ανδριανούπολη για να λογοδοτήσει στον σουλτάνο του και να του υποβάλει τα συγχαρητήριά του για την καλή έκβαση των κατακτητικών του επιχειρήσεων.

Ο Σουλτάνος, αφού δέχτηκε φιλικά τον πιστό και γενναίο στρατηγό του, διάταξε να του προσφέρουν αμέσως πλουσιότατη αμοιβή και τον τιλοφόρησε Γκαζή, δηλαδή τροπαιοφόρο νικητή. Όμως ο στρατηγός παρακάλεσε το Σουλτάνο, αντί να του δώσει οποιαδήποτε άλλη αμοιβή, να του δωρήσει ένα κομμάτι γης ίσο με το δέρμα ενός βουβαλιού, για να χτίσει σ' αυτό μια πόλη, την οποία βάζει κάτω από τα πόδια της βασιλομάνας. Ο Σουλτάνος θαύμασε αλλά και γέλασε με το παράξενο αίτημα του στρατηγού και μαζί με την άλλη αμοιβή, που του πρόσφερε, υπόγραψε και ένα

αυτοκρατορικό διάταγμα (Χάτι Σερίφ), με το οποίο πρόσταξε να εκπληρωθεί το αίτημα του στρατηγού.

Ο στρατηγός πήρε το αυτοκρατορικό διάταγμα και έφυγε από την Ανδριανούπολη και όταν έφτασε στον τόπο, όπου τώρα βρίσκεται η Νάουσα, έσφαξε την πιο μεγάλη βουβάλα, έκανε το δέρμα της λεπτότατο λουρί και με αυτό περιτριγύρισε το χώρο που χρειαζόταν για την μελλοντική πόλη. Άλλοι βέβαια λένε ότι τέντωσε το λουρί από τέσσερα σημεία, στα οποία έμπηξε πασσάλους από ξύλο πλάτανου, και από τα τέσσερα σημεία στα οποία κατέληξε αυτό (το λουρί) ορίστηκαν τα όρια της πόλης και της περιοχής της. Οι τέσσερις πάσσαλοι, απ' τους οποίους δέθηκε το λουρί, έβγαλαν βλαστάρια και έγιναν πελώριοι πλάτανοι και τους δείχνουν ακόμη και τώρα σε τέσσερα σημεία της πόλης χαρακτηρίζοντάς τους με τα εξής ονόματα: 1. Πλάτανος του Μπαρλαούτα (παλιότερα), έπειτα Μώκιου, ο βόρειος, 2. Στραβός πλάτανος, ο δυτικός, κοντά στην Αγία Παρασκευή, 3. Κούφιος πλάτανος, ο ανατολικός και 4. Πλάτανος της Πολιάνας (παλιότερα), έπειτα Στανίση, ο νοτιοδυτικός. (Από τα τέσσερα αυτά πλατάνια πρώτα "χάθηκε" ο κούφιος πλάτανος και στη συνέχεια οι άλλοι δύο. Έμεινε στη θέση του ως τώρα μόνο ο Στραβός ο Πλάτανος).

Όταν ο στρατηγός τακτοποίησε τα σχετικά με τα όρια της πόλης σκέφτηκε να χρησιμοποιήσει το παρακάτω τέχνασμα για να πιάσει ξαφνικά και με δόλο τους Παλιονιαουστινούς και να τους κατεβάσει από το βουνό όπου κατοικούσαν.

Προμηθεύτηκε ποικιλόχρωμα παπούτσια, τα οποία πήγε και τα τοποθέτησε γύρω-γύρω από τις πηγές του ποταμού, κι αυτός μαζί με τους ακολούθους του κρύφτηκε στους υπάρχοντες θάμνους και περίμενε. Οι βουνίσιοι την άλλη μέρα κατέβηκαν, όπως συνήθιζαν, για να πάρουν νερό. Όταν είδαν τα παπούτσια γύρω από τις πηγές, στην αρχή απόρησαν και φοβήθηκαν, αλλά ύστερα από λίγο πήραν θάρρος, πλησίασαν και παίρνοντας ο καθένας από ένα παπούτσι προσπαθούσαν να καταλάβουν σε τι μπορούσαν να το χρησιμοποιήσουν. Χωρίς να υποψιάζονται ότι επρόκειτο για παγίδα, τα έβαζαν στο κεφάλι και στα χέρια, ώσπου κατάφεραν να τα φορέσουν στα πόδια τους και ευχαριστημένοι από αυτή την επιτυχία άρχισαν να τραγουδούν και να χορεύουν. Τότε ο στρατηγός όρμησε μαζί με τους ακολούθους του και τους έπιασε, γιατί εξαιτίας των παπουτσιών, που πρωτοφορούσαν, δεν μπορούσαν να τρέξουν. Στη συνέχεια με γλώσσα γλυκιά τους έδωσε κουράγιο και καταλάγιασε το φόβο τους και μάλιστα κατάφερε να τους πείσει να δεχτούν την προσφορά του, να ανεβούν στο βουνό για να πάρουν μαζί τους και τις οικογένειές τους και να πείσουν και όσους άλλους

βρισκόνταν επάνω στο βουνό να κατεβούν. Έτσι με τη βοήθεια εκείνων (των ημιάγριων και ημίγυμνων) έβαλε τα θεμέλια της νέας πόλης, η οποία ονομάστηκε στα τουρκικά Αγοστός³ και στα ελληνικά Νάουσα ή Νιάουστα.

Η προφορική παράδοση των Ναουσαίων λέει ότι στα χρόνια που συνοικίζόταν η Νάουσα είχε έρθει στην περιοχή και ο Όσιος Θεοφάνης και έχτιζε στην ανατολική πλαγιά της Τούρλιας το νέο μοναστήρι των Ταξιάρχων. Η επιτήρηση του συνοικισμού της Νάουσας είχε ανατεθεί από το στρατηγό Γκαζή Εβρενός στον παιδαγωγό των παιδιών του, τον Σεχ Λεαή. Ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο άντρες, τον Όσιο Θεοφάνη και τον Σεχ Λεαή, λέγεται ότι δημιουργήθηκαν στενές σχέσεις. Επειδή οι δύο αυτοί άνδρες ευεργέτησαν με πολλούς τρόπους την Κοινότητα της Νάουσας, οι Ναουσαίοι τους τιμούσαν σαν πατέρες της πόλης.

Χάρη στη σουλτανομάνια που ανάλαβε την προστασία της νεόχτιστης πόλης, ο Σουλτάνος ευδόκησε να της παραχωρήσει με αυτοκρατορικό διάταγμα (Χάττι Σερίφιο) ιδιαίτερα προνόμια, ένα είδος δημοκρατικής αυτονομίας. Τα προνόμια αυτά διατηρήθηκαν σταθερά μέχρι την καταστροφή του 1822.

περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ, τεύχ. 89/1999, σελ. 4-9.

1. Ο ανώνυμος Ναουσαίος τοποθετεί την ίδρυση της Νάουσας στα χρόνια του Μεχμέτ Β' του Πορθητή, αλλά συμπεριλαμβάνει μέσα σ' αυτά και τα χρόνια της βασιλείας του Μουράτ Β' και τα τελευταία χρόνια του Μεχμέτ Α'.

2. Τα τουρκικά γρόσια εμφανίστηκαν στις αρχές του 17ου αι. και σιγά σιγά αντικατέστησαν τα άσπρα (μικρά ασημένια νομίσματα), που κυκλοφορούσαν από το 1327 ως το 1819. Ενα

ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

1. Ο ΓΑΖΗ ΕΒΡΕΝΟΣ ΜΠΕΗΣ (ΓΑΖΗ ΑΧΜΕΤ ΕΒΡΕΝΟΣ)

Ο Γαζή (ή Γκαζή) Αβρανός ή Εβρενός Μπέης ήταν γιος του Prangi Ισά (Ισά=Ιησούς), εμίρη του Καρασί της Β.Δ. Μικρασίας. Πήρε μέρος σε όλες σχεδόν τις επιχειρήσεις των Τούρκων για την κατάκτηση της Θράκης και της Μακεδονίας ως αρχηγός επιδρομών (akinci). Υπηρέτησε τέσσερις σουλτάνους: Ορχάν (1326-1359), Μουράτ Α΄ (1359-1389), Βαγιαζίτ Α΄ (1389-1402) και Μεχμέτ Α΄ (1413-1421). Πέθανε υπεραιωνόβιος το 1417/8 και θάφτηκε σε μαυσωλείο (που πρόσφατα χαρακτηρίσθηκε ως διατηρητέο μνημείο) στα Γιαννιτσά, την ιερή πόλη των μουσουλμάνων

Τσελεμπή αναφέρει ότι ήταν 760 χωριά και πόλεις) συγκαταλέγονται και η Κομοτηνή, οι Φέρες, η Ξάνθη, η Μαρώνεια, οι Σέρρες, το Κίτρος, η Έδεσσα και τα Γενιτσά (Γιαννιτσά), τα οποία κυριεύτηκαν πιθανότατα γύρω στα 1385 και έγιναν έδρα και ορμητήριό του (και όχι γύρω στα 1361 όπως αναγράφεται στην ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε.Ι. Στουγιαννάκη).

Για το πόσα παιδιά απέκτησε ο Γαζή Εβρενός υπάρχει διαφωνία στις πηγές, από τις οποίες άλλες αναφέρουν δύο γιους, τον Αλή (πατέρα του Χατζή Αχμέτ) και τον Ισά, και άλλες μιλούν για πέντε γιους.

Ο Χατζή Αχμέτ, που προαναφέρθηκε, υπήρξε, όπως φαίνεται, ο σπουδαιότερος από τους εγγονούς του Γαζή Εβρενός και αυτός που περισσότερο κινδύνεψε να επισκιαστεί από το θρυλικό παππού του. Γιατί ο Γαζή Εβρενός είχε γίνει για τους μουσουλμάνους της Μακεδονίας μορφή θρυλική και σ' αυτόν αποδίδονταν όλα τα κατορθώματα των απογόνων του με συνέπεια να δημιουργηθεί μεγάλη σύγχυση στους ερευνητές της ιστορικής αλήθειας.

2. Ο ΧΑΤΖΗ ΑΧΜΕΤ-ΜΠΕΗΣ

Ο Αχμέτ Μπέης, ο γνωστός και ως Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου (Εβρενός-ογλού=παιδί-απόγονος του Εβρενός) και ως Sems ed Din Ahmed, γιος του Αλή (και πατέρας δολοφονημένου παιδιού, το οποίο ονομαζόταν επίσης Αλής), ήταν, όπως προαναφέρθηκε, ο σπουδαιότερος εγγονός του Γαζή Εβρενός.

Ο Αχμέτ εκστράτευσε στα 1462 μαζί με τον πατέρα του εναντίον της Βλαχίας. Το 1466 έγινε σαντζάκ μπέης στα Τρίκαλα και το 1478 πήρε μέρος στην πολιορκία της Σκόδρας της Αλβανίας, της οποίας αργότερα έγινε φρούραρχος και λίγο πριν από το θάνατό του (1498) ίδρυσε εκεί ένα βακούφι.

Ο Αχμέτ σύμφωνα με τον

βακούφι του. Ο τάφος του Χατζή Αχμέτ, σύμφωνα με τον Εβλιγιά Τσελεμπί, υπήρχε μέσα σε τζαμί – μαυσωλείο στα Γιαννιτσά, του οποίου ιδρυτής ήταν ο ίδιος, δίπλα στον τάφο του Σεΐχη Ιλαχί (Σιάχη Λιάνη ή Σεχ Λεαή) και ήταν ιερό προσκύνημα των μουσουλμάνων.

Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει οπωσδήποτε τις παραδόσεις, που μιλούν για στενή φιλική σχέση των δύο ανδρών, του Αχμέτ Μπέη και του Σεΐχη Ιλαχί. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας την παράδοση που λέει ότι ο Αχμέτ Μπέης (που έλειπε στη Μέκκα, όπου είχε πάει για χατζηλίκι, όταν το 1490-1491 πέθανε και θάφτηκε στη σκήπη του (στον τεκέ του) στη Νάουσα ο Σεΐχης Ιλαχί) έδωσε εντολή να ξεθαφτεί το σκήνωμα του Σεΐχη Ιλαχί μαζί με το χώμα που το περιέβαλλε και να ξαναθαφτεί στον τάφο που ο ίδιος είχε κατασκευάσει μέσα σε τζαμί – Μαυσωλείο στα Γιαννιτσά ώστε να το έχει δίπλα του, όταν θα πέθαινε και αυτός, τότε καταλαβαίνουμε ότι γίνεται λόγος για φιλία που συνεχίζεται και μετά το θάνατο. Ο Χατζή Αχμέτ¹ πέθανε το 1498, επτά περίπου χρόνια υστερότερα από τον Σεΐχη Ιλαχί.

ΛΑΟΣ 24-9-2000

Σημείωση 1

Ο Γεώργιος Στογιόγλου στη μελέτη του "Η Εκκλησία και τα σχολεία στη Νάουσα" που περιλαμβάνεται στο συλλογικό έργο "ΝΑΟΥΣΑ 19^{ος}-20^{ος} αιώνας", έκδοση Π.Ε.Ν. "Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος", Νάουσα 1999, σελίδα 22, χαρακτηρίζει τον Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου, πρωτότοκο γιο του Εβρενός Μπέη και γράφει ότι αυτός (ο Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου) με τη βοήθεια του πνευματικού του δερβίση Σεχ Λεανή και με άδεια του σουλτάνου Μεχμέτ Α΄... έβαλε το θεμέλιο κτίσεως της Νάουσας στα 1420, τρία χρόνια μετά το θάνατο του πατέρα του (Γαζή Εβρενός).

Στη σημείωση οκτώ της σελίδας 22 του έργου που προαναφέρθηκε ο Γ. Στογιόγλου αναφέρει ότι ο σουλτάνος Μεχμέτ Α΄ κατέφθασε προ της Θεσσαλονίκης και ζήτησε από το φρούραρχό της να του παραδώσει το διεκδικητή του θρόνου, τον ψευδο-Μουσταφά (1417/8), και μετά το ανεκπλήρωτο αίτημά του επισκέφθηκε τα Γιαννιτσά για να αποτίσει φόρο τιμής στον τάφο του Γαζή Εβρενός βέη. Κατά την επίσκεψή του αυτή σημειώνεται ότι συνέβη το επεισόδιο με έναν από τους γιους του Αχμέτ βέη, που είχε σαν συνέπεια τη δηλητηρίασή του από τον ίδιο τον πατέρα του (τον Αχμέτ βέη).

3. Ο ΟCΙΟC CΕΙΧΗC ΙΛΑΧΗ

Ο Σεΐχης Ιλαχή (Seyh Abdullah al ilahi), του οποίου το όνομα βρίσκεται παρεμφαρμένο στις διάφορες ναουσαϊκές παραδόσεις ως Σεχ Λεαής ή Σιάχης Λιάνης, γεννήθηκε στο Seman κοντά στην Κιουτάχεια, στη Μικρά Ασία.

Από νέος τριγύρισε πολλά μέρη της Περσίας αναζητώντας καθοδήγηση κοντά σε φημισμένους σείχηδες δερβίσηδων.

Ήρθε στα Γενιτσά από την Κωνσταντινούπολη, ακολουθώντας τον εγγονό του Γαζή Εβρενός, τον Αχμέτ Μπέη.

Ο Τούρκος ιστορικός Gökbilgin τον αναφέρει ως Seyh Abdullan Alihi και λέει ότι ήταν ένας από τους σείχηδες της εποχής του Μεχμέτ Β΄ του πορθητή (1451-1481).

Το τζαμί του Σεΐχη Ιλαχή (Σεχ Λεαή ή Σιάχη Λιάνη) όπως ήταν πριν από μερικά χρόνια στα Γιαννιτσά

Από τις παραδόσεις η μια τον θέλει παιδαγωγό των παιδιών του Γαζή Εβρενός και η άλλη του γιου του Αχμέτ Μπέη, δηλαδή του δισέγγονου του Γαζή Εβρενός, ενώ συμφωνούν στο ότι αυτός επέβλεπε το χτίσιμο της Νάουσας, είχε το ασηκηταριό του (τον τεκέ του) κοντά στο Κιόσκι, όπου πέθανε, και το λείψανό του μεταφέρθηκε και ξαναθάφτηκε στα Γενιτσά, όπου ο τάφος του αποτελούσε φημισμένο προσκύνημα.

Ο Σεΐχης Ιλαχή πέθανε το 1490-1491. Από τον Εβλιγιά Τσελεμπή χαρακτηρίζεται ως ο "αγιότερος των αγίων".

4. Ο ΟCΙΟC ΘΕΟΦΑΝΗΣ Ο ΝΕΟC

Ο πολιούχος της Νάουσας ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος ήταν Ηπειρώτης, από τα Γιάννενα.

Έγινε μοναχός στη μονή Δοχειαρίου του Αγίου Όρους, της οποίας εκλέχτηκε και ηγούμενος.

Εκείνα τα χρόνια οι Τούρκοι είχαν καταλύσει τη Βυζαντινή αυτοκρατορία

και οι εξισλαμισμοί των χριστιανών ήταν αθρόοι και γίνονταν είτε με εξαναγκασμούς είτε με προπαγάνδα και προσφορές διάφορες, κυρίως κτήματα και προνόμια – φορολογικές απαλλαγές.

Πολλοί νέοι και νέες αρπάζονταν και εξαναγκάζονταν να ασπαστούν τον μωαμεθανισμό.

Ένας από τους αρπαγμένους νέους ήταν και ο ανεψιός του Οσίου Θεοφάνη, ο γιος της αδελφής του.

Για να γλιτώσει τον ανεψιό του ο Όσιος Θεοφάνης πήγε στην Κωνσταντινούπολη και, αφού πέτυχε το σκοπό του, μαζί με τον ανεψιό του γύρισε στο μοναστήρι του, όπου τον έκανε μοναχό, αν και ήταν ακόμη πολύ νεαρός.

Από τη μονή Δοχειαρίου ο Όσιος Θεοφάνης αναγκάστηκε να φύγει μαζί με τον ανεψιό του και να ζητήσει καταφύγιο στη Σκήτη Βεροίας, επειδή οι Δοχειαρίτες ανησυχούσαν μήπως η παρουσία του νεαρού μοναχού, του ανεψιού του Οσίου Θεοφάνη, επισύρει την οργή των Οθωμανών.

Έπειτα από χρόνια ο Όσιος Θεοφάνης αποφάσισε να ιδρύσει ένα νέο μοναστήρι προς τιμήν των προστατών του Αρχαγγέλων Ταξιάρχων Μιχαήλ και Γαβριήλ κοντά στη Νάουσα, στο οποίο και εγκαταστάθηκε ως ηγούμενος, χωρίς να κόψει τους δεσμούς του με τη Σκήτη Βεροίας, την οποία επισκεπτόταν κατά διαστήματα και στην οποία τελικά πέθανε και θάφτηκε. Αργότερα η τίμια κάρα του μεταφέρθηκε στη μονή των Ταξιάρχων της Νάουσας και τώρα φυλάγεται στο Ναό της Παναγίας (Κοιμήσεως Θεοτόκου) της Νάουσας.

Ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος σύμφωνα με άλλους ερευνητές πρέπει να γεννήθηκε γύρω στα 1520-1530 και να ήρθε στην περιοχή της Νάουσας, μετά το 1570, δηλαδή στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, ενώ σύμφωνα με άλλους πρέπει να γεννήθηκε στα τέλη του δεύτερου μισού του 15^{ου} αιώνα και ο χρόνος δραστηριότητάς του να περιοριστεί στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα (1500-1550).

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε. Στουγιαννάκη, στο σχετικό με τον Όσιο Θεοφάνη κεφ. Ε', αναφέρεται ότι σύμφωνα με προφορική παράδοση των Ναουσαίων, όταν ο Όσιος Θεοφάνης ίδρυε τη μονή Ταξιάρχων στην ανατολική πλαγιά της Τούρλιας, ενός κλάδου του Βερμίου, στα δυτικά της Νάουσας, τότε γινόταν και ο συνοικισμός της (νέας) Νάουσας (με την κάθοδο σ' αυτήν των κατοίκων της παλιάς Νάουσας (Παλιονιάουσας) και άλλων οικισμών του Βερμίου).

Την επίβλεψη του συνοικισμού την είχε ο Σεχ Λεαής, παιδαγωγός των παιδιών του Γαζή Εβρενός, με εντολή του εν λόγω στρατηγού και (σύμφωνα

πάντα με την προφορική παράδοση) δημιουργήθηκαν στενές (φιλικές) σχέσεις ανάμεσα στον μωαμεθανό όσιο Σεχ Λεαή και τον Όσιο Θεοφάνη και επειδή και οι δύο ευεργέτησαν τη Νάουσα, οι Ναουσαίοι τους τιμούσαν ως πατέρες της πόλης.

Στη συνέχεια του Ε' κεφαλαίου της ιστορίας της πόλεως Ναούσης, που προαναφέρθηκε, ο Όσιος Θεοφάνης χαρακτηρίζεται ως σύγχρονος του Διονυσίου του εν Ολύμπω και του Νικάνορος του εν Καλλιστράτω και εκφράζεται η άποψη ότι οι όσιοι αυτοί "εκτός του μοναχικού σχήματος είχαν περιβληθεί και το του εθναποστόλου".

Είναι αλήθεια παράξενο το πώς στις παραδόσεις συνυπάρχουν συχνά πράγματα που συνέβησαν σε διάφορες εποχές.

Ενώ για παράδειγμα στην Ιστορία της πόλεως Ναούσης (κεφ. Ε') αναγράφεται ότι ο Θεοφάνης "έζη κατά τον ΙΔ' αιώνα", στη συνέχεια αναφέρεται ότι πήγε στην Κωνσταντινούπολη (που προφανώς ήταν πλέον υπό τουρκική κατοχή) για να σώσει τον ανεψιό του, που είχε απαχθεί (και βρισκόταν εκεί) από βίαιο εξισλαμισμό, δηλαδή μετά το 1453, μετά τα μέσα του 15^{ου} αιώνα.

Επιπλέον ο Όσιος Θεοφάνης θεωρείται σύγχρονος του Διονυσίου του εν Ολύμπω, ο οποίος ως γνωστόν άκμασε στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα, πληροφορία που είναι βέβαια πιο κοντά στην ιστορική αλήθεια, εφόσον όπως προσημειώθηκε, ο Όσιος Θεοφάνης σύμφωνα με άλλες πηγές γεννήθηκε στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα (1520-1530) και με άλλες ότι σ' αυτό ανέπτυξε τη δράση του.

Αλλά και η σύνδεση του Οσίου Θεοφάνη με τον Σεχ Λεαή και το Γαζή Εβρενός παρουσιάζει προβλήματα "ετεροχρονισμού" γιατί ο Γαζή Εβρενός, από τη μια μεριά, ακμάζει τον 14^ο αιώνα και πεθαίνει υπεραιωνόβιος στα 1417-1418 (αρχές 15^{ου} αιώνα) ενώ ο φερόμενος ως παιδαγωγός των τέκνων του, ο όσιος Σεχ Λεαής (ο Σεΐχης Ιλαχή) ακμάζει στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα και πεθαίνει στα 1490-1491, τέλη 15^{ου} αιώνα, στα χρόνια δηλαδή που από κάποιους τοποθετείται η γέννηση του Οσίου Θεοφάνη του Νέου, του Πολιούχου της Νάουσας.

Πάντως παρά τις αντιφάσεις και τους ετεροχρονισμούς των προφορικών παραδόσεων το καταστάλαγμα τους δεν φαίνεται να απέχει και πολύ από την ιστορική αλήθεια, σύμφωνα με την οποία ο συνοικισμός ή ανασυντοκισμός της Νάουσας με αφετηρία το πρώτο ή το δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα, κράτησε ως το πρώτο ή μάλλον το δεύτερο μισό του 16^{ου} για να ολοκληρωθεί, αν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο όρος για μια πόλη σαν τη Νάουσα, που ποτέ δε σταμάτησε να δέχεται νέο αίμα, τον 17^ο αιώνα, όταν

στα 1668 τη βρίσκει ο Εβλιγιά Τσελεμπή "μία εύφορη κωμόπολη με χίλια σπίτια, αγορά, παζάρι, ανθόκηπους, αμπέλια και κήπους μια κωμόπολη απίστων..." δηλαδή χριστιανών ραγιάδων Ελλήνων... χάρη στην παρουσία την ώρα που έπρεπε του Οσίου Θεοφάνη του Νέου, του Εθναπόστολου.

ΛΑΟΣ 1- 10 - 2000

Ο ΑΛΗ ΜΠΕΗΣ

Έπειτα από όσα σημειώσαμε για τους πρωταγωνιστές (σύμφωνα με τις παραδόσεις) στην ίδρυση της (νέας) Νάουσας, νομίζουμε πως θα ήταν χρήσιμο να σημειώσουμε κάποια πράγματα για τον Αλή Εβρενό ή Αλή Μπέη, τον έναν από τους γιους του Γαζή Εβρενός, επειδή κι αυτός εμπλέκεται στα σχετικά με την απόφαση για το χτίσιμο της (νέας) Νάουσας.

Ο Αλή Μπέης (Αλή Εβρενός) διακρίθηκε ως αρχηγός των ακιντζί (επιδρομένων) αρχικά κάτω από τις διαταγές του στρατηγού πατέρα του.

Όταν στην περίφημη μάχη της Άγκυρας (1402) νικήθηκε και αιχμαλωτίστηκε ο σουλτάνος των Τούρκων Βαγιαζίτ Α΄ από τον Ταμερλάνο, ο Αλή Εβρενός πήγε με το μέρος του διεκδικητή του θρόνου, γιου του Βαγιαζίτ Α΄, Μουσά Τσελεμπή, και ήταν παρών σε μια από τις 4 καταλήψεις της Βέροιας, δηλαδή σ' εκείνη του 1410-1413, τότε που μετατράπηκε σε "τζαμί του Μουσά Τσελεμπή" και ο βυζαντινός ναός του Αποστόλου Παύλου, ο ευρισκόμενος δίπλα στο Βήμα του Αποστόλου των Εθνών, εκεί που τώρα υψώνεται το τζαμί του Μενδρεσέ.

Στη συνέχεια ο Αλής, διαβλέποντας το αποτέλεσμα των συγκρούσεων γύρω από τη διαδοχή του σουλτανικού θρόνου, εγκατέλειψε το Μουσά Τσελεμπή και προσκολλήθηκε στο Μεχμέτ Τσελεμπή, γιο επίσης του Βαγιαζίτ Α΄, ο οποίος τελικά κατέλαβε το θρόνο ως Μεχμέτ Α΄ (1413-1421).

Έπειτα από το θάνατο του Μεχμέτ Α΄ ο Αλή Εβρενός συστρατεύτηκε με τον σφετεριστή του θρόνου Ψευδο-Μουσταφά, αλλά στην κρίσιμη στιγμή εγκατέλειψε και αυτόν και πήγε με τον Μουράτ Β΄, ο οποίος βγήκε τελικά νικητής και ως σουλτάνος δέχτηκε κοντά του τον Αλή Μπέη και τον αδελφό του Ισά και τους ξανάδωσε τα τιμάρια τους.

Ο Αλή Μπέης διακρίθηκε ιδιαίτερα στην τελευταία πολιορκία της Θεσσαλονίκης το 1430. Υποσχόμενος στους πολεμιστές του ελευθερία λαφυραγωγίας συνετέλεσε αποφασιστικά στην άλωση "της συμβασιλεύουσας του Βυζαντίου".

Πήρε μέρος σε επιδρομές στην Αλβανία, στην Ουγγαρία, στο Βελιγράδι

(πολιορκία 1441) και στην εκστρατεία εναντίον της Βλαχίας το 1462 μαζί με τους δύο γιους του, τον γνωστό για την σχέση του με την ίδρυση της Νάουσας Αχμέτ Μπέη και τον άγνωστο (σε μας) Εβρενός.

Πέθανε λίγο αργότερα από την εκστρατεία αυτή, στα χρόνια του σουλτάνου Μεχμέτ Β΄ του πορθητή.

Ο τάφος του Αλή Μπέη, του Πανέμορφου και Γενναιόκαρδου (κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί) βρισκόταν στην αυλή του μαυσωλείου του πατέρα του, του Γαζή Εβρενός, στα Γιαννιτσακόντα κοντά στον τάφο του αδελφού του, του Γαζή Ισά Μπέη, μέσα σε ένα κελί θρήνων σκεπασμένο με κεραμίδια και ήταν τόπος προσκυνήματος των μουσουλμάνων.

Το σχετικό χωρίο του "ταξιδιωτικού" του Εβλιγιά Τσελεμπί από το κεφάλαιο που αναφέρεται στα Γιαννιτσακόντα έχει ως εξής "Εξω στην αυλή (του μαυσωλείου του Γαζή Εβρενός) βρίσκεται ο τόπος προσκυνήματος του Αλή Μπέη του Πανέμορφου και Γενναιόκαρδου. Κοντά του είναι (ο τάφος) του Γαζή Ισά Μπέη.

Οι δύο αυτοί γαζήδες, γενναίοι δράκοι, είναι από τους σεβαστούς γιους του Γαζή Εβρενός.

Πολέμησαν και αυτοί για τις χώρες της Ρούμελης και είχαν κατακτήσεις. Τα δύο αυτά αδέλφια, οι δύο γαζήδες, είναι θαμμένοι στην εξωτερική πλευρά του τάφου του πατέρα τους, αλλά από πάνω τους δεν υπάρχει θόλος. Αναπαύονται μέσα σε ένα κελί θρήνων σκεπασμένο με κεραμίδια".

Στα Γιαννιτσακόντα, όπως μας πληροφορεί ο Εβλιγιά Τσελεμπί, υπήρχε και ένα "σχολείο του Γενναιόκαρδου (Yurekli) Αλή Μπέη, όπου διδασκόταν το αλφάβητο στα αγόρια.

Ο Εβλιγιά Τσελεμπί, ο οποίος ως γνωστόν πέρασε από την περιοχή των Γιαννιτσών – Έδεσσας – Νάουσας – Βέροιας την Άνοιξη του 1668 (β' μισό 17^{ου} αιώνα) δεν γράφει τίποτε στο ταξιδιωτικό του για τη θρυλούμενη δολοφονία του Αλή από τον πατέρα του, το Γαζή Εβρενός, πράγμα που κατά πάσα πιθανότητα αποτελεί μαρτυρία ότι ο σχετικός θρύλος φτιάχτηκε μετά το 1668, όταν είχαν μυθοποιηθεί τα κατορθώματα του Γαζή Εβρενός,

του γιου του Αλή Εβρενός και του εννοούμενου Χατζή Αχμέτ Εβρενός.

Παλιότερη γνώση μας πηγή, σχετική με τη δολοφονία του Αλή Εβρενός από τον πατέρα του είναι το έργο του Γάλλου περιηγητή και διπλωμάτη Φ. Μπωζούρ "Πίνακας του Εμπορίου της Ελλάδος στην Τουρκοκρατία (1787-1797)".

Στο έργο του αυτό ο Φ. Μπωζούρ (τόμος Α', έκθεση τέταρτη, Σιτηρά Θεσσαλίας και Μακεδονίας, σελίδες 77-79) γράφει μεταξύ άλλων και τα εξής για το θέμα που μας απασχολεί:

"Η Ιστιρά της Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει τη χώρα που περικλείεται ανάμεσα στο Βαρδάρη (Αξιό) και τον Στρυμόνα. (Η χώρα αυτή) εκτείνεται ακόμη (πιο) πέρα από το Βαρδάρη, σε όλη την περιοχή των Γιαννιτών και ως την Κάρα-Βέροια.

Η χώρα αυτή παραχωρήθηκε το έτος 1426 (830 της Εγίρας) από το Μουράτ τον Β' σε έναν από τους στρατηγούς του, τον Χατζή Εβρενό.

Ο Εβρενός μόλις είχε κατακτήσει σε μια μόνον εκστρατεία όλη τη Μακεδονία και είχε κυριεύσει εξ εφόδου την πρωτεύουσά της τη Θεσσαλονίκη. Η Μακεδονία υπήρξε η πατρίδα του Αλεξάνδρου και ο Μουράτ απέδιδε στην κατάκτησή της μεγάλη σημασία, γι' αυτό θέλησε να ανταμείψει γενναιόδωρα το νικητή. Του έδωσε όλη την περιοχή, που θα διέτρεχε έφιππος από την μιαν αυγή στην άλλη...

Η παραχώρηση της περιοχής συνοδεύτηκε με την απαλλαγή από κάθε φόρο, εκτός από το φόρο της Ιστιρά και μεταβιβάστηκε με τις απαλλαγές αυτές στην οικογένεια των Εβρενών, μιαν από τις ενδοξότερες οικογένειες...

(Ο Εβρενός) είχε ένα γιο, που έγινε παροιμιώδης στα τουρκικά παραμύθια. Το όνομά του ήταν Αλή Μπέης. Όμορφος σαν τη Φατμέ και πιο γενναίος από τον Ομάρ ο Αλή κατέκτησε με ένα μόνο απόσπασμα όλη τη βόρεια Μακεδονία και κέρδισε όλες τις καρδιές με τη μετριοπάθεια και τις ευεργεσίες του.

Ήταν στο άνθος της ηλικίας του ακόμη, όταν καβάλα σε ένα ορμητικό άλογο στη διάρκεια ενός τζερίντ, είδος τουρκικής ιπποδρομίας, προσέβαλε άσκεπτα τον Μουράτ Β'. Θυμωμένος ο σουλτάνος ανέθεσε στον Εβρενό

Ο δύστυχος πατέρας αγαπούσε το γιο του και επειδή δεν μπορούσε να το πάρει απόφαση να τον δει να χάνεται μπροστά στα μάτια του, τον οδήγη-σε στο λουτρό. Εκεί του έστειλε ένα δραστικό δηλητήριο ανακατεμένο μέσα (σε) ένα γλυκύτατο ποτό.

Ο Αλή πήρε τη δηλητηριασμένη κούπα, ήπιε το ποτό αλλά δεν πέθανε. Πήγε έπειτα και έπεσε στα γόνατα του πατέρα του, ο οποίος τον σήκωσε, έκλαψε στην αγκαλιά του και έβαλε και του κόψαν το κεφάλι μπροστά του.

Το ματωμένο κεφάλι του γιου του παρουσιάστηκε σε ένα συμπόσιο στον τρομερό Μουράτ που το δέχτηκε σαν ένα ευχάριστο δώρο, αλλά πα-ραπονέθηκε πως η θυσία του πατέρα στάθηκε πολύ μεγάλη.

Η προσβολή, απάντησε ο Εβρενός, ήταν μεγαλύτερη και μόνον ο θάνατος μπορούσε να την εξαγνίσει. Σώζεται ακόμη στα Γιαννιτσά ο τάφος του Αλή στο κεντρικό τζαμί. Οι Τούρκοι τον επισκέπτονται όπως τον τάφο ενός από τους αγίους τους και μιλούν ακόμη τόσο για τον πατέρα όσο και για το γιο με τον ίδιο σεβασμό και τον ίδιο ενθουσιασμό...".

Αυτά λοιπόν γράφει ο Φ. Μπωζούρ στο έργο που προαναφέρθηκε και σημειώνει ότι το απόσπασμα που παρεμβάλλει εδώ από τη ζωή των Χατζή και Αλή Εβρενός είναι από την τουρκική ιστορία των δύο αυτών κατακτητών, που το χειρόγραφο της του παραδόθηκε από τον Αμπτουραμάν Μπένι, τον αρχηγό της ένδοξης οικονόμειας των Εβρενών...

Εχοντας υπόψη ότι ο Γαζή Εβρενός πέθανε στα χρόνια του Μεχμέτ Α', το 1417-1418, ενώ ο γιος του ο Αλή Μπέης, πέθανε μετά το 1462, στα χρόνια του Μεχμέτ Β' του πορθητή, αντιλαμβανόμαστε ότι "η ιστορία" της εκτέλεσης του Αλή Μπέη δεν μπορεί να έχει σχέση με τον γενάρχη της μεγάλης οικογένειας των Εβρενών, τον Γαζή Εβρενός, αλλά με έναν απόγονό του, που, όπως φαίνεται, έζησε και έδρασε στα χρόνια του Μουράτ Β' (1421-1451) και μεταγενέστερα.

Δεν πρόκειται λοιπόν για τον Αλή, το γιο του Γαζή Εβρενός, αλλά για τον συνονόμάτο του, τον εγγονό του Αλή, το γιο του γιου του Χατζή Αχμέτ Εβρενός ή Εβρενόζογλου.

Πάντως πρέπει να υπογραμμιστεί η ολοφάνερη σύγχυση που υπάρχει στην τουρκική ιστορία των Χατζή και Αλή Εβρενός, που είχε υπόψη του ο Φ. Μπωζούρ, σχετικά με τα πρόσωπα του Γαζή Εβρενός, παππού, και Χατζή (Αχμέτ) Εβρενός, εγγονού, η οποία είχε σαν συνέπεια και τη σύγχυση ανάμεσα στους απογόνους αυτών, δηλαδή στον Αλή Εβρενός, παππού, και στον Αλή Εβρενός, εγγονό.

Για να γίνουμε πιο σαφείς σημειώνουμε ένα σύντομο γενεαλογικό δέντρο των Εβρενών που μας ενδιαφέρουν: 1. Γαζή Εβρενός (ο γενάρχης των Εβρενών, 2. Αλή Εβρενός, γιος του Γαζή Εβρενός, 3. Χατζή Αχμέτ Εβρενός, γιος του Αλή και 4. Αλή Εβρενός, γιος του Χατζή Αχμέτ Εβρενός (ή Εβρενόζογλου).

Έχοντας υπόψη μας τα παραπάνω αναγνωρίζουμε οπωσδήποτε στο πρόσωπο του Χατζή Εβρενός τον Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου, εγγονό του Γαζή Εβρενός και στο πρόσωπο του Αλή Μπέη, τον δισέγγονο του Γαζή Εβρενός, που και κατά την παράδοση, που κατέγραψε ο άγνωστος Ναουσαίος του 19^{ου} αιώνα έπεσε θύμα της απερισκεψίας του και της τυφλής υποταγής του πατέρα του στο σουλτάνο.

Στοιχεία που ξεχωρίζουν τον Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου, εγγονό, από τον Γαζή Εβρενός, παππού, είναι: α) Η προσωνομία Χατζής, β) Το επώνυμο Εβρενόζογλου και γ) το κυριότερο, το ότι ο Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου ζει και δραστηριοποιείται, όπως φαίνεται στα χρόνια των σουλτάνων Μουράτ Β' (1421-1451), Μεχμέτ Β' (1451-1481) και Βαγιαζίτ Β' (1481-1512), ενώ ο παππούς του, ο Γαζή Εβρενός, ακμάζει στα χρόνια των σουλτάνων Μουράτ Α' (1359-1389), Βαγιαζίτ Α' (1389-1402) και Μεχμέτ Α' (1413- 1421)

ΛΑΟΣ 8 - 10 - 2000

ΟΙ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ ΤΟΥΣ

Όπως είχαμε υποσχεθεί θα κάνουμε μια σύντομη έρευνα σχετικά με τους σουλτάνους, στα χρόνια των οποίων έζησαν και προπάντων έδρασαν οι φερόμενοι ως πρωταγωνιστές στην ίδρυση της Νάουσας, με σκοπό να ρίξουμε ακόμη λίγο φως στους λόγους, που έγιναν η αιτία να δημιουργηθεί κάποια ολοφάνερη σύγχυση γύρω από τη χρονολόγηση του γεγονότος αυτού (της επανίδρυσης ή του ανασυνοικισμού της Νάουσας).

ΓΑΖΗ ΕΒΡΕΝΟΣ - ΜΟΥΡΑΤ Α΄

Ο Γαζή Εβρενός, εφόσον πέθανε υπερωιωνόβιος το 1417-1418 στα χρόνια του σουλτάνου Μεχμέτ Α΄ (1413-1421) πρέπει να γεννήθηκε στα χρόνια του σουλτάνου Οσμάν (1259-1326) και να βρισκόταν στην ακμή του στα χρόνια των σουλτάνων Ορχάν (1326-1359), Μουράτ Α΄ (1359-1389) και Βαγιαζίτ Α΄ (1389-1402).

Ας υπενθυμιστεί ότι στην Ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε.Ι. Στουγιαννάκη αναγράφεται ότι ο Αβρανός ή Εβρενός ήταν στρατηγός του "Σουλτάν Μουράτ" (χωρίς αυτός να προσδιορίζεται ως Α΄ ή Β΄ σαν να ήταν ο μοναδικός σουλτάνος μ' αυτό το όνομα) και κατακτώντας τη Μακεδονία το 1361 (από αυτή τη χρονολογία συμπεραίνεται ότι επρόκειτο για το σουλτάνο Μουράτ Α΄) πέρασε και από την τοποθεσία στην οποία υστερότερα χτίστηκε (συνοικίστηκε) η Νάουσα ή Νιάουσα.

Η υπενθύμιση κρίθηκε αναγκαία για να υπογραμμισθεί το πώς ο Γαζή Εβρενός συνδέθηκε αργότερα άρρηκτα με το σουλτάνο Μουράτ Α΄ που έζησε και έδρασε τον 14^ο αιώνα.

ΧΑΤΖΗ ΑΧΜΕΤ ΕΒΡΕΝΟΖΟΓΛΟΥ - ΜΟΥΡΑΤ Β΄

Ο εγγονός του Γαζή Εβρενός, ο Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου (Εβρενός-ογλού), εφόσον πέθανε στα 1498, αν ήταν κι αυτός σαν τον παππού του υπερωιωνόβιος, θα πρέπει να γεννήθηκε πριν από το 1400, αν όμως δεν ξεπέρασε τα 80 ή 90 χρόνια, τότε θα πρέπει να γεννήθηκε στα χρόνια του Μεχμέτ Α΄ (1413-1421) και να άκμασε στα χρόνια των σουλτάνων Μουράτ Β΄ (1421-1451), Μεχμέτ Β΄ του πορθητή (1451-1481) και του Βαγιαζίτ Β΄

(1481-1512).

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο Φ. Μπωζούρ με το όνομα Χατζή Εβρενός εννοεί τον Γαζή Εβρενός, αντιλαμβανόμαστε ότι το όνομα Μουράτ, χάρη ή εξαιτίας της σχέσης του Γαζή Εβρενός με τον Μουράτ Α' επισκιάζει όλα τα άλλα ονόματα των σουλτάνων, που στα χρόνια που μας απασχολούν επαναλαμβάνονται από γενιά σε γενιά τα ίδια, και καταντάει στις παραδόσεις για την ίδρυση της Νάουσας συμβολικό.

ΟΣΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ - ΜΟΥΡΑΤ Γ'

Αλλά και ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος, ο Πολιούχος της Νάουσας, που από τις παραδόσεις θεωρείται παρών στην επανίδρυση ή τον ανασυνοικισμό της Νάουσας ως (δήθεν) σύγχρονος του Σεΐχη Ιλαχή... του Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου... και του Γαζή Εβρενός...αν πράγματι ίδρυσε το μοναστήρι των Ταξιαρχών, πάνω (δυτικά) από τη Νάουσα, στο Βέρμιο, γύρω στα 1593, τότε και αυτός ζούσε και στα χρόνια ενός σουλτάνου ονομαζόμενου επίσης Μουράτ, του Μουράτ Γ' (1574-1595), οπότε εξηγείται κατά κάποιο τρόπο πώς κατέληξε να θεωρείται σύγχρονος με ανθρώπους, που μόνο το όνομα του σουλτάνου ή μάλλον ενός από τους σουλτάνους στα χρόνια του οποίου έδρασαν, τους συνέδεε.

ΟΙ ΒΑΛΙΝΤΕ ΧΑΝΟΥΜΙΣΣΕΣ - ΣΟΥΛΤΑΝΟΜΑΝΕΣ

Επειδή σε μια από τις παραδόσεις, σ' αυτήν του Δ. Πλαταρίδη αναφέρεται ότι η Νάουσα μπαίνει κάτω από την προστασία της σουλτανομάνας (βαλιντέ χανούμ ή βαλιντέ σουλτάνας) σύμφωνα με πρόταση του Γαζή Εβρενός, από την πρώτη κιόλας μέρα του συνοικισμού της, αξίζει τον κόπο να γίνει και μία έρευνα για τις Ρωμιές (βυζαντινές, χριστιανές ορθόδοξες) που έγιναν σύζυγοι και μάνες ή μητρίες-τροφοί σουλτάνων στους πρώτους αιώνες της ζωής της νέας Νάουσας ή Νιάουσας.

Από το μυθιστόρημα του Γιώργου Λεονάρδου "Μάρα η χριστιανή σουλτάνα" πληροφορούμαστε ότι στα 1433, χρονολογία της ίδρυσης της Νάουσας σύμφωνα με τον ανώνυμο Ναουσαίο, τον συγγραφέα του "Ιστορικών της Νιάουσας", ο Μουράτ Β' νυμφεύτηκε την κόρη του Σέρβου ηγεμόνα Γεωργίου Μπράνκοβιτς, τη Μάρα Μπράνκοβιτς-Κομνηνού, την οποία, παρ' όλο που δεν τεκνοποίησε, την έχρισε "βαλιντέ σουλτάνα" και της ανέθεσε τον ανατροφή του γιου και διαδόχου του Μεχμέτ Β' του πορθητή, ο οποίος (Πορθητής) αναγνωρίζοντας την αγάπη και την στοργή, που του είχε δείξει,

τη σεβόταν και την τιμούσε σε όλη του τη ζωή σαν α-ληθινή του μάνα.

Δεν αποκλείεται λοιπόν η Μάρα Μπράνκοβιτς Κομνηνού (1412-1487) να ήταν η πρώτη βαλιντέ χανούμ-σουλτάνα που είχε τη Νάουσα κάτω από την προστασία της, αν και δεν ήταν η πρώτη βυζαντινή, χριστιανή ορθόδοξη που παντρεύτηκε μωαμεθανό σουλτάνο, αφού, ως γνωστόν και ο Ορχάν (1326-1359) είχε νυμφευτεί βυζαντινή πριγκιποπούλα, τη Θεοδώρα Ιωάννου Καντακουζηνού, το 1346, και ο Μουράτ Α΄ και ο Βαγιαζίτ Α΄ λέγεται ότι είχαν γυναίκες βυζαντινές, χριστιανές ορθόδοξες, ο τελευταίος μάλιστα λέγεται ότι είχε και μητέρα Ελληνίδα, όπως αργότερα και ο Μουράτ Γ΄, ο γιος του Σελίμ Β΄ και της Ελληνίδας Ποντίας Μαρίας (Γκιουλ Μπαχάρ).

ΛΑΟΣ 8 - 10 - 2000

ΜΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Όταν έπεσε η Κωνσταντινούπολη στα χέρια των Τούρκων, όσοι Έλληνες πρόλαβαν και ξέφυγαν, σκορπίστηκαν εδώ και εκεί. Μερικοί ήρθαν και στον κάμπο το δικό μας.

Τον κάμπο τότε τον είχαν ένας Τούρκος Μπέης. Όσοι ήρθαν κατά εδώ μπήκαν στη δουλειά του.

Ο Μπέης είχε και άλλα πολλά παιδιά αλλά είχε και μια κόρη που την αγαπούσε πολύ. Μια μέρα η μπεοπούλα αρρώστησε βαριά. Ο Μπέης έφερε όλους τους γιατρούς από τα γύρω μέρη, κάλεσε γιατρούς κι από τη Σαλονίκη, κανένας όμως δεν μπόρεσε να την γιατρέψει.

Μια μέρα ο επιστάτης, που ήταν απάνω από τους εργάτες, είπε στον Μπέη:

-Μπέη μου, ανάμεσα στους εργάτες από τη Νέα Αυγούστα, όπως την έλεγαν με άλλο όνομα την Κωνσταντινούπολη, είναι και ένας πολύ γραμματισμένος, που ήταν δάσκαλος στην πατρίδα του. Αυτός γιατρεύει τους αρρώστους με διάφορα βότανα και με φάρμακα, που κάνει μόνος του. Δεν τον φωνάζεις κι αυτόν, μήπως και βρει τη γιατρεία της η μπεοπούλα;

- Ας τον φωνάξω, είπε ο Μπέης, που ήταν καταφαρμακωμένος.

Όταν ήρθεν ο δασκαλο - γιατρός άρχισε να δίνει κάτι δικά του φάρμακα στην κοπέλα κι αυτή λίγο καλυτέρευσε. Αλλά επειδή αργούσε να γιάνει, μια μέρα λέει στο Μπέη:

-Βλέπεις, Μπέη μου, εκείνο το δάσος απάνω στο βουνό; Εκεί πρέπει να πάμε τη μπεοπούλα, μέσα στη δροσιά και στα κρύα τα νερά για να γίνει καλά μια ώρα αρχύτερα.

Όπως τον είπε ο δασκαλο - γιατρός, έτσι έκαμεν ο Μπέης. Εβαλε εργάτες και έκοβαν τα δένδρα και ακολουθώντας το ποτάμι έφτασαν στις πηγές της Αράπιτσας. Εκεί άφησαν κοντά στην άκρη απ' το ποτάμι το φορείο της μπεοπούλας. Μόλις αυτή είδε το νερό, έβρεξε το χεράκι της, δροσίσε και το προσωπάκι της και αναστέναξε λέγοντας: "Αχ! πως δροσίστηκα!".

Επειτα ο Μπέης, όπως τον είπε ο Έλληνας από τη Νέα Αυγούστα, έβαλε εργάτες και έκοψαν πλατάνια και έχτισαν ένα σπίτι με ξύλα για να μείνουν μέσα αυτός και η μπεοπούλα και μια φιλενάδα της χριστιανοπούλα, ώσπου η κοπέλα να γίνει καλά. Κοντά τους έμεινε και ο δάσκαλο - γιατρός, που

δεν σταματούσε να ετοιμάζει τα φάρμακά του.

Δεν πέρασε πολύς καιρός και η μπεοπούλα έγινε εντελώς καλά. Τότε ο Μπέης καταχαρούμενος κάλεσε το δασκαλο - γιατρό και του είπε "ζήτα μου ό,τι θέλεις και θα στο δώσω με όλη μου την καρδιά, για το καλό που μας έκανες".

Ο Έλληνας δασκαλο - γιατρός στάθηκε λίγο συλλογισμένος. Τι να ζητήσει; Από το μυαλό του πέρασαν πολλά, ώσπου είπε από μέσα του, δε ζητώ λίγο τόπο κάπου εδώ κοντά, να έρθουμε όλοι οι συμπατριώτες με τις φαμίλιες μας, να γλιτώσουμε από τον κάμπο και την ελονοσία;

Είπε λοιπόν στον Μπέη: -Δεν μου δίνεις, Μπέη μου, έναν τόπο όσο ένα βουβαλοτόμαρο;

Μόλις άκουσε ο Μπέης αυτό που του ζήτησε, γέλασε με την καρδιά του και είπε να του δώσουν ένα βουβαλοτόμαρο να δει τι θα το κάνει. Ο Έλληνας δασκαλο - γιατρός πήρε το βουβαλοτόμαρο και πήγε στην καλύβα του. Εκεί μαζί με άλλους συντρόφους του, που τους είχε για βοηθούς να μαζεύουν βοτάνια και για άλλες δουλειές, έκοψαν το βουβαλοτόμαρο το έκαναν λουριά σαν κλωστές, το κουβάριασαν και έκαναν ένα μεγάλο κουβάρι.

Όταν την άλλη μέρα ο Μπέης είδε το κουβάρι από το βουβαλοτόμαρο κατσούφιασε και είπε: "Α! εσύ με ξεγέλασες". Τότε μπήκε στη μέση η κόρη του και τον άλλαξε γρήγορα, κι έτσι είπε στο δασκαλογιατρό: "Δεν πειράζει, κάνε όπως ξέρεις!"

Αφού λοιπόν πήρε την άδεια ο Έλληνας δασκαλογιατρός, πήγε μαζί με τους συντρόφους του εκεί που τώρα βρίσκεται η Νάουσα, έκοψαν τέσσερα παλούκια από πλατάνια και τα κάρφωσαν σε τέσσερις μεριές. Από αυτά τέντωσαν το λουρί και έτσι περιόρισαν το μέρος τους, εκεί που θα έχτιζαν τις καλύβες τους.

Τα παλούκια που κάρφωσαν στις τέσσερις μεριές, σε λίγο φύτρωσαν και έγιναν θεόρατα πλατάνια. Το ένα ήταν κατά την Αγία - Παρασκευή, το άλλο κατά τον Αη - Γιώργη, το τρίτο στο Κιόσκι και το τέταρτο στο στενό του Στανίση.

Όταν οι Έλληνες εργάτες μαζί με το δασκαλογιατρό έχτισαν τις καλύβες τους, έχτισε και ο Μπέης ένα σπίτι δικό του και ύστερα τους κάλεσε και τους ρώτησε τι όνομα θα δώσουν στον τόπο τους. Αυτοί τον παρακάλεσαν να τους αφήσει λίγο να το σκεφτούν. Όταν έμειναν μόνοι τους είπεν ο δασκαλογιατρός: "Όλοι θέλουμε σίγουρα να δώσουμε στο νέο τόπο μας το όνομα της πατρίδας μας, της Νέας Αυγούστας. Επειδή όμως ο Μπέης

Νιαύγουστα. Αν πάλι δεν συμφωνήσει, αφήστε με εμένα να τα κανονίσω.

Πράγματι σε λίγο πήγαν στο Μπέη και του είπαν ότι αποφάσισαν να δώσουν στον τόπο τους το όνομα Νιαύγουστα. "Τι, φώναξεν ο Μπέης, θέλετε να τον βγάλετε Νέα Αυγούστα;"

-Οχι, Μπέη μου, είπε τότε ο δασκαλογιατρός, αλλά επειδή σήμερα είναι εννέα Αυγούστου, είπαμε για να θυμόμαστε τη σημερινή μέρα, να βαφτίσουμε τη νέα μας πατρίδα Νιαύγουστα, δηλαδή εννιά Αυγούστου!

-Α, αφού είναι έτσι, είπε χαμογελώντας ο Μπέης, ας είναι αυτό το όνομα!

Ετσι βγήκε το όνομα Νιαύγουστα από το Νιαύγουστα, που οι Τούρκοι στη γλώσσα τους το έλεγαν Αουστός.¹

ΗΜΕΡΗΣΙΑ 25 - 2 - 2001. ΛΑΟΣ 2 - 3 - 2001

1. Αυτή την παράδοση, με τον τρόπο βέβαια τον δικό του, την έλεγε και την ξανάλεγε ο αείμνηστος Γεώργιος Μέσκος, ένας από τους πιο αυθεντικούς παλιούς Ναουσαίους, στη γυναίκα του, την κ. Μαρίκα, στα παιδιά του και στα εγγόνια του και σ' όλους τους φίλους του και τους συγγενείς, όταν το έφερνε ο λόγος, και δεν σταμάτησε να τη λέει ως την πιο σωστή κι όταν, πριν από εβδομήντα έξι περίπου χρόνια, δημοσιεύτηκε η Ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε. Στουγιαννάκη (Α' εκδ. Εδεσσα 1924) στην οποία περιλαμβάνεται η παράδοση για την ίδρυση της Νάουσας, όπως την κατέγραψε ο Δ. Πλαταρίδης.

Χάρη στην πίστη του αείμνηστου Γεωργίου Μέσκου ότι αυτά που είχε μάθει από τον παππού του τον Χρυσάφη, ήταν η αληθινή ιστορία για το χτίσιμο της Νάουσας και χάρη στην επιμονή του, η παράδοση που αυτός κρατούσε γερά δε χάθηκε κι ας έμεινε άγραφη μέχρι τώρα, αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα.

Σε μένα έφτασε εντελώς απροσδόκητα. Όταν πριν από λίγες ημέρες συζητούσα με τα ανίψια μου, το Γιώργο και την Ευθυμία Τσιούκα, την κόρη της αδελφής μου Ευφροσύνης Μώκιου - Γαβριηλίδου, για τις παραδόσεις τις σχετικές με την ίδρυση της Νάουσας, μέ έκπληξη άκουσα να γίνεται λόγος και για μια παράδοση που ακόμα ήταν ανέκδοτη, σαν μια οικογενειακή υπόθεση της οικογένειας του θείου του Γιώργου Τσιούκα, του αείμνηστου Γεωργίου Μέσκου.

Χάρη στα ανίψια μου, που προανέφερα, μπόρεσα να συναντήσω τη σεβαστή μου κυρία Μαρίκα Μέσκου και να ακούσω και από το δικό της στόμα στις 23 - 2 - 2001 την παράδοση, που παρουσίασα.

Σε έρευνα που έκανα έπειτα, διαπίστωσα ότι η παράδοση αυτή είναι αρκετά πλατιά γνωστή στη Νάουσα. Όταν ρώτησα κάποιους, αφού την ήξεραν, γιατί δεν την έγραφαν, μου απάντησαν: Να, έτσι, επειδή νομίζαμε ότι ήταν μόνο για να λέγεται!

ΣΧΟΛΙΑ

Η παράδοση που μας διέσωσε ο αείμνηστος Γεώργιος Μέσκος (1909 - 2000) είναι πολύ σημαντική, γιατί, εκτός από κάποια άλλα διαφορετικά στοιχεία που περιέχει, είναι η μόνη από τις τέσσερις ως τώρα γνωστές παραδόσεις για την ίδρυση της Νάουσας, που λέει ότι ο οικιστής ήταν Έλληνας, που ήρθε στην περιοχή μαζί με συμπατριώτες του από την Κωνσταντινούπολη.

Χάρη στην παράδοση αυτή μπορούμε τώρα να συμπεριλάβουμε στους πρωταγωνιστές της ίδρυσης (επανίδρυσης - ανασυνοικισμού) της Νάουσας και έναν Έλληνα, ανώνυμο βέβαια, αλλά ωστόσο άξιο να υπερασπιστεί τα συμφέροντα των συμπολιτών του, εφόσον δε στερείται ούτε γνώσεων ούτε κοινωνικής προσφοράς, αφού είναι δάσκαλος και πρακτικός γιατρός.

Η τοποθέτηση του γεγονότος της ίδρυσης της (νέας) Νάουσας (Νιαύγουςτας) από την παράδοση "Γ. Μέσκου" στα χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (μετά δηλαδή από το 1453), επιβεβαιώνει το συμπέρασμα, στο οποίο είχαμε καταλήξει έπειτα από τη μελέτη των τριών παραδόσεων, του Ανώνυμου Ναουσαίου, του Ν. Γ. Φιλιππίδη και του Δ. Πλαταρίδη, οι οποίες μας ήταν ήδη γνωστές. Η αναφορά και του μήνα Αύγουστου στην πιθανή χρονολογία ίδρυσης της Νάουσας άραγε μπορεί να είναι συμπτωματική;.

Τα σχετικά με την προέλευση των πρώτων κατοίκων της (νέας) Νάουσας από την Κωνσταντινούπολη - Νέα Αυγούστα ίσως αποτελούν έμμεση μαρτυρία ότι οι πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη ήταν απόγονοι μεταναστών από την παλιά Νιαύουστα (Νέα Αυγούστα) στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίοι μετά την άλωση της Βασιλεύουσας επέστρεψαν στη γη των προγόνων τους γεμάτοι εμπειρίες και εφόδια για να ξαναρχίσουν μια νέα ζωή, ενώ δεν αποκλείεται να φανερώνουν και κάποια προσπάθεια προσεταιρισμού της τότε βαλιντέ σουλτάνας, της Μάρας Μπράνκοβιτς - Κομνηνού, η οποία στις προσδοκίες τους φάνταζε σαν μια "νέα αυγούστα" (βυζαντινή αυτοκράτειρα), ικανή να αλλάξει το ρου της ιστορίας, επειδή είχε αναθρέψει τον πιο δυνατό άνδρα εκείνων των χρόνων, τον Μωάμεθ Β' τον Πορθητή. Είναι γνωστό ότι Αυγούστες δεν αποκαλούνταν μόνοι οι σύζυγοι των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου αλλά και οι μητέρες τους.

Οτι στην περιοχή της Νάουσας κατά τα βυζαντινά χρόνια μπορεί να υπήρχε ένας οικισμός με το όνομα Νέα Αυγούστα δεν πρέπει νομίζω να θεωρείται απίθανο. Γιατί, επειδή κυκλοφορούσαν από το 30 π. Χ. για κάποιο

χρονικό διάστημα νομίσματα στα οποία η γειτονική σχετικά Πέλλα, η πατρίδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, παρουσιαζόταν με τον τίτλο COLONIA JULIA AUGUSTA PELLA, μπορεί αυτή να είχε μείνει στη μνήμη των ανθρώπων της περιοχής ως η παλαιά Αυγούστα, όπως μπορεί να υπήρχαν και στα χέρια κάποιων μερικά νομίσματα με την προαναφερθείσα επιγραφή, τα οποία κληροδοτούμενα από γενιά σε γενιά διατηρούσαν άσβεστη και τη μνήμη.

Τα σχετικά με τον καθορισμό των ορίων του οικισμού με το βουβαλοτόμαρο¹ και τα τέσσερα πλατανένια παλούκια που από θαύμα φυτρώνουν και γίνονται αιωνόβια πλατάνια (τα γνωστά και από την παράδοση Δ. Πλαταρίδη) είναι πιθανό να δηλώνουν: α) ότι τα σύνορα, που καθορίζονταν με τέτοιο τρόπο, ήταν ιερά και απαραβίαστα. Οτι δηλαδή ο ιδιοκτήτης της περιοχής (ο Μπέης) που έδινε τη δυνατότητα αυτή σε κάποιους, που κατοικούσαν μέσα στο τιμάριό του, τους αναγνώριζε το δικαίωμα να επιλέγουν αυτοί ποιους θα δέχονταν και ποιους όχι ως συγκατοίκους στον οικισμό τους. Πρόκειται δηλαδή για την παραχώρηση του βασικού προνομίου, που είχε, όπως φαίνεται, εξασφαλίσει η Νάουσα από την πρώτη μέρα της επανίδρυσής της, της απαγόρευσης εγκατάστασης σ' αυτήν μουσουλμάνων.

β) Οτι τα τέσσερα πλατάνια τα προερχόμενα από τα πλατανένια παλούκια (πασσάλους), όταν έγινε ο περιορισμός της περιοχής της Νάουσας με το βουβάλινο λουρί, ήδη είχαν κάποια ηλικία γιατί προέρχονταν κατά κάποιο τρόπο από μεταφύτευση και επομένως η χρονολογία φύτευσής τους δεν συμπίπτει με την χρονολογία οριοθέτησης της Νάουσας αλλά είναι προγενέστερη.

Με άλλα λόγια "ο Στραβός Πλάτανος" που πρόσφατα μαρτύρησε την ηλικία του (είναι 580 ή 630 ή 550 χρόνων, εφ. Ημερίδια 22 - 2 - 2001, σελ. 4, "580 ετών ο Στραβός Πλάτανος") πρέπει να είναι κάποια χρόνια αρχαιότερος από τη Νάουσα.

Παράλληλα, το γεγονός ότι, σύμφωνα με την παράδοση του Γ. Μέσκου, ο Μπέης έχτισε και ένα σπίτι για δικό του μέσα στη Νιαύγουστα δηλώνει προφανώς ότι και οι Ναουσαίοι αναγνώριζαν την επικυριαρχία του.

Ο λόγος για τον οποίο ο Μπέης χάρισε την περιοχή της Νάουσας στους πρόσφυγες εργάτες του, που ήταν μια μεγάλη ευεργεσία που του έγινε, η θεραπεία δηλαδή της κόρης του από τον Έλληνα δάσκαλο και πρακτικό γιατρό, όσο κι αν ακούεται σαν παραμύθι δεν είναι λιγότερο πειστικός από τους λόγους που προβάλλονται από τις άλλες σχετικές παραδόσεις, αν μάλιστα σκεφθεί κάποιος ότι ίσως μ' αυτόν να υποδηλώνεται και κάποια άλλη ευεργεσία ή υπηρεσία (π.χ. αρματολίκι).

Ας σημειωθεί ότι χάρη σε μια ευεργεσία ενός Αϊβαλιώτη, του ιερέα παπα Γιάννη Οικονόμου, προς τον στόλαρχο της τουρκικής αρμάδας Χασάν Πασσά, που έκαψαν οι Ρώσοι στον Τσεσμέ το 1770, το Αϊβαλί εξασφάλισε εκτός των άλλων και τα προνόμια (με Υψηλό Αυτοκρατορικό Διάταγμα) να μην κατοικούν σ' αυτό Τούρκοι και να μην πλησιάζει σ' αυτό Τούρκος ιππέας, αν δεν ξημερώσει, ο διοικητής (Καϊμακάμης) να διορίζεται από τον σουλτάνο έπειτα από υπόδειξη (εκλογή) των Αϊβαλιωτών και να τον αλλάζουν όποτε θέλουν..... Προνόμια που, προφανώς, θυμίζουν τα αντίστοιχα που είχαν παραχωρηθεί και στη Νάουσα.

Τα σχετικά με την ίδρυση της Νάουσας που περιέχονται στις παραδόσεις του ανωνύμου Ναουσαίου και του Γ. Μέσκου έχω τη γνώμη ότι όχι μόνο δεν αλληλοαναιρούνται αλλά ότι αλληλοσυμπληρώνονται. Θα μπορούσαμε δηλαδή να πούμε ότι χάρη στις υπηρεσίες (ή ευεργεσία), που πρόσφεραν οι Ναουσαίοι στον Μπέη, πήραν την άδεια της επανίδρυσης της Νάουσας και το βασικό προνόμιο της μη εγκατάστασης Μουσουλμάνων στον τόπο τους και χάρη στην θυσία του γιού του Μπέη, που απέδειξε τη μεγάλη αφοσίωση αυτού στο σουλτάνο, η συμφωνία επικυρώθηκε και το προνόμιο κατοχυρώθηκε και με σουλτανικό φερμάνι, το οποίο ίσως κάποτε βρεθεί σε κάποια τουρκικά αρχεία.

ΛΑΟΣ 4 - 3 - 2001

1. Εφόσον η χρησιμοποίηση του τεχνάσματος με το βουβαλοτόμαρο από τον οικιστή της Νάουσας στοχεύει στην απόσπαση μεγαλύτερου χώρου για την ίδρυση της νέας πόλης από εκείνο το χώρο που θα είχε την πρόθεση να του προσφέρει ο κάτοχός του (ο σουλτάνος ή ο μπέης) και συγχρόνως το δικαίωμα να επιλέγει αυτός τους συγκατοίκους του (Χριστιανούς και όχι Μωαμεθανούς), ταιριάζει προφανώς περισσότερο στον υπόδουλο Έλληνα ανώνυμο δάσκαλο - πρακτικό γιατρό από την Κωνσταντινούπολη και όχι στον τροπαιοφόρο Τούρκο στρατηγό Εβρενός και οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η παράδοση "Γ. Μέσκου" αποτέλεσε το πρότυπο εκείνης που διασώθηκε από το Δ. Πλαταρίδη. Με άλλα λόγια η παράδοση που λέει ότι οικιστής της Νάουσας ήταν ένας Έλληνας δάσκαλος - πρακτικός γιατρός είναι αρχαιότερη από εκείνη που λέει ότι ο οικιστής ήταν ένας Τούρκος στρατηγός.

ΠΟΤΕ ΕΠΑΝΙΔΡΥΘΗΚΕ Η ΝΑΟΥΣΑ;

Επειτα από όσα έγραψα για τις παραδόσεις τις σχετικές με την "ίδρυση" της Νάουσας και τους πρωταγωνιστές της, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι το κλειδί στη λύση του προβλήματος της χρονολόγησής της πρέπει να είναι η παρουσία σ' αυτήν (την "ίδρυση" της Νάουσας) του Τούρκου Σεΐχη Ιλαχή (του Σεχ Λεαή ή Σιάχη Λιάνη των παραδόσεων), επειδή είναι το πρόσωπο που συμπρωταγωνιστεί στις τρεις από τις τέσσερις γνωστές ως τώρα παραδόσεις.

Γι' αυτό έχω τη γνώμη ότι σαν χρονικό όριο πριν από το οποίο (*terminus ante quem*) πρέπει να ιδρύθηκε η Νάουσα, μπορεί να θεωρηθεί η ημερομηνία του θανάτου του Σεΐχη Ιλαχή, δηλαδή η 14 - 11 - 1490 ή η 3 - 11 - 1491, (και όχι το 1417 - 1418, χρονολογία που αναφέρει ο Εβλιγιά Τσελεμπί, την οποία όμως ο Πανεπιστημιακός καθηγητής Β. Δημητριάδης στο έργο του "Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 127. χαρακτηρίζει ως λανθασμένη), ενώ σαν όριο μετά το οποίο (*terminus post quem*) έγινε αυτή, μπορεί να θεωρηθεί το 1453, το έτος αλώσεως της Κωνσταντινούπολης, εφόσον σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, ο Σεΐχης Ιλαχή ήρθε στην περιοχή Γιαννιτσών (και στη συνέχεια της Νάουσας) μαζί με τον εγγονό του Γαζή Εβρενός, τον Αχμέτ Μπέη, προερχόμενος από την Κωνσταντινούπολη, η οποία προϋποτίθεται ότι είχε ήδη αλωθεί, και εφόσον σύμφωνα με τον Τούρκο ιστορικό Gokbilgin αυτός (ο Seyh Abdüllach al - İlahi ή Seyh Abdüllach Alihi) ήταν ένας από τους σεΐχηδες της εποχής του Μεχμέτ Β' (1451 - 1481).

Με τον προσδιορισμό του 1453 ως χρονικού ορίου μετά το οποίο επανιδρύθηκε η Νάουσα, συμφωνεί και η τέταρτη σχετική με την επανίδρυση της Νάουσας παράδοση, η οποία διασώθηκε από τον αείμνηστο Γ. Μέσκο (1909 - 2000) και καταγράφηκε για πρώτη φορά από τον γράφοντα στις 23 - 2 - 2001.

Αλλά και ο προσδιορισμός της ηλικίας του "στραβού πλάτανου" της Νάουσας ("580 ετών ο Στραβός Πλάτανος", εφ. ΗΜΕΡΗΣΙΑ 22 - 2 - 2001, σελ. 4.), εφόσον ως μια από τις πιθανές χρονολογίες φύτευσης περιλαμβάνει και το έτος 1450 (στην περίπτωση που ο Στραβός Πλάτανος είναι τώρα 550 ετών), δεν εμποδίζει να ληφθεί το 1453 ως *terminus post quem* της επανίδρυσης της Νάουσας, επειδή τα τέσσερα πλατάνια των παραδόσεων, όταν χρησιμοποιήθηκαν ως πάσσαλοι στην οριοθέτηση της περιοχής

της Νάουσας, είχαν οπωσδήποτε κάποια ηλικία. Γιατί το θαύμα του φυτρώματος των τεσσάρων πλατανένιων παλουκιών των παραδόσεων δηλώνει προφανώς την επιτυχημένη μεταφύτευση τεσσάρων πλατανόδενδρων και υπονοεί την δυνατότητα άρδευσής τους καθώς και την κατασκευή των απαραίτητων, προκειμένου για την τοποθεσία της Νάουσας, αρδευτικών έργων (φράγμα στην Αράπιτσα, υδραύλακες - αγωγία).

Ο προσδιορισμός του *terminus post quem* (1453) και του *terminus ante quem* (1490 - 1491) είναι οπωσδήποτε σπουδαίο βήμα για την επίλυση του προβλήματος της χρονολόγησης της επανίδρυσης της Νάουσας και των προσώπων που άμεσα ή έμμεσα πήραν μέρος σ' αυτήν ως "πρωταγωνιστές" γιατί εκτός από τους βασικούς πρωταγωνιστές, που προϋποθέτει, δηλαδή τον Αχμέτ Μπέη και τον Σείχη Ιλαχή, μας βοηθά να προσδιορίσουμε και τον σουλτάνο, που έδωσε την άδεια επανίδρυσης και τα προνόμια, και την βαλιντέ χανούμ σουλτάννα, που δέχτηκε να αναλάβει την επανιδρυόμενη πόλη υπό την προστασία της, δηλαδή τον Μεχμέτ Β' και την Μάρα Μπράνκοβιτς - Κομνηνού.

Ας σημειωθεί ότι με τον προσδιορισμό ως βαλιντέ χανούμ σουλτάννας της Μάρας Μπράνκοβιτς - Κομνηνού μας δίνεται ένα νέο *terminus ante quem*, που είναι η χρονολογία θανάτου αυτής δηλαδή η 14 - 9 - 1487, και τα χρονικά πλαίσια μέσα στα οποία πρέπει να έγινε η επανίδρυση ή ο νέος συνοικισμός της Νάουσας περιορίζονται ανάμεσα στα χρόνια 1453 - 1487, πράγμα που οπωσδήποτε θα έπρεπε να μας ικανοποιεί αρκετά.

Αν όμως θέλουμε να πλησιάσουμε ακόμη περισσότερο στο χρόνο της αρχής της δημιουργίας της νέας Νάουσας ή Νιάουστας, ίσως να το πετυχαίναμε, αν παίρναμε σοβαρά υπόψη και ένα δευτερεύον, φαινομενικά, επεισόδιο, το οποίο σύμφωνα με την παράδοση, που μας διέσωσε ο ανώνυμος Ναουσαίος, ο συγγραφέας του έργου "Ιστορικών Νιάουστας" συνδέεται άμεσα με την "ίδρυση" της πόλης. Πρόκειται για το επεισόδιο της εκτέλεσης του νεαρού και απερίσκεπτου Αλή, του γιού του Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου (Αχμέτ Μπέη) από τον ίδιο τον πατέρα του, επειδή προσέβαλε με την ανάρμοστη συμπεριφορά του τον σουλτάνο, που είχε έρθει τότε για επίσκεψη - προσκύνημα στην ιερή πόλη των μουσουλμάνων της Μακεδονίας, τα Γιαννitsά.

Αν δηλαδή προσδιορίζαμε σε ποιο από τα περάσματά του από τη Μακεδονία ο σουλτάνος Μεχμέτ Β' είναι πιθανό να πήγε για προσκύνημα στα Γιαννitsά, τότε, όπως είναι εύλογο, θα μπορούσαμε να ξέρουμε ποια, κατά πάσα πιθανότητα, χρονιά πάρθηκε από τον Αχμέτ Μπέη η απόφαση επανί-

Από το "Χρονικόν" του βυζαντινού ιστορικού Γεωργίου Σφραντζή (ή Φραντζή) (lib. IV cap. XVI - XIX) πληροφορούμαστε ότι ο Αμηνάς (ο Μεχμέτ (Μωάμεθ) Β' ο πορθητής) το Μάιο του 1460 εξεστράτευσε στην Πελοπόννησο με αφορμή τις έριδες ανάμεσα στους αδελφούς του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τον Θωμά και τον Δημήτριο.

Από τους αδελφούς Παλαιολόγους, ο Δημήτριος παρέδωσε την πόλη της Σπάρτης και τον εαυτό του στον Μεχμέτ Β', τον οποίο μάλιστα έκανε γαμπρό του, ενώ ο Θωμάς έφυγε με πλοίο από την Πελοπόννησο και πήγε στην Κέρκυρα, όπου με γράμματα του ζητήθηκε να έρθει σε διαπραγματεύσεις στέλλοντας κάποιον αντιπρόσωπό του στον σουλτάνο.

Πράγματι στις αρχές του Αυγούστου του 1460 ξεκίνησε ο αντιπρόσωπος του Θωμά Παλαιολόγου από την Κέρκυρα και περνώντας από το Αγγελόκαστρο πρόλαβε το Μεχμέτ Β' "εις τα περί την Βέρροϊαν", όπου αρχικά αιχμαλωτίστηκε και σιδηροδέσμιος υποχρεώθηκε να ακολουθήσει το σουλτάνο ως την περιοχή του "μαύρου όρους". Εκεί απελευθερώθηκε και "άπρακτος" γύρισε στην Κέρκυρα τον Οκτώβριο του 1460.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ο Μεχμέτ Β' βρισκόταν στην περιοχή της Βέροιας τον Αύγουστο του 1460 επιστρέφοντας από την Πελοπόννησο στη Θράκη (Αδριανούπολη - Κωνσταντινούπολη).

Είναι λοιπόν πολύ πιθανό σ' αυτό το χρονικό διάστημα να πέρασε και από τα Γιαννιτσακάκια και να συνέβησαν τα όσα γράφουν ο Ανώνυμος Ναουσάιος, αυτόπτης μάρτυρας του ολοκαυτώματος, στο "Ιστορικόν Νιόουστας" αλλά και ο Φ. Μπωζούρ στο έργο του (tabl. Comm. de la Grece, tom. A', Αθήνα 1974, σελ. 77, σημ.1) για το θάνατο του νεαρού Αλή, του γιού του Αχμέτ Μπέη (Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου) και μαθητή του Σεΐχη Ιλαχί.

Ας σημειωθεί ότι ο βυζαντινός ιστορικός Γεώργιος Σφραντζής (ο περισσότερο γνωστός ως Φραντζής) επειδή χρονολογεί τα γεγονότα με βάση την Ινδικτιώνα της Κωνσταντινουπόλεως που ως αρχή του έτους έχει την 1η Σεπτεμβρίου, ενώ γράφει ότι ο απεσταλμένος του Θωμά Παλαιολόγου ξεκίνησε από την Κέρκυρα στις εννέα Αυγούστου (του 1460) και "διελθών δια του Αγγελόκαστρου έφθασε τον αμηνά εις τα περί την Βέρροϊαν", αναφέρει στη συνέχεια ότι ο προαναφερθείς απεσταλμένος επέστρεψε στην Κέρκυρα άπρακτος τον Οκτώβριο του έτους 1461, ενώ πρόκειται φυσικά για τον Οκτώβριο του 1460, σύμφωνα με το ισχύον σήμερα ημερολόγιο, εφόσον η αιχμαλωσία του απεσταλμένου του Θωμά Παλαιολόγου δεν κράτησε παρά μόνο λίγες ημέρες, αφού, σύμφωνα πάλι με το Γεώργιο Σφραντζή "μετά τινος οδούς ημερών εις τους περί του μαύρου όρους βουνούς ηλευθέρωσεν αυτούς ...." (= Απελευθέρωσε τον απεσταλ-

μένο του Θωμά Παλαιολόγου και την ακολουθεία του ύστερα από δρόμο κάποιων ημερών....). (Γεωργίου του Φραντζή Χρονικόν, lib. IV, cap. XIX.).

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν η απόφαση ή μάλλον η σουλτανική άδεια για την επανίδρυση της Νάουσας - Νιάουστας πρέπει να πάρθηκε από τον Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου (Αχμέτ Μπέη) στα τέλη του Καλοκαιριού, τον Αύγουστο δηλαδή του 1460, όταν βρισκόταν στην περιοχή της Βέροιας (προερχόμενος από την Πελοπόννησο και πηγαίνοντας προς τη Θράκη μέσω Βέροιας - Γιαννιτσών) ο σουλτάνος Μεχμέτ Β' και όταν, όπως φαίνεται, εκτελέστηκε ο νεαρός και απερίσκεπτος Αλής, ο γιός του Αχμέτ Μπέη και μαθητής του Σεΐχη Ιλαχή, ένα ή δύο χρόνια πριν πεθάνει ο συνονόματος παππούς του, ο Αλή Μπέης, ο γιός του Γαζή Εβρενός, του οποίου ο θάνατος, που συνέβη γύρω στα 1462, μετά από μια εκστρατεία στη Βλαχία έγινε η αιτία σύγχυσης στις παραδόσεις του παππού με τον εγγονό πράγμα που είχε ως συνέπεια να προκληθεί σύγχυση και στο θέμα της χρονολόγησης της επανίδρυσης της Νάουσας.

ΤΡΕΙΣ "ΣΥΜΠΤΩΣΕΙΣ" ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

"Για την ιστορία του πράγματος" νομίζω ότι πρέπει να υπογραμμιστούν οι εξής τρεις αξιοπρόσεκτες συμπτώσεις οι σχετικές με την χρονολογία επανίδρυσης της Νάουσας: α) Ο συγγραφέας Γεώργιος Λεονάρδος αντλώντας από ιστορικές πηγές γράφει στο μυθιστόρημά του "Μάρα η χριστιανή σουλτάνα", Αθήναι 1999, ότι το 1433 δόθηκε ως σύζυγος στο σουλτάνο Μουράτ Β' η Μάρα Μπράνκοβιτς - Κομνηνού, ενώ ο Ανώνυμος Ναουσαίος στο "Ιστορικόν Νιάουστας" γράφει ότι "Η Νάουσα εκτίσθη περίπου έτη είκοσι πριν της Κωνσταντινουπόλεως αλώσεως", δηλαδή περίπου το 1433. β) Σύμφωνα με τον βυζαντινό ιστορικό Γεώργιο Σφραντζή στις εννιά Αυγούστου του 1460 αναχώρησε από την Κέρκυρα ο αντιπρόσωπος του Θωμά Παλαιολόγου, ο οποίος στην συνέχεια συνάντησε το σουλτάνο Μεχμέτ Β' "εις τα περί την Βέρροϊαν" (κατά πάσα πιθανότητα γύρω στα μέσα Αυγούστου του 1460), ενώ σύμφωνα με την τέταρτη παράδοση για την ίδρυση της Νάουσας "του Γ. Μέσκου", η Νιάουστα ονομάστηκε Νιαύγουστα γιατί "βαφτίστηκε" στις εννιά Αυγούστου κάποιου μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως χρόνου (που όπως γράφτηκε παραπάνω είναι μάλλον το 1460). Με άλλα λόγια χάρη στη σύμπτωση αυτή έχουμε ως πιθανή ημερομηνία "βάπτισης" της Νάουσας την 9η Αυγούστου 1460 (9 - 8 - 1460) και την σύνδεση της Νάουσας με τον αριθμό εννέα (9), έναν από τους πιο

ιερούς αριθμούς, σύμφωνα με την απόκρυφη αριθμολογία, επειδή εκτός των άλλων είναι τριπλάσιος της τριάδας και αναπαράγεται με τον πολλαπλασιασμό... (Μ. Ε. Ε. Πυρσός).γ) Η τρίτη σύμπτωση είναι κατά κάποιο τρόπο υποθετική: Σύμφωνα με την ιστορία της πόλεως Ναούσης των Δ. Πλαταρίδη - Ε. Ι. Στουγιαννάκη η Νάουσα ιδρύθηκε "τω 1361". Αν υποθέταμε ότι ο Μεχμέτ Β' παρέμεινε "εις τα περί την Βέρροϊαν" και το Σεπτέμβριο του 1460 και ότι τότε πάρθηκε η απόφαση για επανίδρυση της Νάουσας, σύμφωνα με το βυζαντινό ημερολόγιο, που χρησιμοποιεί ο ιστορικός Γ. Σφραντζής επειδή σ' αυτό ο Σεπτέμβριος είναι ο πρώτος μήνας του έτους, θα γράφαμε ότι η Νάουσα επανιδρύθηκε το 1461, δηλαδή εκατό χρόνια υστερότερα από την χρονολογία των Δ. Πλαταρίδη - Ε. Ι. Στουγιαννάκη και θα λέγαμε, όταν το έφερνε ο λόγος, ότι στις αρχές (το Σεπτέμβριο) του 1461 πάρθηκε η απόφαση της επανίδρυσης της Νάουσας, ενώ στα τέλη του ίδιου χρόνου (Αύγουστος 1461) έπεσε στα χέρια των Τούρκων η Τραπεζούντα. Παρών και στις δύο πράξεις ο Μεχμέτ - Μωάμεθ Β'.

ΛΑΟΣ 18 - 3 - 2001

ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ΕΝ ΝΑΟΥΣΗ ..... ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ 1615

Επειτα από τις έρευνες γύρω από τα πρόσωπα, τα οποία σύμφωνα με τις παραδόσεις "πρωταγωνίστησαν" στην επανίδρυση ή τον ανασυνοικισμό της Νάουσας (Γαζή Εβρενός, Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου, Σεϊχης Ιλαχή, Αλή Μπέης, Οσιος Θεοφάνης ο Νέος, Μάρα Μπράνκοβιτς - Κομνηνού, η βαλιντέ σουλτάνα) ήρθε η σειρά να δοθούν κάποιες απαντήσεις και στα εξής εύλογα ερωτήματα: Πότε για πρώτη φορά αναφέρεται σε ιστορικές ή φιλολογικές πηγές η Νάουσα και με ποιον από τους δύο γνωστούς τύπους του ονόματός της (Νάουσα - Νιάουστα) και ποιοι είναι οι πρώτοι Ναουσαίοι, που έσπασαν το φράγμα της σιωπής και μπήκαν στην ιστορία της γενέτειράς τους;

Τα ερωτήματα αυτά προβάλλουν, γιατί, όπως είναι γνωστό, οι τρεις σωζόμενες παραδόσεις για την ίδρυση - ανασυνοικισμό της Νάουσας (του Ανώνυμου Ναουσαίου, του Ν. Γ. Φιλιππίδη και του Δ. Πλαταρίδη) καταγράφηκαν τον δέκατο ένατο αιώνα (1870 - 1886), μετά την επανάσταση και το ολοκαύτωμα του 1822, τέσσερις περίπου αιώνες αργότερα από τα γεγονότα, για τα οποία μιλούν, ενώ η τέταρτη παράδοση καταγράφηκε από το γράφοντα στις αρχές (Φεβρουάριο) του 21ου αιώνα, πέντε δηλαδή αιώνες περίπου αργότερα και δεν αναφέρεται σ' αυτές κανένα όνομα Ναουσαίου ούτε προύχοντα ούτε απλού πολίτη, αλλά και επειδή η Ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε. Ι. Στουγιαννάκη, που πρωτοεκδόθηκε το 1924 δεν στάθηκε δυνατό να δώσει απαντήσεις, τις οποίες και σήμερα να μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως ικανοποιητικές.

ΤΑ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ ΓΝΩΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Αλλά πριν εκθέσουμε τις νεότερες απαντήσεις στα ερωτήματα, που τέθηκαν, οι οποίες, ας σημειωθεί ότι θα ισχύουν ως την ώρα που θα αποκαλυφθούν άλλα στοιχεία, εφόσον οι έρευνες συνεχίζονται, θεωρούμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε τις αντίστοιχες της Ιστορίας της πόλεως Ναούσης του Ε. Ι. Στουγιαννάκη.

Την απάντηση στο πρώτο ερώτημα φαίνεται ότι ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης τη συνδέει με το "πότε ο μητροπολίτης Βερροίας έλαβε τον νυν τίτλον του Βερροίας και Ναούσης" (Ι. Π. Ν. εκδ. 1976, σελ.47) γιατί, όπως ο ίδιος αναφέρει στη συνέχεια, η γνώση του γεγονότος αυτού, το οποίο τελικά τοποθετεί στις αρχές του ΙΗ' αιώνα, θα ήταν πολύτιμη και για άλλους λόγους

αλλά και για το γλωσσικό τύπο του ονόματος της Νάουσας, που προηγήθηκε του άλλου. (Ι.Π.Ν. σελίδες 42 - 43).

Όμως εμείς, επειδή σ' αυτό το σημείωμα δεν θα ασχοληθούμε με το ποιος από τους τύπους του ονόματος είναι ο αρχικός, αλλά με ποιον από τους δύο αυτούς τύπους πρωτοεμφανίζεται η πόλη σε γραπτές μαρτυρίες, υπογραμμίζουμε το ότι ως αρχαιότερη χρονολογία αναφοράς του τύπου Νάουσα αναγράφεται το 1676 (Ι.Π.Ν. σελ. 43) της έγγραφης ομολογίας του Αχριδών Μελετίου.

Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα, που σημειώθηκε πιο πάνω, ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης συμπληρώνοντας τα όσα για την Παιδεία και τους λογίους της Νάουσας, περιλαμβάνονται στο σχετικό μέρος του ανέκδοτου (ως το 1924) σχεδίασματος του Δ. Πλαταρίδη (Ι.Π.Ν. κεφ. ΙΑ' σελίδες 49 - 53). στο οποίο ως πρώτος επώνυμος Ναουσαίος αναγράφεται ο ποιητής "Μεγαλυναρίων εις τον άγιον Θεοφάνην" μοναχός Θεοφάνης, που δίδασκε επίσης στα εκπαιδευτήρια της Νάουσας στα μέσα περίπου του ΙΗ' (δεκάτου όγδοου) αιώνα (1750), γράφει ότι "πάντων όμως τούτων (που αναφέρονται στο σχεδίασμα του Δ. Πλαταρίδη) σπουδαιότερος και αρχαιότερος είναι ο Αναστάσιος Μιχαήλ. Ούτος εγεννήθη εν Ναούση άγνωστον ημίν κατά ποίον έτος" και στη συνέχεια "Το τέλος του άγνωστον ημίν".

Με άλλα λόγια ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης γράφει στην Ιστορία της πόλεως Ναούσης (επανεκδοση 1976, σελ. 51) ότι δεν γνωρίζει ούτε το έτος γεννήσεως ούτε το έτος θανάτου του Αναστασίου Μιχαήλ, όμως αναφέροντας στη συνέχεια τα συγγράμματα του μεγάλου αυτού Ναουσαίου λογίου, με βάση το έτος εκδόσεως του πρώτου, "Περιηγηματικόν πυκτάκιον εκδοθέν εν Αμστελοδάμω τω 1706", μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ο Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος πρέπει να γεννήθηκε μέσα στον δέκατο έβδομο αιώνα (17ος) και μάλιστα γύρω στα 1670 - 1680, αν πρέπει να ήταν είκοσι πέντε ή τριάντα περίπου χρόνων, όταν έπειτα από πολύχρονες σπουδές άρχισε το συγγραφικό του έργο. Ας σημειωθεί ότι ο Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος πέθανε στην Πετρούπολη της Ρωσίας στις 15 Φεβρουαρίου του 1725.

Αλλά και τα όσα σημειώνει ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης (Ι.Π.Ν. επανεκδοση 1976, σελίδες 60 - 61) για τα σώματα "των οπλαρχηγών" Περδικάρη και Καλογύρου (Πολύζου) αντλώντας από έγγραφα του Αρχείου του Ιεροδικείου Βέροιας, πρέπει να ενσωματωθούν στην απάντηση, που δίνει στο ιστορικό του έργο, στο δεύτερο ερώτημα, εφόσον μας αναφέρει ότι ο Περδικάρης και ο Πολύζος ή Καπετάν Καλόγερος, όπως και ο Ανδρέας Σερμπέτης (Σερμπέτης), τον οποίο μνημονεύει επίσης στη συνέχεια της σημείωσής του, έδρασαν στα μέσα του δεκάτου έβδομου αιώνα και εκτελέστηκαν γύ-

ρω στα 1670 - 1671, τότε που γεννήθηκε ή λίγα χρόνια πριν γεννηθεί ο Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος και επομένως είναι αρχαιότεροί του. Σ' αυτούς όμως θα αναφερθούμε και παρακάτω.

ΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σχετικά με το θέμα, τότε ο μητροπολίτης Βεροίας άρχισε να αποκαλείται Βεροίας και Ναούσης, σημειώνουμε ότι από τα (τουρκικά) Αρχεία του Ιεροδικείου Βεροίας, μαθαίνουμε ότι αυτό συνέβη, όταν με σουλτανικό φερμάνι της 11 Μαΐου 1649 διορίστηκε ως μητροπολίτης Βεροίας - Ναούσης ο Ιωακείμ, αν και το έγγραφο αυτό, εφόσον είναι γραμμένο στην τουρκική γλώσσα δεν αποτελεί "περγαμηνή" για κανέναν από τους δύο τύπους του ονόματος της Νάουσας, παρόλο που ενισχύει τα επιχειρήματα εκείνων που υποστηρίζουν "ότι η αρχική της πόλεως ονομασία είναι Νιάουστα (Ιστ. πολ. Ναούσης Ε. Ι. Στουγιαννάκη, εκδ. 1976, σελ. 41, σημ. 1).

ΕΝΑΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΣ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΑ 1615

Από το έργο του μεγάλου ιστορικού της Νεότερης Ελλάδας, του αείμνηστου καθηγητή μου στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Απόστολου Βακαλόπουλου "Ιστορία της Μακεδονίας από τα προϊστορικά χρόνια ως το 1912", (Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 152) άντλησα την πληροφορία που λέει ότι "βιβλιογράφος στη Νάουσα της Μακεδονίας στα 1615 αντιγράφει έργα του Βρυεννίου".

Εχοντας τη γνώμη ότι ο βιβλιογράφος αυτός πρέπει να είναι ο "αρχαιότερος" ως τώρα γνωστός Ναουσαίος προσπάθησα να βρω τα ίχνη του. Η προσπάθειά μου αυτή, ευτυχώς, δεν χρειάστηκε πολύ χρόνο για να πετύχει το στόχο της. Με οδηγό τη σχετική παραπομπή του αείμνηστου μεγάλου ιστορικού και τη συνδρομή παλιού συμφοιτητή και συναδέλφου, του αγαπητού μου φίλου Νίκου Σαμολαδά, απέκτησα φωτοτυπία του έργου του Π. Ν. Παπαγεωργίου "Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η μονή του Ιωάννου του Προδρόμου", στη σελίδα 62 του οποίου βρήκα αυτό που ζητούσα και που παρουσιάζω στη συνέχεια:

"Εν τη αυτή βιβλιοθήκη (του Γυμνασίου Σερρών), κείνται επί χάρτου γεγραμμένοι. Ιωσήφ μοναχού Βρυεννίου ομιλίας διάφοροι" ων εν τέλει φέρεται η επισημείωσις: Γέγραπται εν Ναούση (τη Νέα Αυγούστη? νυν συνήθως Νιαούστη) της Μακεδονίας εν τω ναώ του μεγαλομάρτυρος Μηνά επί έτους 1615 κατά μήνα Μάρτιον"....

Αν και η επισημείωσή αυτή, που βρίσκεται στο τέλος του χειρογράφου "Ιωσήφ Βρυεννίου ομιλίες διάφοροι" είναι αρκετά κατανοητή κρίνουμε σκόπιμο πριν τη σχολιάσουμε να την αποδώσουμε στα νεοελληνικά:

"= Έχει γραφεί το χειρόγραφο αυτό, που περιέχει διάφορες ομιλίες του μοναχού Ιωσήφ Βρυεννίου (14ος - 15ος αιώνας) στη Νάουσα (στη Νέα Αυγούστα, η οποία από τον κόσμο συνήθως λέγεται Νιάουστα) της Μακεδονίας μέσα στο ναό του αγίου μεγαλομάρτυρα Μηνά, το μήνα Μάρτιο του έτους 1615"

ΣΧΟΛΙΑ

Αν στην επισημείωση αυτή υπήρχε και το ονοματεπώνυμο ή απλώς το όνομα του βιβλιογράφου - αντιγραφέα, τότε θα είχαμε την απάντηση και στα δύο ερωτήματα, που τέθηκαν από την αρχή του προηγούμενου σημειώματος, θα είχαμε δηλαδή "με ένα σμπάρο δυο τρυγόνια!". Αλλά δυστυχώς, ο πρώτος Ναουσαίος, που προβάλλει στο προσκήνιο της πόλης του, το οποίο έμενε για μας σκοτεινό πάνω από εκατόν πενήντα χρόνια (από τον πιθανό χρόνο της ανασυγκρότησης της νέας Νάουσας) προτιμά να μείνει ανώνυμος. Γι' αυτό η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα είναι ότι ο πρώτος Ναουσαίος που σπάει τη σιωπή της ιστορίας εμφανίζεται ανώνυμος στα 1615, στις αρχές δηλαδή του δεκάτου εβδόμου αιώνα και αποτελεί τον κρίκο που συνδέει αυτόν με τον προηγούμενο, εφόσον οι γλωσσικές γνώσεις, που κατέχει, μαρτυρούν ότι όταν αντέγραφε τις ομιλίες του Ιωσήφ Βρυέννιου, είχε κάποια ηλικία, δεν μπορούσε να είναι μόνο δεκαπέντε ετών, επομένως πρέπει να ήταν γεννημένος την τελευταία τουλάχιστον εικοσαετία του 16ου αιώνα, όταν στη Νάουσα βρισκόταν κατά πάσα πιθανότητα και ο Οσιος Θεοφάνης ο Νέος, ο κατοπινός πολιούχος της.

Αν μπορούσαμε να είμαστε σίγουροι ότι ο Οσιος Θεοφάνης ο Νέος βρισκόταν στη Νάουσα (στη Μονή Ταξιάρχων) την τελευταία δεκαετία του δεκάτου έκτου αιώνα (1590 - 1600), τότε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ο ανώνυμος βιβλιογράφος (αντιγραφέας) της Νάουσας του 1615 ήταν μαθητής ή ανήκε στο κύκλο του εθναπόστολου Ηπειρώτη Θεοφάνη και ότι η αφύπνιση των Ναουσαίων, που παρατηρείται τον δέκατο έβδομο αιώνα οφείλεται οπωσδήποτε σ' αυτόν.

Ας υπενθυμιστεί ότι και ο αρχαιότερος και σπουδαιότερος ως τώρα λόγιος της Νάουσας, ο Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος, όπως προσημειώθηκε, γεννήθηκε και έμαθε τα πρώτα του, τουλάχιστον, γράμματα στη γενέτειρά

του τη Νάουσα, στα τέλη του δέκατου έβδομου αιώνα (17ος αιώνας) και αποτελεί τον κρίκο, που συνδέει τον αιώνα αυτόν, τον 17ο, με τον επόμενο, τον δέκατο όγδοο αιώνα (18ο αιώνα), τον αιώνα της απογείωσης της ακμής της Νάουσας, μιας ακμής, που αποκορυφώθηκε με τους αγώνες για ανεξαρτησία στα 1822 (19ος αιώνας), με το ολοκαύτωμα, "την εις Άδου κάθοδον!" και την αναγέννηση της για μια ακόμη φορά Νέας Νάουσας.

ΕΝ ΝΑΟΥΧΗ, ΤΗ ΝΕΑ ΑΥΓΟΥΣΤΗ? ΝΥΝ ΣΥΝΗΘΩΣ ΝΙΑΟΥΣΤΗ

Ο ανώνυμος βιβλιογράφος - αντιγραφέας της Νάουσας του 1615, που δεν αποκλείεται να είναι ιερωμένος, πράγμα που συμπεραίνεται από το ότι εργάζεται (γράφει) στο ναό του μεγαλομάρτυρα Αγίου Μηνά, είναι οπωσδήποτε λόγιος, κάτι που το δείχνει και ο προβληματισμός του σχετικά με την καταγωγή (ετυμολογία) του τοπωνύμιου Νάουσα - Νιάουστα.

Είναι, όπως φαίνεται, αυτός που πρώτος μιλάει για μια πιθανή πρόγονο της Νάουσας, που ο λαός και το 1615 συνήθιζε να τη λέει Νιάουστα, η οποία ίσως να ονομαζόταν Νέα Αυγούστα, και, επειδή δεν είναι βέβαιος, βάζει δίπλα στο περιφραστικό (πλαστό;) τοπωνύμιο ένα λατινικό ερωτηματικό (?), μάλλον για να υποδηλωθεί ότι η λέξη αυγούστα είναι λατινικής προέλευσης (augustus, a, um, επιθ. = σεπτός, σεβαστός - augustus locus = ιερός τόπος.)

Η μικρή αυτή λεπτομέρεια του λατινικού ερωτηματικού πιθανόν να μαρτυρεί ότι ο Ναυσαίος (;) βιβλιογράφος του 1615 ήξερε λατινικά.

Ας σημειωθεί ότι μέχρι τώρα επικρατούσε η γνώμη πως ο πρώτος που είχε γράψει για πιθανή προέλευση του τοπωνυμίου Νιάουστα από το Νέα Αυγούστα ήταν ο Άγγλος Leake (Ληκ) γύρω στα 1806.

Κάνοντας μία παρέκβαση θα πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά τις αναστηλωτικές εργασίες, που έγιναν τα τελευταία χρόνια στον Τάφο της Κρίσεως, βρέθηκε και το δεύτερο μέρος μιας αρχαίας επιγραφής σχετικής με αγοραπωλησίες. Δυστυχώς το δεύτερο αυτό κομμάτι, λόγω φόρτου εργασιών των αρμόδιων αρχαιολόγων ακόμη δεν έχει δημοσιευθεί και δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια είναι η συνέχεια της φράσης του πρώτου κομματιού, που λέει "ο Ζώπυρος του Γοργία αγόρασε από τον Σισία του Πλευράτου ένα χωράφι που βρίσκεται στη Νέα ..." (ΖΩΠΥΡΟΣ ΓΟΡΓΙΑ ΕΠΡΙΑΤΟ ΠΑΡΑ ΣΙΣΙΑ ΠΛΕΥΡΑΤΟΥ ΓΗΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΝΕΑΝ...).

Αραγε ποια να είναι αυτή η Νέα...;

Ο αρχαίος ένοχος Φύππος Πάσσα, που δημοσιεύτηκε το πρώτο μέρος της

πόλης μας αναφέρεται πρώτος σε γραπτές μαρτυρίες, η απάντηση είναι ότι μέχρι την ώρα δεν υπάρχει πρώτος και δεύτερος. Και οι δυο έχουν την ίδια περγαμηνή. Μνημονεύονται από τον ίδιο βιβλιογράφο - αντιγραφέα το έτος 1615, ο ένας ως επίσημος (Νάουσα) και ο άλλος ως συνηθιζόμενος στην καθημερινή ομιλία, ως λαϊκός (Νιάουστα).

Ας σημειωθεί όμως ότι χάρη στην επισημείωση του 1615, που μας απασχολεί, η γραπτή ιστορία των ελληνικών τύπων του τοπωνυμίου Νάουσα - Νιάουστα είναι μεγαλύτερη από εκείνην του τουρκικού τύπου Αγοστός, ο οποίος, για την ώρα, μας γίνεται γνωστός για πρώτη φορά από μία πράξη - απόφαση του Ιεροδικείου Βέροιας του 1627 σύμφωνα με την οποία συνελήφθη στη Νάουσα ο κλέφτης Πρόδρομος από το χωριό Γραμματικό.

“ΕΙΧΕΝ ΟΝΟΜΑ ΒΛΕΠΕΤΕ...”

Επειδή πιο πάνω αναφέρθηκε ο τουρκικός τύπος του ονόματος της Νάουσας - Νιάουστας Αγοστός (Agostos, Agoustos) και κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή Anusdos, θεωρώ χρήσιμο να παρουσιάσω στη συνέχεια την απάντηση, που έδωσε σχετικά με το θέμα αυτό στον Κώστα Τσιώμη ένας Εβρενός Μπέης, γόνος της μεγάλης οικογένειας των Εβρενών, αυλικός, τιτλούχος της “Υψηλής Πύλης”, γαλλομαθής, όταν συναντήθηκαν το 1912 στην Αθήνα.

-Γιατί τη Νάουσα τη λέτε Αγκοστός και όχι Νιάουστα...; (τον ρώτησε ο Κώστας Τσιώμης).

“-Ετσι την παρελάβαμεν από τους Ρωμαίους (Ρωμιούς), που κατείχαν πριν από μας την περιοχήν. Είχεν όνομα βλέπετε” (απάντησε ο Εβρενός Μπέης). (Ιστορικά σημειώματα “Η Νιάουστα και ο Εβρενός Μπέης” και “Νέα Αυγούστα - Νιάουσα” του Κώστα Τσιώμη, εφημ. Φωνή της Ναούσης φ. 1419/15 - 9 - 1979 και φ. 1420/ 22 - 9 - 1979).

Η Νάουσα λοιπόν και κατά τον νεότερο Εβρενός Μπέη υπήρχε και πριν έρθουν οι Τούρκοι στην περιοχή της, δεν ιδρύθηκε για πρώτη φορά από τους Εβρενούς ούτε από το Σείχη Ιλαχή και είχε, όπως ήταν φυσικό, και το όνομά της, πράγμα που μαρτυρεί και η παράδοση που μιλάει για την ύπαρ-

ΕΝ ΤΩ ΝΑΩ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ... ΜΗΝΑ...

Πριν κλείσουμε τα σχόλια τα σχετικά με την επισημείωση του 1615¹, που μας απασχόλησε, θα πρέπει να πούμε ότι χάρη στην προσπάθεια του ανώνυμου, ως τώρα, βιβλιογράφου να προσδιορίσει με ακρίβεια τον τόπο στον οποίο βρισκόταν, όταν αντέγραφε τις ομιλίες του Ιωσήφ Βρυεννίου, έχουμε εκτός από τους δύο τύπους του ονόματος της Νάουσας της Μακεδονίας (γιατί υπάρχει και η Νάουσα της Πάρου) και την πιθανή πρωτότυπη περιφραστική ονομασία Νέα Αυγούστα, και ακόμη την αρχαιότερη ως τώρα πληροφορία για την ύπαρξη στην πόλη του ναού του αγίου μεγαλομάρτυρα Μηνά, ενός από τους πιο πολύπαθους ναούς της Νάουσας.

“ΛΑΟΣ 4 και 6 - 2 - 2001”

1. Οι προσπάθειές μας να δούμε το χειρόγραφο του Ανωνύμου Ναουσαίου (Ιωσήφ Βρυεννίου Ομιλίες Διάφοροι) δεν είχαν, δυστυχώς, αποτέλεσμα. Το χειρόγραφο αυτό του 1615 έχει μάλλον καταστραφεί ή χαθεί.

Αν τα εντός παρενθέσεως της επισημείωσης (τη Νέα Αυγούστη? νυν συνήθως Νιαούστη) δεν γράφτηκαν από τον ανώνυμο βιβλιογράφο του 1615 αλλά από τον Π. Ν. Παπαγεωργίου το 1894, τότε ο τύπος Νάουσα είναι ο αρχαιότερος μαρτυρημένος σε γραπτά κείμενα με τα

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΕΠΩΝΥΜΟΙ ΝΑΟΥΣΑΙΟΙ

Επειδή από την επισημείωση του χειρογράφου Ιωσήφ μοναχού Βρυεννίου ομιλίας διάφοροι" δεν μας δόθηκε δυστυχώς το όνομα του βιβλιογράφου - αντιγραφέα της Νάουσας του 1615, καταφεύγουμε στο Αρχείο του Ιεροδικείου Βεροίας και σε κάποιες ενθυμήσεις γραμμένες τον 17ο αιώνα για να βρούμε αυτό που ζητούμε, τους πρώτους δηλαδή επώνυμους Ναουσαίους, εφόσον οι προαναφερθείσες πηγές είναι οι μόνες, για την ώρα, προσιτές στον γράφοντα.

ΕΓΓΡΑΦΗ ΤΗ 23Η ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΜΗΝΟΣ ΡΕΤΖΕΠ ΕΝ ΕΤΕΙ 1082

Από την πράξη - απόφαση της 23ης "του ιερού μηνός Ρετζέπ του 1082 (= 30 Νοεμβρίου 1671) του Ιεροδικείου Βεροίας μαθαίνουμε ότι συνελήφθη από τον αρματολό Θεοδόσιο και οδηγήθηκε σιδηροδέσμιος στο Ιεροδικείο της Βέροιας" ο εκ Ναούσης διαβόητος αρχιεπαναστάτης Ανδρέας Σερμπέτης (ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης γράφει Σερμέτης), ο οποίος "είχε υψώσει τη σημαία της ανταρσίας και ασέβειας" μαζί με δυο άλλους επίσης "εκ Ναούσης αρχηγούς" τον Περδικάρη και τον Πολύζο (ή καπετάν Καλόγηρο), (Ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης γράφει Καλόγυρος, Ι. Π. Ν. σελ. 60σ.) οι οποίοι είχαν συλληφθεί και αποκεφαλιστεί πριν από τη σύλληψη του Ανδρέα Σερμπέτη.

Εκτός από τα ονόματα των προαναφερθέντων αρχιεπαναστατών - αρχικλεφτών της Νάουσας από την ίδια πράξη - απόφαση της 30 Νοεμβρίου 1671 του Ιεροδικείου Βεροίας μαθαίνουμε και τα ονόματα εννέα άλλων Ναουσαίων (απίστων = χριστιανών), που είχαν κληθεί στο "ιερό δικαστήριο"

8. Χαρίσης Πούλος

9. Δήμος Κόκκινος

Αυτοί οι δώδεκα (τρεις "αρχιεπαναστάτες" και "αρχικλέφτες" και εννέα συμπατριώτες τους, μάρτυρες στο Ιεροδικείο) είναι οι πρώτοι γνωστοί, ως τώρα, επώνυμοι Ναουσαίοι, του δέκατου έβδομου αιώνα (17ου αι.).

Ομως δεν είναι οι μόνοι. Από τον ίδιο αιώνα, τον 17ο, ο οποίος πριν από την αποκάλυψη των αρχείων του Ιεροδικείου Βεροίας, που έγινε μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας από τον τουρκικό ζυγό, ήταν ένας από τους σκοτεινούς αιώνες της ιστορίας της Νάουσας, μας είναι γνωστοί και οι εξής:

1. Ο Απόστολος Γεωργίου, ο οποίος σύμφωνα με την πράξη - απόφαση του Ι.Β της 20 Ιουλίου του 1681 καταδικάστηκε σε απαγχονισμό ως ληστής, μέλος της συμμορίας του αρχιληστή Βαλαβάνη.

2. Ο οικονόμος Παπά Δήμος, ο οποίος σύμφωνα με το φερμάνι της 20 Ιανουαρίου 1692 του αρχείου του Ιεροδικείου Βεροίας διορίστηκε από τον Πατριάρχη Καλλίνικο ως επίτροπός του "επί των ιερών και ραγιάδων Ναούσης" μετά την καθαίρεση του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Ιωακείμ, του πρώτου μητροπολίτη Βεροίας, που είχε πάρει με σουλτανικό φερμάνι, που βρίσκεται επίσης στο αρχείο του Ιεροδικείου Βεροίας και φέρει ημερομηνία 11 Μαΐου 1649, τον τίτλο του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης.

Ας σημειωθεί ότι ένας από τους λόγους της καθαίρεσης του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Ιωακείμ ήταν το "ότι δεν ευρίσκεται εις αγαθάς σχέσεις προς τους κατοίκους του καζά Ναούσης και τους ενοίκους των πλησίον κειμένων μονών..."

ΜΙΑ ΕΝΘΥΜΗΧΗ ΤΟΥ 1686

"Το παρόν βιβλίο ο Οικουμενικός και ένα βιβλίο χειρόγραφον τα ηγόρασα τα δύο δια γρόσια 15 δια χειρός του παπα Αγγελάκη από χώρας Ναούσης, ήγουν τα επιάσαμεν επάνου εις την παρρησιακήν πρόθεσιν του αποθανόντος Παράσχου, αδελφού του διδασκάλου παπά Χριστοφόρου, μετά τον θάνατον εκείνου και από την ώρα εκείνην όπου τα έλαβα η ταπεινότης ημών ταύτα τα δύο βιβλία, έκρινα να είναι αφιερωμένα της αγιωτάτης μητροπόλεως Βεροίας, να ευρίσκωνται εν παντί καιρώ και χρόνω συν τοις λοιποίς ετέροις βιβλίοις εις την βιβλιοθήκην και περιουσίαν της μητροπόλεως ταύτης Βεροίας.

Και όποιος βουληθή καμμίαν φοράν και επινοηθή να τα αποξενώσει από

αφωρισμένος ως ιεροσούλης από Θεού Κυρίου Παντοκράτορος. Να έχη τον Θεόν μαχόμενον και τους αγίους αυτού αγγέλους και εν τω νυν αιώνι και εν τω μέλλοντι αμήν.

αχης μαρτίου α' ινδικτιώνος ε' ο ταπεινός μητροπολίτης Βεροίας ο εκ Κύτρους".

ΣΧΟΛΙΑ

Από την παραπάνω πολύ ενδιαφέρουσα ενθύμηση μαθαίνουμε πρώτα πρώτα τα ονόματα άλλων τριών Ναουσαίων του 17ου αιώνα (αχης= 1686), των εξής:

α) του παπά Αγγελάκη

β) του Παράσχου

γ) του παπά Χριστοφόρου, ο οποίος ήταν αδελφός του προαναφερθέντος Παράσχου.

Η ενθύμηση γράφτηκε την 1η Μαρτίου του 1686 με αφορμή την αγορά δύο βιβλίων, τα οποία ανήκαν στον Παράσχο και πουλήθηκαν μετά το θάνατο του κατόχου τους στον μητροπολίτη Βεροίας με την μεσολάβηση του παπά Αγγελάκη.

Τα βιβλία που αγοράστηκαν από το μητροπολίτη Βεροίας με δεκαπέντε (15) γρόσια αφιερώθηκαν αμέσως από αυτόν στη βιβλιοθήκη της Μητροπόλεως Βεροίας, αφού συνοδεύτηκαν και από βαριές κατάρες για όποιον θα τολμούσε να τα απομακρύνει από τη θέση τους.

Από τα δύο αγορασμένα βιβλία το ένα, που φέρει και την ενθύμηση, που προαναφέρθηκε, έχει τον τίτλο "ο Οικουμένιος", ενώ το άλλο, του οποίου δεν αναφέρεται ο τίτλος, ήταν χειρόγραφο.

"Ο ταπεινός μητροπολίτης Βεροίας ο εκ Κύτρους (sic)" δεν πρέπει να είναι άλλος από τον μητροπολίτη "Βεροίας και Ναούσης" τον εκ Κίτρους Ιωακείμ, ο οποίος με κάποιες παύσεις αρχιεράτευσε, όπως φαίνεται, από το 1649 μέχρι το 1692. Το ότι δεν αναφέρει το όνομά του, αλλά αυτοπροσδιορίζεται με το όνομα της γενέτειράς του, του Κίτρους (ο ίδιος το γράφει με -u-) φαίνεται ότι ήταν μια από τις ιδιορρυθμίες του, όπως και το ότι δεν χρησιμοποιεί τον νέο του τίτλο "Βεροίας και Ναούσης" αλλά τον παλιό, που περιέχει το όνομα μόνο της Βέροιας, ίσως να μαρτυρεί κάποια αποστροφή του, τον καιρό εκείνο, προς τους Ναουσαίους και να δικαιώνει τα παράπονά τους ότι δεν τους συμπεριφερόταν όπως έπρεπε.

Ίσως να μην είναι περιττό να σημειώσουμε ότι το βιβλίο "Οικουμένιος", που εντοπίστηκε τελικά στη βιβλιοθήκη του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οφείλει τον τίτλο του στο όνομα του συγγραφέα

του, του επίσκοπου Τρικκης Θεσσαλίας Οικουμενίου, ο οποίος ακμασε τον δέκατο (Ι') αιώνα. Για το άλλο βιβλίο, το χειρόγραφο, που αγοράστηκε μαζί με το "Οικουμενιος", επειδή ο εκ Κίτρους μητροπολίτης Βεροίας (και Ναούσης) δεν σημείωσε στην ενθύμηση τον τίτλο του και δεν ξέρουμε το περιεχόμενό του, είναι αδύνατο να το εντοπίσουμε. Ετσι, κι αν ακόμα το είχαμε στα χέρια μας, αν ήταν αυτό που γράφτηκε στη Νάουσα - Νέα Αυγούστα - Νιάουστα το 1615, δεν θα μπορούσαμε να το λέμε με βεβαιότητα.

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΠΑΠΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ

Χάρη στην ενθύμηση του ταπεινού εκ Κίτρους μητροπολίτη Βεροίας, της 1ης Μαρτίου του 1686, μαθαίνουμε ότι στη Νάουσα στο δεύτερο μισό του δεκάτου έβδομου αιώνα ιεουργεί και ένας παπαδάσκαλος, ο παπά Χριστόφορος, που δεν αποκλείεται να υπήρξε δάσκαλος του μεγαλύτερου ως τώρα λογίου της Νάουσας, του Αναστασίου Μιχαήλ, ο οποίος γεννήθηκε γύρω στα 1670 - 1680, ότι υπάρχουν βιβλιόφιλοι, όπως ο αδελφός του παπαδάσκαλου Χριστόφορου ο Παράσχος, ότι στη Νάουσα υπάρχουν τα χρόνια αυτά βιβλία τυπωμένα και χειρόγραφα (και Ναουσαίων βιβλιογράφων) τα οποία "λιμπίζεται" ακόμη και ο μητροπολίτης και φροντίζει να τα αγοράσει για τη βιβλιοθήκη της μητρόπολής του, ότι η Νάουσα είναι μια "χώρα" (Κεφαλοχώρι), που έχει και πνευματικούς ανθρώπους και οπωσδήποτε και σχολείο.

Αν μάλιστα συμπεριλάβουμε στους κατοίκους της Νάουσας και τον Ιερομόναχο Γεράσιμο, ο οποίος, σύμφωνα με μια ενθύμηση (επισημείωση) χειρογράφου "Νομικόν και Αρχιερατικόν" της 1ης Ιανουαρίου 1681, εκτός από ηγούμενος, που ήταν κάποτε, της Μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών της Νάουσας, ήταν και βιβλιογράφος (αρκετά ανορθόγραφος βέβαια), τότε οι γνωστοί μας βιβλιογράφοι του 17ου αιώνα γίνονται δύο και το σύνολο των γνωστών κατοίκων της Νάουσας του αιώνα αυτού, μαζί με τον ανώνυμο βιβλιογράφο του 1615, ανέρχεται στους δέκα εννιά, ένα σύνολο αρκετά αποκαλυπτικό της ελληνικής ταυτότητάς της.

Η ΝΑΟΥΣΑ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΩΝ ΑΡΜΑΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ανάμεσα στους πρώτους επώνυμους κατοίκους της Νάουσας του 17ου αιώνα, όπως προαναφέρθηκε, συγκαταλέγονται και τρεις "αρχιεπαναστάτες και αρχικλέφτες". Η πληροφορία αυτή σε συνδυασμό με το ότι η ιεροδικαστική πράξη της 30ης Απριλίου του 1627 του Ιεροδικείου Βεροίας "είναι το παλαιότερο (σύμφωνα με τον συγγραφέα Ι. Κ. Βασδραβέλλη) έγγραφο σχετικά με αρματολούς και κλέφτες εξ όσων γνωρίζομεν" δίνει το δικαίωμα να συμπεράνουμε "ότι θα υπήρχον εις την περιφέρειαν ταύτην επίσημοι αρματολοί και προγενεστέρας(πριν από το 1627) διώκοντες την ληστείαν, δηλαδή τους κλέφτες", ότι "η περιφέρεια Βεροίας και Ναούσης εμφανίζεται ως πρώτη εν Μακεδονία πατρίς των κλεφτών" και ότι "πατρίς του αρματολού και ιδίως του κλέφτη εν Μακεδονία πρέπει να θεωρηθεί η Νάουσα".

Τα παραπάνω βοηθούν, όπως νομίζω, το μελετητή της ιστορίας της Νάουσας να καταλάβει γιατί οι Τούρκοι "παραχώρησαν" ιδιαίτερα προνόμια στους Ναουσαίους. Ήταν ο καλύτερος, όπως πίστευαν, τρόπος να δαμάσουν τους ανυπότακτους αυτούς Έλληνες του Βερμίου.

ΛΑΟΣ 11 - 2 - 2001

ΜΕΡΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Έπειτα από την ανακάλυψη του Νυμφαίου της Μιέζας και της Σχολής του Αριστοτέλη στην περιοχή της Νάουσας από την αρχαιολογική σκαπάνη η Νάουσα θεωρείται ότι είναι η διάδοχος της αρχαίας μακεδονικής πόλης Μιέζας. Δεν είναι επομένως αθέμιτο η αρχαία αυτή πρόγονος να λογαριάζεται σαν πρώτος σταθμός της ιστορίας της. Αλλά, αν θέλουμε να σημειώσουμε τη χρονολογία που η Νάουσα μπαίνει στην ιστορία με το "νέο" της όνομα, τότε θα πρέπει να μνημονεύσουμε ως έτος εκκίνησης το 1615, όταν για πρώτη φορά, σύμφωνα με τα ως τώρα δεδομένα, αναφέρεται το όνομα Νάουσα σε μια πληροφορία που λέει ότι "βιβλιογράφος στη Νάουσα της Μακεδονίας στα 1615 αντιγράφει έργα του Βρυεννίου".

Τα όσα επομένως λέγονται από τις παραδόσεις για την ίδρυση, τους ιδρυτές και τον πολιούχο της Νάουσας, επειδή αυτά καταγράφηκαν αργότερα (μετά το 1615) αποτελούν κατά κάποιο τρόπο την προϊστορία της, αν και δεν πρέπει να απέχουν πολύ από την ιστορική αλήθεια κάποιες πληροφορίες σχετικές με τους Εβρενούς, των οποίων η Νάουσα έγινε βακούφι, και τον Όσιο Θεοφάνη, του οποίου η παρουσία στην περιοχή μαρτυρείται (έμμεσα βέβαια) και από κάποια επιγραφή, μάλλον κτιτορική, η οποία βρέθηκε στη μονή των Ταξιαρχών. Δεν αποκλείεται μάλιστα η παρουσία του Οσίου Θεοφάνη στην περιοχή της Νάουσας το έτος 1593, το οποίο αναγράφεται στην προα-ναφερθείσα επιγραφή, να μην είναι άσχετη με την απόφαση, που πάρθηκε σε σύνοδο, η οποία συγκλήθηκε τότε με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιερεμία Β' του Τρανού, να φροντίσουν οι ορθόδοξοι μητροπολίτες να ιδρύσουν σχολεία "ώστε να μπορούν να διδάσκονται τα θεία γράμματα".

Δεν αποκλείεται δηλαδή να ήρθε ο Όσιος Θεοφάνης στην περιοχή της Νάουσας και να ίδρυσε τη μονή των Ταξιαρχών το 1593 για να αποτελέσει αυτή και το πρώτο σχολείο της περιοχής, μαθητής του οποίου ίσως να υπήρξε και ο Ναουσαίος βιβλιογράφος του 1615.

Αν τα πράγματα έχουν έτσι, τότε μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι η Νάουσα, στα χρόνια που μεσολάβησαν από τον ανασυνοικισμό της ως τον ερχομό του Οσίου Θεοφάνη, διέτρεξε μέγα κίνδυνο από την μωαμεθανική προπαγάνδα – Πολύς λόγος γίνεται για την καταπληκτική ευγλωττία και την αγιότητα του Σεΐχη Ιλαχή (Σεχ Λεαή, Σιάχη Λιάνη) και τα εξαιρετικά

αγέννης εν Μακεδονικοίς, Βέρρης γάρ
τρεις εγέννησε Μίεζαν, Βέροϊαν, Ολ-
γανον, αφ' ων ποταμός επώνυμος και
πόλις Βέροϊα και τόπος Στρυμόνος, το
Εθνικόν Μιεζεύς και Μιεζαίος..."

(=Μίεζα: Πόλη της Μακεδονίας, η ο-
ποία ονομαζόταν και Στρυμόνιο. Η πό-
λη Μίεζα πήρε το όνομά της από τη
Μίεζα την κόρη του Βέρρητα, που ήταν
γιος του Μακεδόνα.

Αυτά είναι σύμφωνα με όσα γράφει
ο Θεαγένης στο έργο του Μακεδονικά.
Όπως είναι γνωστό ο Βέρρης γέννησε
τρία παιδιά, τη Μίεζα, τη Βέροϊα και
τον Όλγανο. Από τα άλλα δύο παιδιά
του Βέρρητα πήρε το όνομά του ένας
ποταμός, ο Όλγανος και μία πόλη η
Βέροϊα και του Στρυμόνιου ο τόπος εί-

γιατί παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα, που πιθανόν να μας ξαναπασχολήσει' σε άλλο σημείωμα, τονίζουμε την σπουδαία πληροφορία που μας παρέχεται, ότι η Μίεζα ως κόρη του Βέρητα του γιου του Μακεδόνα ήταν αδελφή της Βέροιας και του Όλγανου και επομένως δισέγγονη του Ολύμπιου Δία, και το σπουδαιότερο επίσης συμπέρασμα που βγαίνει από αυτήν, ότι η ίδρυση της πόλης τοποθετείται στα χρόνια των μύθων.

Η Μίεζα πρέπει να ήταν πολύ γνωστή στα χρόνια του Φιλίππου, προπά-ντων για το Νυμφαίο της, το ιερό των Νυμφών, του οποίου το χώρο διάλεξε ο μεγαλεπήβολος αυτός μακεδόνας βασιλιάς για να στεγάσει το σχολείο, στο οποίο θα δίδασκε ο κορυφαίος φιλόσοφος Αριστοτέλης το διάδοχο Αλέξανδρο γύρω στα 341-339 π.Χ.

Στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου το όνομα της Μίεζας λαμπρύνθηκε από το άξιο τέκνο της, τον Μιεζαίο τριήαρχο Πευκέστα, που ανδραγάθησε στους Μαλλούς και διετέλεσε έπειτα σατράπης της Περσίας. Το μεγαλείο της Μίεζας στα χρόνια της ακμής της το μαρτυρούν οπωσδήποτε τα λείψανα των κτισμάτων της, που έρχονται σιγά-σιγά στο φως με τις ανασκαφές, και προπάντων οι περίφημοι Μακεδονικοί τάφοι της (Κρίσεως, Ανθεμίων, Λύσωνος και Καλλικλέους), οι επιτύμβιες στήλες με επιγράμματα και το θέατρό της, στην πλαγιά, σχεδόν απέναντι (δυτικά) από το εξωκκλήσι του "Κάτω Αγία Νικόλα" με τη δροσερή πηγή και τα σκιερά δέντρα, που μοιάζει να σημαδεύει το χώρο απ' όπου ξεκίνησε την πορεία της (η Μίεζα), αναγκασμένη να αλλάζει θέση ώσπου να φτάσει στον επάνω Αγία Νικόλα και να μετονομαστεί σε Νάουσα-Νιάουστα (Παλιά και νέα).

Μια πορεία αιώνων, από τον τέταρτο περίπου μεταχριστιανικό αιώνα ως τον δέκατο πέμπτο, που την αδιάκοπη συνέχειά της, για την ώρα, μόνο η ζωντανή ελληνική λαλιά και τα ήθη και έθιμα με τις πανάρχαιες ελληνικές ρίζες βεβαιώνουν, εφόσον απουσιάζουν άλλες ιστορικές μαρτυρίες.

2. Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΙΕ΄ Μ.Χ. ΑΙΩΝΑ

"... Και ένδεκα, λέγουν, οικίαι, ζων ο Σιάχης Λιάνης εκτίσθησαν εις την Νάουσα...".

Όσο ζούσε ο Σιάχης Λιάνης (Σειχης Ιλαχή), ο Τούρκος παιδαγωγός του γιου του φερόμενου ως ιδρυτή της Νάουσας Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου, ο οποίος επόπτευε στο χτίσιμο του οικισμού, η Νάουσα είχε αποκτήσει ένδεκα σπίτια, δηλαδή 44-55 κατοίκους.

Αυτός ήταν λοιπόν ο πληθυσμός της Νάουσας στα 1490-1491, όταν πέθανε ο Σιάχης Λιάνης (ο γνωστός και ως Σεχ Λεαή, ονόματα προερχόμενα από παραφθορά του Σειχης Ιλαχή), σύμφωνα με τη μαρτυρία ενός αντιγρά-

κάποιων Βυζαντινών αρχόντων της Βέροιας του 14^{ου} αιώνα, όπως εκείνη π.χ. "η κοινότητα" των δέκα οχτώ οικογενειών, που υπήρχε στα συνεχόμενα ζευγηλατεία του Μακροχωρίου – Κουμανίτζι, τα οποία ανήκαν στο Βεροιαίο μεγαλοκτηματία Θεόδωρο Σαραντηνό, της οποίας μέλος ήταν και ένας ιερέας επονομαζόμενος Καμπίτης, κάτοχος, δηλαδή επωνύμου αρκετά γνωστού στη Βέροια και τη Νάουσα στα μεταγενέστερα χρόνια...

Όμως οι παραδόσεις της Νάουσας δεν σπάζουν το φράγμα της τουρκικής κατάκτησης.

Η αρχή τους, σύμφωνα με τα γνωστά ως τώρα τουλάχιστο, είναι δεμένη με το γεγονός της υποταγής της στο Γαζή Εβρενός, ή τον εγγονό του Αχμέτ Μπέη και με την μετατροπή της από αυτούς σε βακούφι των ευαγών ιδρυμάτων που είχαν ιδρύσει στα Γιαννιτσά, την ιερή πόλη των μουσουλμάνων στη Μακεδονία.

Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι η περιοχή της Νάουσας κυριεύτηκε από τους Οθωμανούς και έγινε τιμάριο και βακούφι ή του περίφημου στρατηγού και μεγαλοκτηματία Γαζή Εβρενός, γιου του εμίρη Prangli Isa, ή του εγγονού του Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου, όπως είναι δύσκολο να αποκλείσει κάποιος το ενδεχόμενο η περιοχή αυτή να ήταν προηγουμένως τιμάριο κάποιου βυζαντινού άρχοντα μέσα στο οποίο υπήρχαν ένας ή και περισσότεροι οικισμοί ελεύθερων καλλιεργητών, με σπουδαιότερο οπωσδήποτε εκείνον που είχε τη θέση και το όνομα της Νιάουσας ή Νάουσας.

Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγούν και τα προνόμια, ή μάλλον το ένα και βασικό προνόμιο, της μη εγκατάστασης άλλων οθωμανών πλην των αντιπροσώπων της δικαστικής και εκτελεστικής και προπάντων της διαχειριστικής του βακουφίου εξουσίας, για το οποίο μόνο κάνει λόγο ο άγνωστος Ναουσαίος συγγραφέας της εποχής της επανάστασης του 1822.

Γιατί το προνόμιο αυτό θυμίζει αποτέλεσμα ιδιωτικής συμφωνίας καλλιεργητών με γαιοκτήμονα και γαιοκτήμονα με τον ευνοϊκά διατεθειμένο απέναντί του κύριο και βασιλιά-σουλτάνο του.

Τα παραπάνω δεν αναιρούν οπωσδήποτε όσα γράφτηκαν σε προηγούμε-

της τουρκοκρατίας, ότι δηλαδή αυτά δεν της χαρίστηκαν αλλά κερδήθηκαν με αγώνες και επίπονες διαπραγματεύσεις.

3. Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ (ΤΕΛΗ 16^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ)

“Ο Θεοφάνης αφήσας εκεί (στη Σκήτη του Προδρόμου στα Πιέρια) τον ανεψιόν του ως ηγούμενον διήλθε τον ποταμόν (Αλιάκμονα), παρέκαμψε την Βέρ(ρ)οιαν και έφθασεν εις την ανατολικήν κλιτύν της Τούρλιας εις θέσιν τινα σύσκιον, τερπνήν και υψηλήν, εν η έθετο τα θεμέλια νέου μοναστηρίου των Ταξιαρχών. Η δια στόματος των κατοίκων φερομένη παράδοσις λέγει ότι κατά τους χρόνους εκείνους συνωκίζετο και η Νάουσα...” (Ε.Ι. Στουγιαννάκης, Ιστορία της πόλεως Ναούσης, κεφ. ΙΕ’).

Ένας από τους σημαντικότερους σταθμούς στην Ιστορία της Νάουσας είναι οπωσδήποτε ο ερχομός στην περιοχή της, από τη Σκήτη Βεροίας, του Γιαννιώτη πρώην ηγουμένου της Μονής Δοχειαρίου του Αγίου Όρους οσίου Θεοφάνους, ο οποίος επρόκειτο να γίνει πολιούχος της.

Σύμφωνα με παράδοση, όταν ήρθε στο Βέρμιο ο όσιος Θεοφάνης και έβαλε τα θεμέλια του μοναστηριού των Ταξιαρχών “συνωκίζετο και η Νάουσα”. Αν λοιπόν λάβουμε υπόψη μας ότι ο ερχομός του οσίου Θεοφάνη στην περιοχή της Νάουσας τοποθετείται μετά το 1570 και η ίδρυση του μοναστηριού των Ταξιαρχών γύρω στα 1593, τότε είμαστε υποχρεωμένοι να δεχτούμε ότι η προσέλευση χριστιανών στην προνομιούχο βακουφική Νάουσα ήταν έντονη κι όταν είχαν περάσει πάνω από 100 χρόνια από την καθιέρωσή της ως βακουφίου των ευαγών ιδρυμάτων της οικογένειας των Εβρενόζολγου στα Γιαννιτσαά.

Στην εγκατάσταση στη Νάουσα Χριστιανών (Ελλήνων) και από άλλους γειτονικούς κυρίως οικισμούς ίσως να οφείλεται ο μεγάλος αριθμός των εννέα ναών που υπήρχαν μέσα σ’ αυτή, αν φαντασθούμε ότι οι διάφορες μεγάλες “ομάδες” νέων κατοίκων έχτιζαν τη γειτονιά τους γύρω από μία εκκλησία για να την έχουν κοντά τους.

Αυτή μπορεί να είναι ακόμη μια – αρκετά, όπως νομίζω, πειστική – απάντηση στο ερώτημα του συγγραφέα του σχεδιάσματος της ιστορίας της Νάουσας, του Δ. Πλαταρίδη, “τις ο σκοπός της υπάρξεως τοσούτων ευκτηρίων οίκων εντός και περίξ ουχί πολύ μεγάλης Κοινότητας”.

Ας σημειωθεί ότι ανάμεσα στους εντός της πόλεως ναούς αναφέρεται και αφιερωμένος στην Αγία Τριάδα, γιατί, αν αυτός βρισκόταν όπου και ο σημερινός, τότε έχουμε μαρτυρία ότι μια γειτονιά της προεπαναστατικής

Νάουσας βρισκόταν στη νοτιοανατολική όχθη της Αράπιτσας, και ας σημειωθεί επίσης ότι στην προεπαναστατική Νάουσα υπήρχε και ένα μετόχι της μονής του Βατοπεδίου του Αγίου Όρους το οποίο ονομαζόταν Μακαρία, γιατί είναι μία πληροφορία που πρέπει να προκαλέσει έρευνα.

Υπενθυμίζεται για την ιστορία του πράγματος, ότι μια συνοικία της γειτονικής Βέροιας, όπου υπήρχε βυζαντινός ναός της Παναγίας Μακαριώτισσας, είναι γνωστή ως Μακαριώτισσα και ότι ο Βεροιαίος άρχοντας σκουτέριος Θεόδωρος Σαραντηνός, συγγενής της περίφημης οικογένειας των Σουλτάνων Παλαιολόγων, είχε κληροδοτήσει το 1326 ένα μέρος της μεγάλης κτηματικής περιουσίας του στη μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους και είχε μετατρέψει σε μετόχι της μονής αυτής το μοναστηράκι του Τιμίου Προδρόμου, του Προστάτη του, που είχε ιδρύσει μέσα σε ακάλυπτο χώρο της μεγαλόπρεπης κατοικίας του μέσα στη Βέροια.

Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι το θέμα της ταυτότητας της Νάουσας στα βυζαντινά χρόνια παραμένει ανοιχτό και ζητά κάποια ή κάποιες απαντήσεις. Αυτά που γράφτηκαν παραπάνω στοχεύουν απλώς στον προβληματισμό εκείνων που ενδιαφέρονται για την ιστορία της Νάουσας.

4. Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΟΝ 17^ο ΑΙΩΝΑ

α. Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, μερικές μόνο δεκαετίες μετά την παρουσία του Οσίου Θεοφάνη η Νάουσα μπαίνει στο δρόμο της ιστορίας (1615) και με αποφασιστικά βήματα διεκδικεί μία θέση στον ήλιο. Την εποχή αυτή γίνεται το "μήλο της έριδος" ανάμεσα στη μητρόπολη Βεροίας και την αρχιεπισκοπή Αχριδών. Η διαμάχη αυτή είχε, όπως φαίνεται, ως συνέπεια να μπει το 1649 το όνομά της στον τίτλο του οικείου μητροπολίτη, ο οποίος αυτό το έτος (1649) αρχίζει να αποκαλείται "μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης, ενώ ως τότε ήταν γνωστός μόνον ως Βεροίας.

Ας σημειωθεί ότι ο τίτλος αυτός αναφέρεται για πρώτη φορά στο διοριστήριο φερμάνι-βεράτιο του μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Ιωακείμ (1649-1692), το οποίο εκδόθηκε στις 11 Μαΐου 1649.

β. 1668. Επίσκεψη του Εβλιγιά Τσελεμπί

"Είναι (η Νάουσα – Αβουσνός) μια εύφορη κωμόπολη με χίλια σπίτια, αγορά, παζάρι, ανθόκηπους, αμπέλια και κήπους, μια κωμόπολη απίστων με πολύ ευχάριστο κλίμα, κτήρια, νέους και νέες. Επειδή αποτελεί βακούφι του Γαζή Εβρενός, την κυβερνά ο επίτροπος του βακουφίου (Mutevellî). Οι ραγιάδες του είναι μοναδικοί Έλληνες (Rum) άπιστοι" (δηλαδή Χριστιανοί).

Σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα από το "Ταξιδιωτικό" του Τούρ-

κου περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπί η Νάουσα την Άνοιξη του 1668, όταν την επισκέφτηκε, ήταν μία κωμόπολη χιλίων σπιτιών, τεσσάρων δηλαδή με πέντε χιλιάδων κατοίκων χριστιανών Ελλήνων. Μέσα σε εκατόν εβδομήντα οχτώ χρόνια (από το 1490) ο πληθυσμός της είχε, όπως φαίνεται, εκατονταπλασιαστεί.

5. Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 17^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ 1705

“Προς τους πανιερωτάτους και σοφολογιωτάτους ιεροδικαστάς... Βεροίας και Ναούσης, τους κραταιούς βοεβόδας και λοιπούς προκρίτους και ισχυρούς του τόπου...”

...απεστείλαμεν αμέσως εις την περιφέρειαν Ναούσης τον σιλιχτάρην Αχμέτ Τσελεμπί με την εντολήν όπως ενεργήση την στρατολόγησιν πενήντα νέων γενιτσάρων εκείθεν κατά το κρατούν παλαιόν έθιμον. Τοιαύτην εκτελών υψηλήν εντολήν... είχε μεταβή πρότινος εις την πόλιν της Ναούσης... οπότε οι άπιστοι κάτοικοι της ειρηνένης πόλεως επαναστατήσαντες... απετόλμησαν να φονεύσουν... τον εν λόγω σιλιχτάρην, εν τέλει δε σχηματίσαντες συμμορίαν εξ εκατόν και πλέον κακούργων... και έχοντες επικεφαλής τον αρματολόν Ζήσην Καραδήμον και τους δύο αυτού υιούς ύψωσαν την σημαίαν της ανταρσίας και διατρέχοντες ήδη τα όρη και τας πεδιάδας των καζάδων Βεροίας και Ναούσης μυρία διέπραξαν... κακουργήματα...

Τούτου ένεκα διατάσσομεν και παραγγέλλομεν...

ΣΧΟΛΙΑ

Από τα παραπάνω αποσπάσματα ενός διατάγματος της 25^{ης} Απριλίου του 1705 του γενικού διοικητή της Ρούμελης, που έδρευε στη Θεσσαλονίκη, σχετικού με την καταδίωξη και εξόντωση του Ναουσαίου επαναστάτη αρματολού Ζήση Καραδήμου, των γιων και των παλικαριών του, εκτός από το κύριο και σημαντικότερο γεγονός της αντίδρασης των Ναουσαίων κατά του “παλαιού εθίμου” του παιδομαζώματος, που ίσχυε στην οθωμανική αυτοκρατορία – αντίδραση, που εκ των υστέρων φάνηκε ότι ήταν το προοίμιο της μεγάλης επανάστασης του 1822 – πληροφορούμαστε ή συμπεραίνουμε και τα εξής σημαντικά επίσης για την ιστορία της Νάουσας:

Η παράδοση η σχετική με την προστασία της εκάστοτε βασιλομήτορος (βαλιντέ σουλτάνας) αποδεικνύεται μύθος, εφόσον αυτή που ζει το 1705 δεν φροντίζει να απαλλάξει “τους προστατευόμενούς της” από το βαρύτατο φόρο του παιδομαζώματος.

Η Νάουσα στα 1705 (αρχές του δεκάτου όγδοου αιώνα) είναι πια μια πόλη (αλλοιώς) κάπως έδρα μαρζούμ, οπότε και η υπέρβαση του

Βέροια, πράγμα που μαρτυρεί ότι στα τριάντα επτά περίπου χρόνια που πέρασαν από την επίσκεψη του Τούρκου περιηγητή, στα 1668, Εβλιγιά Τσελεμπί, παρουσιάστηκε αλματώδης εξέλιξη, η οποία συνεχίστηκε όλο τον δέκατο όγδοο αιώνα ώσπου την επιβουλεύτηκε, στα τέλη αυτού του αιώνα, ο άπληστος και αδίσταχτος Αλή Πασάς των Ιωαννίνων.

Αν η παρουσία βοεβόδα στη Νάουσα στα 1705 μαρτυρεί ότι η πόλη ήταν ήδη χάσι της βασιλομήτορος, τότε το 1705 αποτελεί το *terminus ante quem* στο θέμα αυτό. Οπότε με δεδομένο το *terminus post quem*, το 1668, έτος επίσκεψης στη Νάουσα του Εβλιγιά Τσελεμπί, όταν η Νάουσα ήταν ακόμη μόνο βακούφι του Γαζή Εβρενός ή μάλλον του εγγονού του Αχμέτ Μπέη, τα χρονικά περιθώρια μέσα στα οποία πρέπει να έγινε η αναβάθμιση του βακουφιού των Εβρενόζογλου σε σουλτανικό χάσι, στενεύουν περιοριζόμενα από τις χρονολογίες 1668-1705.

6. Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΙΗ΄ - ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΑ

“Στο ψηλότερο σημείο μιας βαθιάς, βραχώδους κοιλάδας... τρία επίπεδα σε σχήμα τραπεζιού υψώνονται το ένα πάνω στο άλλο και φαίνονται από την πεδιάδα σαν τεράστια σκαλοπάτια... Η Νάουσα καταλαμβάνει τον μεσαίο και τον πιο πλατύ εξώστη... τη διασχίζουν πολυάριθμοι νεροβραχίονες ενός ρέματος... (που) διασχίζει το κέντρο της πόλης σε μία βραχώδη κοίτη, που πάνω της υπάρχει μία γέφυρα... Η Νάουσα είναι μία ελληνική πόλη... Η ορθή διατύπωση του ονόματος είναι “Νιάγουστα” ίσως κάποια παραφθορά του “Νέα Αυγούστα”.

Αν και βρίσκεται τώρα στην εξουσία του Αλή Πασά τη διοικούν δικοί της άρχοντες. Το κύρος αυτών, μια και το μέρος είναι ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ... θεωρείται μεγάλο... Δεν πάνε πολλά χρόνια που η Νιάουστα θεωρούνταν μια από τις εμπορικότερες πόλεις στη Βόρειο Ελλάδα...

“Το σπίτι του (Ζαφειράκη) το κατέλαβε ο αρχηγός των Αλβανών μαζί με κάποιον ΣΤΑΜΠΟΥΛΗ ΒΟΣΤΑΤΖΗ που μένει εδώ ως πράκτορας της Σουλτάνας και δουλειά του είναι να μαζεύει τους φόρους από την πόλη και την περιοχή...”

Η Νιάουστα καθώς φαίνεται από την πλεονεκτική της τοποθεσία είναι χτισμένη στη θέση κάποιας αρχαίας πόλης... Οι ντόπιοι κάνουν την υπόθεση ότι η μακεδονική πόλη ήταν χτισμένη ψηλότερα, προς το βουνό...”.

ΣΧΟΛΙΑ

Χάρη στο έργο του Άγγλου περιηγητή W.M. Leake “Περιήγηση στη Βόρεια Ελλάδα, Λονδίνο 1835” απολαμβάνουμε μία από τις πιο παραστατικές περι-

γέφυρα, γιατί γίνεται γνωστό ότι η προεπαναστατική Νάουσα απλωνόταν και πέρα από τη νοτιοανατολική όχθη της Αράπιτσας, και τα "Μπατάνια", όπου μάλλον πρέπει να βρισκόταν η εν λόγω γέφυρα, αποτε-

ΝΑΟΥΣΑ - ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Η σκηνή απεικονίζει γέφυρα του ποταμού Αράπιτσα
παρά την Όχθη Μπατάνια.

λούσαν το κέντρο της πόλης, ή ότι έδιναν την εντύπωση αυτή. Αλλά και η παρουσία στην αντίπερα όχθη μιας από τις εννιά εκκλησίες της προεπαναστατικής Νάουσας, της Αγίας Τριάδας, φανερώνει επίσης ότι έστω και μια μόνο γειτονιά της παλιάς Νάουσας υπήρχε και στην πλευρά αυτή.

Αλλά πέρα από τις ζωντανές εικόνες της παλιάς Νάουσας ο Leake μας δίνει και κάποιες πληροφορίες, που από τη μια μεριά μας βοηθούν να συνδέσουμε τη Νάουσα του 1806 (όταν την επισκέφθηκε) με εκείνην του 1668 εφόσον και αυτός όπως και ο Εβλιγιά Τσελεμπί τη χαρακτηρίζει ως ελληνική, και από την άλλη μας βοηθούν να ρίξουμε περισσότερο φως σε ένα θέμα που και πιο πάνω μας απασχόλησε, στο ότι δηλαδή η Νάουσα ήταν χάσι της βασιλομήτορος ήδη στα 1705.

Διαφωτιστικές για το θέμα αυτό είναι όπως νομίζω, οι εξής φράσεις του Leake: α) (τη Νάουσα) τη διοικούν δικοί της άρχοντες... μια και το μέρος είναι ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ... και β) ...το σπίτι (του Ζαφειράκη) το κατέλαβε ο αρχηγός των Αλβανών μαζί με κάποιον ΣΤΑΜΠΟΥΛΗ ΒΟΣΤΑΤΖΗ, που μένει εδώ ως πράκτορας της Σουλτάνας... (οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου). Γιατί, όπως είναι γνωστό, τα χάσια ήταν ιδιοκτησίες των σουλτάνων και τα διέθεταν σ' όποιους αυτοί ήθελαν (όσα δεν κρατούσαν για τον εαυτό τους), όπως επίσης είναι γνωστό ότι οι κάτοχοι χασιών, που δεν μπορούσαν να παραβρίσκονται σ' αυτά τοποθε-

τούσαν ως αντιπρόσωπό τους έναν βοεβόδα, ο οποίος στην περίπτωση της Νάουσας, που ήταν χάσι της βασιλομήτορος, ήταν ένας Κων/νοπολίτης μποσταντζής (σταμποουλής μποσταντζής) διοριζόμενος από τον Αρχιευνούχο των σουλτανικών ανακτόρων, τον Κιζλάρ Αγά.

Ας σημειωθεί ότι οι μποσταντζήδες (=κηπουροί, φύλακες) ήταν ένα από τα ισχυρότερα σώματα των σουλτανικών ανακτόρων της Κωνσταντινούπολης (Σταμπούλ) και "συνάδελφοί" τους ήταν οι μποσταντζήδες της Αδριανούπολης.

ΥΠΕΡ ΤΑΣ 2.000 ΟΙΚΙΑΣ...

Ότι η Νάουσα "περί τα τέλη του 18^{ου} αιώνας... ήκμαζεν και από πλούτη και από τέχνας (και) υπέρ τας 2.000 (δύο χιλιάδες) οικίας εκμετρούσεν" μας είναι γνωστό και από το αντίγραφο του χειρογράφου του άγνωστου Ναουσαίου που αναφέρθηκε και πιο πάνω. Στο σημείο αυτό απλώς υπογραμμίζεται ότι η πληροφορία αυτή, που θέλει τη Νάουσα στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα μία πόλη των δέκα περίπου χιλιάδων κατοίκων, μαζί με τα λεγόμενα από τον Leake (Ληκ) στα 1806 ότι "δεν πάνε πολλά χρόνια που η Νάουσα θεωρούνταν μία από τις εμπορικότερες πόλεις στη Β. Ελλάδα..." επιβεβαιώνει τα όσα έχουν γραφεί για την εντυπωσιακή ακμή της Νάουσας κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα.

7. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΣΤΑ 1822

Κορυφαίο γεγονός στην ιστορία της Νάουσας είναι οπωσδήποτε η συμμετοχή της στην εθνική επανάσταση των Ελλήνων του 1821-1829.

Η επίσημη κήρυξη της επανάστασης έγινε στη Νάουσα την Κυριακή της Ορθοδοξίας, 19-2-1822, μέσα στον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Δημητρίου από τον πρωτοσύγκελο της Μητροπόλεως Βεροίας και Ναούσης Γρηγόριο. Πρωτεργάτες: Ζαφειράκης Θεοδοσίου, Γερο-Καρατάσος και Αγγελής Γάτσος.

Στις 13 Απριλίου του 1822 η Νάουσα έπειτα από επικούς αγώνες, που κράτησαν δύο περίπου μήνες, έπεσε στα χέρια του εχθρού, που διέθετε ανεξάντλητες δυνάμεις και γνώρισε καταστροφή σχεδόν ολοκληρωτική.

Από τις γυναίκες και τα παιδιά της άλλα έπεσαν στην Αράπιτσα για να γλιτώσουν την ατίμωση και τη βία και άλλα, πάνω από πέντε χιλιάδες, πουλήθηκαν σκλάβοι. Από τους άνδρες, άλλοι έπεσαν στα "μαρμαρένια αλώνια" πολεμώντας και άλλοι γύρω στις δύο χιλιάδες εκτελέστηκαν στο Κιόσκι. Ένα μέρος του πληθυσμού, ευτυχώς, πρόλαβε και έφυγε μακριά από το χαλασμό. Ήταν η μαγιά για να ξαναχτιστεί η πόλη, όταν στα 1830 ο σουλ-

επιστρέψει τις ιδιοκτησίες τους για να καρπωθούν πάλι τα έσοδα από τη φορολογία των εισοδημάτων των ραγιάδων η βαλιντέ σουλτάνα και οι κληρονόμοι του βακουφίου Εβρενόζολγου.

Στο εύλογο ερώτημα πώς οι Ναουσαίοι αποφάσισαν να επαναστατήσουν το 1822, ενώ είχαν τόσα προνόμια, νομίζω ότι απαντάει ικανοποιητικά ένα επίγραμμα του περίφημου Ναουσαίου διδασκάλου του 18^{ου} αιώνα, του Αναστασίου Καμπίτου, που αφιερώθηκε από αυτόν το 1780 στ^ν επίσκοπο Καμπανίας Θεόφιλο Παπαφίλη, γιατί δείχνει την υψηλού επιπέδου παιδεία της Νάουσας στις παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης των Ελλήνων, χάρη στην οποία οι καρδιές των Ναουσαίων ήταν πρόσφορο έδαφος για να φυτρώσει το δέντρο του Πόθου για αληθινή Ελευθερία.

ΕΤΕΡΟΝ ΣΑΠΦΙΚΟΝ

ΕΛΛΑΣ αύχει μη εκλύου πεσούσα.
Ει γαρ εν πτώσει σοφίας γόνιμος,
τις ποτ' ορθωθείσα δ' έση σοφία;
Η γ' αμίμητος

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Ελλάς, στάσου περήφανη, σ' απελπισιά μην πέφτεις
γιατί σκλαβώθηκες. Αν είσαι στη σκλαβιά σου
πηγή σοφίας, λεύτερη πόσο σοφή θε να'σαι;
Θα'σαι η αμίμητη.

8. Η ΝΑΟΥΣΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1822

Σύμφωνα με τουρκικό τεφτέρι των χρόνων 1838-1840 σχετικό με το βακούφι του Elhas Ahmed Bey, εγγονού του Γαζή Εβρενός, οι συνοικίες στην μετεπαναστατική Νάουσα, στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα ήταν οι εξής:

Α' ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ

1. Του Αλωνιού (τουρκ. Harman, σήμερα Αλώνια) με 39 χριστιανικές οικο-

Μητρόπολη) με 38 οικογένειες.

9. Της Αγίας Παρασκευής με 31 οικογένειες.

Ο συνολικός αριθμός των οικογενειών (σπιτιών) των εννέα χριστιανικών συνοικιών της Νάουσας στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα είναι 401, δηλαδή 2.005 κάτοικοι περίπου.

Ο αριθμός των 2.005 κατοίκων, που δεν ήταν και όλοι διασωθέντες Ναουσαίοι, αλλά και κάποιοι άλλοι χριστιανοί, που μετοίκησαν στη Νάουσα, μαρτυρεί το μέγεθος του χαλασμού και του χαμού, αν θυμηθεί κάποιος ότι η Νάουσα πριν από την επανάσταση του 1822 είχε δέκα χιλιάδες τουλάχιστον χριστιανούς κατοίκους.

Ας σημειωθεί ότι στο βακουφικό τεφτέρι, που προαναφέρθηκε, αναγράφεται ότι μόνο οι κάτοικοι της συνοικίας του Αλωνιού (Αλώνια) κατοικούσαν σε βακουφικά σπίτια και από τα καταστήματα, που βρίσκονταν μέσα στην αγορά, βακουφικά ήταν τα 21, γιατί από τις πληροφορίες αυτές συμπεραίνεται ότι στα χρόνια αυτά (1838-1840) δεν ανήκει όλη η πόλη στο βακούφι αλλά μόνο ένα μέρος της.

ΕΪ ΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΕΣ ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

1. Του Τζαμιού με 33 τουρκικές οικογένειες.

2. Η Νέα Συνοικία (Cedid) με 28 τουρκικές οικογένειες.

Από τις εκατό (100) τουρκικές οικογένειες, που λέγεται ότι είχε ζητήσει ο αντίπαλος του Ζαφειράκη, ο Μάμαντης (Δραγατάς), να εγκατασταθούν μετά την επανάσταση του 1822 στη Νάουσα, βλέπουμε ότι στα 1838-1840 είχαν ήδη εγκατασταθεί οι 61, δηλαδή 605 περίπου άτομα. Συνολικά λοιπόν η Νάουσα είχε τότε 2.610 κατοίκους Τούρκους και Ελληνες, στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα.

Κι ενώ θα περίμενε κάποιος να μη συνέλθει η πόλη από το βαρύ τίμημα του αγώνα της για λευτεριά, λίγα χρόνια αργότερα, στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, το 1874-5 κάνει το άλμα προς τη βιομηχανική επανάσταση.

9. Η ΝΑΟΥΣΑ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ (1910)

Σύμφωνα με τον ΟΔΗΓΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ... (έκδοση Ν. Ιγγλέση) η Νάουσα στα 1910, δύο περίπου χρόνια πριν από την απελευθέρωσή της, ήταν μια πόλη των δώδεκα περίπου χιλιάδων ανθρώπων από τους οποίους μόνο οι 1.500 ήταν Τούρκοι και οι υπόλοιποι Έλληνες. Υπαγόταν διοικητικά στην υποδιοίκηση (στον Καζά) της Βεροίας, ήταν έδρα Μουδίρη (Επάρχου) και είχε (από το 1857 περίπου) Έλληνα Δήμαρχο. Εκκλησιαστικά ανήκε στην Ι. Μητρόπολη Βεροίας (και Ναούσης).

Στις 17 Οκτωβρίου 1912, η Νάουσα απέκτησε την πολυπόθητη λευτεριά της και από τότε παρακολούθησε τις τύχες ολόκληρης της ελεύθερης Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη Μικρασιατική Εκστρατεία (που κατέληξε στο ξερίζωμα του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και του Πόντου, παιδιά του οποίου, από την Ξακουστή προπάντων Αργυρούπολη αλλά και την Τραπεζούντα, δέχτηκε φιλόξενα στην αγκαλιά της με την ανταλλαγή των πληθυσμών και των περιουσιών...), στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τη Γερμανοϊταλική κατοχή και τον ολέθριο Εμφύλιο Πόλεμο (τότε που πυρπολήθηκε ένα μεγάλο τμήμα της, το κέντρο κυρίως, και έχασε το παραδοσιακό του χρώμα, γιατί ξαναχτίστηκε έπειτα αλλά αγνώριστο).

Παρά τις συγκλονιστικές περιπέτειές της και στον εικοστό αιώνα η Νάουσα, όπως οι περισσότερες ελληνικές πόλεις, εξαιτίας της αστυφιλίας, που αποτέλεσε για διάφορους λόγους βασικό γνώρισμα του αιώνα αυτού, συνέχισε να "συνοικίζεται" και να μεγαλώνει, με συνέπεια, ενώ στα 1912 πριν από την Απελευθέρωση, σύμφωνα με τον Κανονισμό της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Ναούσης, που είχε επικυρωθεί από το μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης Καλλίνικο Δελικάνη (1911-1922) είχε τέσσερις ενοριακούς ναούς, της Θείας Μεταμορφώσεως (Αγία Σωτήρη), του Αγίου Μηνά, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγίας) και του Αγίου Γεωργίου, γύρω στα μέσα του αιώνα αναβαθμίστηκε σε ενοριακό ναό και το μικρό εκκλησάκι του Αγίου Δημητρίου, το οποίο τελευταία έδωσε τη θέση του σε αρκετά μεγάλο και περικαλλή ναό βυζαντινού ρυθμού και στα τέλη του αιώνα αναβαθμίστηκε επίσης σε ενοριακό ο πρώην κοιμητηριακός ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (Βαγγελίστρας), που δίπλα του είδε να υψώνεται ένας ευρύχωρος και χαριτωμένος ναός ρυθμού βασιλικής με καμαρόσχημη στέγη.

Ας σημειωθεί ότι σύμφωνα με την απογραφή του 1991 οι Ναουσαίοι έφτασαν τους 20.279, αριθμός διπλάσιος σχεδόν από εκείνον των 10.500 Ελλήνων κατοίκων του 1910.

Τώρα, το 2000, παρά τη δραματικών διαστάσεων υπογεννητικότητα που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, ο πληθυσμός της Νάουσας, κυρίως χάρη στον "Καποδίστρια" έχει οπωσδήποτε αυξηθεί σημαντικά. Ας ευχηθούμε η καινούργια χιλιετία, να επιφυλάσσει στη Νάουσα, στην Ελλάδα και σ' όλο τον κόσμο καλύτερες μέρες.

ΛΑΟΣ 5, 12, 22, - 12 - 1999

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίας

“ΝΑΟΥΣΑΝ ΑΚΡΟΤΟΜΟΝ... ΠΕΤΡΑΝ...”

“ΕΧΑΛΑΣΘΗ Η ΠΕΡΙΦΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑ...”.

“Ετος 1822, Απριλίου 14, ημέρα Πέμπτη, εχαλάσθη η περίφημος Νάουσα, βασιλεύοντος σουλτάν Μωαμούττης υπό Αλομπούτη πασιά, κι Ζαφειράκη προεστού, κι εκόπησαν άνδρες πολλοί κι γυναίκες κι παιδιά. Εις αυτόν τον χρόνον έκαψαν κι τον Τίμιον Πρόδρομον κι Τοβρά κι Καλλίπετρα κι έτερες εκκλησίας δια προφάσεως κλεπτών. Κι εχάλασαν κι τους Βεροιαίους εις Θεσσαλονίκην”.

Η ενθύμηση αυτή, που παρουσιάζεται απαλλαγμένη από τα ορθογραφικά λάθη, είναι γραμμένη στο εσωτερικό του πίσω εξωφύλλου ενός “Πεντηκοσταρίου” που εκδόθηκε το 1748 στη Βενετία και ανήκει στον Ιερό Ναό της Παναγίας της Κυριώτισσας (ή Αγίου Σάββα Κυριωτίσσης) της Βέροιας. Ίσως να γράφτηκε από τον ιερέα Αντώνιο “του πολεμακαριτίου Κουσμά τον υιό” τον Βεροιαίο, ο οποίος, σύμφωνα με μιαν άλλη ενθύμηση γραμμένη στο τελευταίο λευκό φύλλο του προαναφερθέντος “Πεντηκοσταρίου” εφημέρευε “εις την Αγίαν Μαρίνα” το 1804 (Αυγούστου 15η), και να “Ξαναπατήθηκε” (Ξαναγράφτηκε από πάνω) από τον Σακελλάριο παπά Γεώργιο “Σακυλάριος παπά Γιόργιος”, ο οποίος, σύμφωνα με σημείωσή του στην πρώτη λευκή σελίδα του ίδιου “Πεντηκοσταρίου”, “εφημέρευε εις τα 1880, Ιουνίου 3”. Έτσι μάλλον εξηγείται το διαφορετικό σχήμα ορισμένων γραμμάτων της ενθύμησης για το χαλασμό της Νάουσας και η δυσκολία στην “αποκρυπτογράφηση” κάποιων λέξεων και μερικές άλλες “λεπτομέρειες”, οι οποίες μας προκαλούν να τις μελετήσουμε περισσότερο.

- ΝΙΑΟΥΣΤΑ Η΄ ΝΑΟΥΣΑ;

Όταν πρωτοδιάβαζα την ενθύμηση “της Παναγίας της Κυριώτισσας”, είχα την αίσθηση ότι άκουγα το συγγραφέα της να αφηγείται λακωνικά στα ζωντανά ελληνικά της εποχής του τα διανθισμένα με κάποια λόγια στοιχεία, τα συνταρακτικά γεγονότα, τα σχετικά με το χαλασμό της Νάουσας και το κάψιμο του ναού του Τιμίου Προδρόμου Πιερίων, του μοναστηριού της Καλλίπετρας και άλλων εκκλησιών και την εκτέλεση των Βεροιαίων (προυχόντων) στη Θεσσαλονίκη. Αυτή η αίσθηση της επικοινωνίας με έναν σύγχρονο με τα γεγονότα μάρτυρα είναι πραγματικά κάτι το συγκλονιστικό, κάτι που είναι δύσκολο να μεταδοθεί με το γραπτό λόγο σε άλλους.

Όμως μετά από την πρώτη ανάγνωση και το καταστάλαγμα της συγκίνησης έμεινα να κοιτάω τις λέξεις, πολύ δυσκολοδιάβαστες μερικές,

ώσπου όλη η προσοχή μου συγκεντρώθηκε στη φράση "εχλασθή η περιφημος νάουσα" με μικρά όλα τα γράμματα και κάμποσα ορθογραφικά λάθη, φράση που τελικά τυπώθηκε στη μνήμη μου με κεφαλαία γράμματα και μόνο με δύο λέξεις: Η ΠΕΡΙΦΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑ.

Τώρα που κάθομαι και συλλογιέμαι γιατί τόση συγκίνηση από μια μαρτυρία, η οποία δε μου πρόσφερε κανένα άγνωστο ιστορικό στοιχείο, βλέπω ότι έπαιξε σπουδαίο ρόλο ο χρόνος της αποκάλυψης, επειδή με βρήκε την ώρα που, για μια ακόμη φορά, προσπαθούσα να βρω απάντηση σ' ένα παλιό ερώτημα: Ποιά στάθηκε η πρώτη ονομασία της Νάουσας, το όνομα ΝΙΑΟΥΣΤΑ ή το όνομα ΝΑΟΥΣΑ;

Όμως, πριν διατυπώσουμε κάποιες σκέψεις σχετικές με το πρόβλημα που μας απασχολεί, ας παρουσιάσουμε ακόμη μια ενθύμηση, η οποία βρίσκεται σ' ένα Μηναίο του Ιανουαρίου έκδοσης 1775 (Ενετίησιν, αψοέ) της "βιβλιοθήκης της Παναγιάς της Κυριώτισσας Βεροίας και έχει ως εξής: "Όταν έγινιν ο πόλεμος εις την Νάσταν ήρθιν ο Λόπτα πασάς και χάλασιν την Νάσταν κι έγινιν μεγάλο κακό, έτος 1822".

Επανερχόμαστε λοιπόν στο ερώτημα: Ποιά στάθηκε η πρώτη ονομασία της πόλης μας; Νιάουστα ή Νάουσα; Είναι άραγε ένα από αυτά τα ονόματα "προϊόν" του άλλου ή μήπως (αυτό είναι το ερώτημα που θα μας απασχολήσει) πρόκειται για δυο διαφορετικά ονόματα, με τη δική του ιστορία το καθένα, τα οποία έπειτα από μια ιστορική μέρα συνυπάρχουν;

Μήπως, δηλαδή, ο τύπος Νιάουστα, ο οποίος θεωρείται ως ο περισσότερο λαϊκός ή ως ο προερχόμενος από την προφορική παράδοση που πέρασε και σε άλλους (τουρκ. Αγοστός, κουτσοβλ. Νεγόστι, σλάβικ. Νέγους, αλβαν. Νέγος, ουγγρικ. Νυαγόιστ), οι οποίοι ήρθαν με οποιονδήποτε τρόπο σε επικοινωνία με τη Νάουσα (ήρθαν δηλ. στη Νάουσα ή γνώρισαν Ναουσαίους της διασποράς) μπορεί να έχει τις ρίζες του στην εποχή της Ρωμαιοκρατίας (Νέα Αυγούστα...) ή στην Ελληνική αρχαιότητα, να είναι δηλαδή προϊόν διαφοροποίησης αρχαίου ελληνικού ονόματος, πιθανόν της Μίεζας, της πόλης που κάποτε δέσποζε στην περιοχή του Νυμφαίου (Σχολή Αριστοτέλους); Και μήπως ο τύπος Νάουσα είναι το καινούργιο όνομα που έδωσαν οι οικιστές (ή ο οικιστής) στη νέα πόλη, όταν την έκτιζαν τον 15ο αιώνα, στα χρόνια που το Βυζάντιο κατέρρεε δίνοντας τη θέση του στην Οθωμανική αυτοκρατορία;

Αρκετών χρόνων προβληματισμός νομίζω ότι μου επιτρέπει να τοποθετηθώ υπέρ αυτής της άποψης, με την οποία έχω τη γνώμη ότι συμφωνεί και η παράδοση που θέλει τον Άγιο Θεοφάνη να ζει και να δρα στην περιοχή, τότε που χτιζόταν και έπαιρνε τη νέα θέση και το νέο όνομα η Νάουσα.

Όμως κι αν δεν ήταν ο Άγιος Θεοφάνης μεταξύ των πρώτων κατοίκων, σίγουρα πρέπει να υπήρχε κάποιος χριστιανός μοναχός ή ιερέας, γιατί οι "ημιάγριοι και ημίγυμνοι" "Παλιο-Νιαουστινοί" πρέπει να ήταν χριστιανοί και μάλιστα ανένδοτοι, ανυποχώρητοι στα θρησκευτικά τους "πιστεύω", επειδή θα παραπήγαινε να υποθέταμε ότι τους εκχριστιάνισαν οι μουσουλμάνοι "ευεργέτες" τους, ο Εβρενός ή ο Σεχ Λεαή.

Αν λοιπόν ο ονοματοθέτης της νέας πόλης ήταν, όπως όλα δείχνουν, ένας ιερέας εγγράμματος, ο οποίος μαζί με άλλους Έλληνες είχε καταφύγει στο απρόσιτο Βέρμιο και τελικά αναγκάστηκε να διαπραγματευτεί με τον Εβρενός, τότε δεν θα ήταν παράδοξο, αν υποθέταμε ότι βρήκε το όνομα της νέας πόλης μέσα στα εκκλησιαστικά βιβλία επηρεασμένος από τη θέα των πηγών της Αράπιτσας, από τις οποίες, σύμφωνα με την παράδοση, έπαιρναν νερό οι κάτοικοι της Παλιο-Νιάουστας.

Γεμάτος συλλογή θα στεκόταν ο αποφασιστικός ποιμένας, που είχε οδηγήσει το ποίμνιό του στο απάτητο Βέρμιο, μπροστά στις πηγές της Αράπιτσας και θα έβλεπε το νερό να βγαίνει από τα σπλάχνα της μάνας γης και να κυλάει ανάμεσα από πέτρες, ποτάμι ορμητικό, τον κατήφορο για να ξεδιψάσουν άνθρωποι, ζώα και φυτά, ήμερα και άγρια (άραγε πόσο φανταστική μπορεί να είναι μια τέτοια σκηνή;), ώσπου κάποια στιγμή, σχεδόν μηχανικά, τα χείλη του θα άρχισαν να μουρμουρίζουν μια ωδή από το "Τριώδιο" από εκείνες που ψάλλονται το πρωί της Κυριακής των Βαΐων:

"ΝΑΟΥΣΑΝ ΑΚΡΟΤΟΜΟΝ"

(Τριώδιον, ωδή γ' σελ. 353)

Νάουσαν ακρότομον προστάγματι σῶ
στερεάν εθήλασε πέτραις Ἰσραηλῆτις λαός,
ἡ δὲ πέτρα σὺ, Χριστέ, ὑπάρχεις καὶ ζωή,
ἐν ᾧ ἐσπερώθη ἡ Ἐκκλησία κρᾶζουσα:
Ὡσαννά, εὐλογημένος εἰ ὁ ἐρχόμενος

Η ΑΠΟΔΟΣΗ

Ρέουσα βγήκε πηγή απ' την άκαμπτη πέτρα
που κατάκορφα κόπηκε με το δικό Σου το πρόσταγμα
και ξεδίψασε του Δυνατού ο λαός.
Και η πέτρα, Χριστέ, είσαι Σὺ και η ζωή
και μέσα σε Σένα η Εκκλησία στεργιώθηκε

Το όνομα της νέας πόλης είχε βρεθεί ή πιο σωστά είχε αποκαλυφθεί από το Θεό μέσω του ψαλμού. Και η νέα πόλη ήταν γραμμένο να πάρει το όνομά της από τα νερά των πηγών της, όπως και η παλιά η μυθική Μίεζα, όπως και η Βέροια η αδελφή της, όπως και ο Όλγανος, ο αδελφός της όπως και η γειτόνισσά τους η Έδεσσα, όπως ακόμη και οι Αιγές, η πρώτη πρωτεύουσα των Μακεδόνων, η οποία λένε ότι πήρε το όνομά της απ' τα νερά των πηγών της, που ξεπηδούν ορμητικά και πηδώντας σαν τις αίγες (γίδες) κατηφορίζουν για το Αιγαίο Πέλαγος...

Παραμένει βέβαια η εύλογη απορία, γιατί ο οικιστής της νέας πόλης θέλησε να της δώσει νέο όνομα, ενώ υπήρχε παλιό. Η απάντηση δεν είναι απλή. Ίσως, επειδή το παλιό δεν του άρεσε γιατί δεν το καταλάβαινε. Ίσως, επειδή πίστευε ότι το παλιό ήταν "παραφθορά" του ονόματος του οποίου αυτός είχε βρει το πρωτότυπο.¹

Ίσως, πάλι, επειδή δεν μπόρεσε να αντισταθεί στη γοητεία της ωδής του Τριωδίου και στη θαυμάσια (ποιητική, αλλά και πραγματική) εικόνα της νάουσας (=ρέουσας) πέτρας, η οποία παριστάνει συμβολικά τον ίδιο το Χριστό, το Θεό που είναι η πηγή της ζωής. Ίσως, τέλος, ή μάλλον επειδή πίστευε (αυτό πρέπει να θεωρείται σίγουρο) στο μέλλον της νέας πόλης και ότι μια μέρα θα γινόταν αυτή ξακουστή με τη σφραγίδα του θεϊκού της ονόματος. Η ΠΕΡΙΦΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑ...

περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ τ. 67.1994

1. Το πρόβλημα της ετυμολογίας του τοπωνύμιου Νιάουστα παραμένει άλυτο, ενώ το τοπωνύμιο Νάουσα είναι η ουσιαστικοποιημένη μετοχή του αρχαίου ελληνικού ρήματος νάω

Ο ΠΛΑΤΑΝΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Πήγα πολλές φορές στο Νυμφαίο της Μίεζας, εκεί που μέχρι σήμερα φαίνονται τ' αχνάρια από το πέρασμα του Αριστοτέλη και του Μεγαλέξανδρου και κάθε φορά είχα την αίσθηση της πρώτης επίσκεψης. Ηρεμία, γαλήνη, αγαλλίαση, έκσταση. Επίγειος παράδεισος. Τριγύρω ήμεροι, κατάφυτοι από μηλιές, ροδακινιές κι αμπέλια λόφοι και ισώματα. Ρεματιές δασωμένες, βαθύσκοιες από καρυδιές, φιλουριές και πλατάνια, τα οποία ιχνογραφούν την κοίτη της Αράπιτσας, που τα νερά της ξεπηδούν απ' τα ριζά του "Φεγγαριού", κάτω απ' την ασάλευτη ματιά της μαρμαρωμένης Μπάμπους, μέσα από τα σπλάχνα της κακοτράχαλης Παλιονιάουσας.

Η θέα του "Φεγγαριού" είναι ένα από τα στοιχεία που συνθέτουν τη μαγεία του Νυμφαίου, καθώς είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά σημεία του περιγύρου, του ορίζοντα που το περιβάλλει και δένεται μαζί του οργανικά, θα μπορούσαμε να πούμε, ώστε μαζί να αποτελούν ένα χώρο, που, όπως νομίζω, πιο ταιριαστός για τη λατρεία της Αρτέμιδας δεν θα μπορούσε να βρεθεί. Αλλά για την Αρτέμιδα, για τη Μπάμπου με τα γίδια και για το όνομα του Φεγγαριού ίσως να μιλήσουμε άλλη φορά, τώρα ας γυρίσουμε στο θέμα μας που είναι ο πλάτανος του Αριστοτέλη.

Το καλοκαίρι που μας πέρασε βρεθήκαμε με μια φιλική συντροφιά για μια ακόμη φορά στο Νυμφαίο της Μίεζας. Θεϊκιά ησυχία, που την χρωμάτιζαν τα κελαηδήματα των κοτσυφιών, μας έκανε να νιώθουμε απ' την πρώτη κιόλας στιγμή σαν μύστες. Η βλάστηση οργιαστική. Πήγαμε στις πηγές, ήπιαμε το κρυστάλλινο νερό με τις χούφτες μας κι έπειτα καθίσαμε στη σκιά του πλάτανου που ορθώνεται κοντά τους.

Χαίρεται η ψυχή σου να βλέπεις και ν' ακούς πώς αναβλύζουν μέσα απ' τα σπλάχνα της μάνας γης οι πηγές των Νυμφών, κι ώρες-ώρες θαρρείς πως μέσα απ' τις δροσερές σπηλιές των πώρινων βράχων θα προβάλουν οι ίδιες οι θεές των πηγών λυσίκομες οι Νύμφες.

Και τότε έγινε κάτι που έμοιαζε με αποκάλυψη.

Τι πελώριος πλάτανος ήταν αυτός που μας σκέπαζε με τη σκιά του! Τι ρίζες και τι κορμός ήταν αυτά που είχε! Οι ρίζες χοντρές σαν κορμοί μεγάλων δέντρων και ο κούφιος κορμός του ολόκληρη σπηλιά με πόρτες και παράθυρα για μια ολόκληρη συντροφιά. Πώς δεν με είχε προβληματίσει η ηλικία του πιο πριν; Σίγουρα με ξεγελούσε το ύψος του. Δεν είναι ιδιαίτερα ψηλός, ποιος ξέρει πόσες φορές να κεραυνοβολήθηκε. Του λείπει η κορυφή αλλά τα κλαδιά του είναι φουντωτά και ζωντανά. Το δροσερό νερό των πηγών των Νυμφών τον δροσίζει αδιάκοπα, ώστε σου δίνει την ψευδαίσθη-

ση ότι είναι νέος.

Πόσα χρόνια άραγε χρειάστηκαν για να γίνει ένας τέτοιος πλάτανος; Τάχα θα πέφταμε έξω, αν τον θεωρούσαμε δυόμισι χιλιάδων χρόνων;

Δεν μπορεί αλήθεια να υπολογιστεί από κάποιους ειδικούς με ακρίβεια, έστω σχετική, η ηλικία του;

Αν πραγματικά ο πλάτανος αυτός είναι δυόμισι ή και παραπάνω χιλιάδων χρόνων, τότε θα μπορούσε να ονομαστεί πλάτανος του Αριστοτέλη και του Μεγαλέξαντρου, αφού θα υπήρχε στον ίδιο τόπο και στα χρόνια που κατοικούσαν σ' αυτόν και οι δυο μεγάλοι άντρες που προανέφερα, ο δάσκαλος και ο μαθητής.

Πόσα αλήθεια δέντρα υπάρχουν στον κόσμο ολόκληρο και στη χώρα μας ιδιαίτερα, που να μπορούν να δεθούν με τόσο σπουδαίες μορφές της ιστορίας; Σίγουρα μετρημένα στα δάχτυλα.

Στον ελληνικό χώρο ξακουστός είναι ο πλάτανος του πατέρα της Ιατρικής, του Ιπποκράτη, στην Κω, που πρέπει να είναι πιο γέρος απ' το δικό μας. Οπωσδήποτε ξεπερνάει τα δυόμισι χιλιάδες χρόνια. Γνωστή είναι και η Ελιά του Πλάτωνα στην Αθήνα, που πριν από μερικά χρόνια είχε πέσει θύμα τροχαίου ατυχήματος. Άγνωστη είναι η τύχη του Πλάτανου του Πλάτωνα.

Οι αρχαίοι Έλληνες, όπως γράφει ο περιηγητής Πausanias, αγαπούσαν τη σκιά των πλατάνων και φύτευαν πλατάνια στα άλση, στα γυμναστήρια και στους κήπους.

Στην αρχαία Ελλάδα ήταν διάσημη η πλάτανος Μενελαΐς που την είχε φυτέψει ο Μενέλαος στα χρόνια της εκστρατείας στην Τροία. Για τους αρχαίους ο πλάτανος ήταν γένους θηλυκού, η πλάτανος.

Ο Θεόφραστος, ο μαθητής και διάδοχος του Αριστοτέλη στο Λύκειο, μνημονεύει έναν πλάτανο που είχε φυτέψει ο Αγαμέμνονας στους Δελφούς που λέγεται ότι ζει μέχρι σήμερα. Αν πραγματικά ζει ο πλάτανος αυτός – σε επισκέψεις μου στους Δελφούς δεν άκουσα τίποτε σχετικό – τότε θα έχει ηλικία πάνω από τρεις χιλιάδες χρόνια.

Μέσα στην ιστορία λοιπόν των αιωνόβιων δέντρων, των πολύτιμων αυτών μνημείων που δένουν περισσότερο από κάθε άλλο μνημείο το παρελθόν με το παρόν, πρέπει να πάρει τη θέση που του αξίζει και ο πλάτανος του Νυμφαίου της Μίεζας, ο πλάτανος του Αριστοτέλη και του Μεγαλέξαντρου, και μαζί με τ' άλλα αδέρφια του, τα παιδιά του και τους απογόνους του να χαίρονται την αγάπη μας και την προστασία μας. Πρέπει και το πιο μικρό παιδί να ξέρει ότι κειμήλιο δεν είναι μόνο ένα ανθρώπινο κατασκεύα-

νους μας, αλλά και το φυσικό περιβάλλον στο σύνολό του και ότι συχνά μερικά στοιχεία που το αποτελούν, μια πέτρα, μια σπηλιά, ένα δέντρο είναι από τα πιο πολύτιμα κειμήλια που κληρονομήσαμε και που έχουμε και μεις χρέος να τα κληροδοτήσουμε ακέραια στις μελλοντικές γενιές, αν δεν θέλουμε να πάρουμε επάνω μας το στίγμα και την κατάρα της άσωτης γενιάς που σπατάλησε την πολύτιμη κληρονομιά της και άφησε φτωχούς και δυστυχισμένους τους απογόνους της.

"ΝΙΑΟΥΣΤΑ" τ. 19. 1983

Όταν χτιζόταν το παλιό σπίτι των Τσιώμηδων, μετά την καταστροφή του 1822, εκεί που τώρα υψώνεται το νέο "μέγαρον Τσιώμη", (οδός Ζαφειράκη 27, απέναντι, βόρεια του Αγίου Μηνά) βρέθηκαν κατά το σκάψιμο των θεμελίων μερικές εικόνες και ανάμεσά τους μία της Παναγίας με την επιγραφή "ΜΡ ΘΟΥ (μήτηρ Θεού) Η ΜΑΚΑΡΙΑ".

Η θαυμαστή εύρεση της εικόνας της Παναγίας της Μακαρίας γρήγορα μαθεύτηκε σε όλη τη Νάουσα και μόλις τελείωσε η ανέγερση του σπιτιού των Τσιώμηδων, όπου φυλαγόταν, πολλές Ναουσαίες πήγαιναν και τη ζητούσαν να την πάρουν στο σπίτι τους, να της κάνουν παράκληση και πάλι να την επιστρέψουν στον τόπο της.

Η φήμη της εικόνας ως θαυματουργής δεν άργησε να απλωθεί σ' όλη την περιοχή και επειδή εκείνοι, που επιθυμούσαν να τη δανειστούν, πλήθαιναν και συνέβαινε κάποιες γυναίκες, που περίμεναν ένα θαύμα, άτεκνες κυρίως, να πηγαίνουν στο σπίτι του Α. Τσιώμη σε διάφορες ακατάλληλες ώρες, ακό-

μη και τα μεσάνυχτα, ο Α. Τσιώμης αποφάσισε να προσφέρει την εικόνα στην Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, που ήταν η εκκλησία της ενορίας του, για να είναι εκεί και να μπορεί όποιος θέλει να τη δανείζεται. Αφού λοιπόν συμφώνησε με τον παπά του Αγίου Γεωργίου, τον Παπαγιάννη, έγινε γύρω στα 1931 η μεταφορά με επίσημη τελετή, με συμμετοχή πολλών πιστών και καθιερώθηκε έπειτα να γίνεται μια ειδική λειτουργία κάθε χρόνο στις οχτώ (8) Σεπτεμβρίου, ημέρα που η Εκκλησία μας γιορτάζει το "Γενέσιον της Υπεραγίας Θεοτόκου".

Και ήρθαν τα μαύρα χρόνια της Γερμανοϊταλικής κατοχής και χάθηκε η

Η Παναγία η Μακαρία

εικόνα της Παναγίας της Μακαρίας και σταμάτησε να γίνεται και η ειδική λειτουργία και ίσως να έπεφτε στη λησμονιά, αν ο Α. Τσιώμης δεν είχε προνοήσει να αναθέσει σε έναν αξιόλογο αγιογράφο της εποχής, τον Κ. Χατζηνώτα, να του κάνει ένα αντίγραφο. Αυτό το αντίγραφο με την επιγραφή "ΜΡ ΘΟΥ Η ΜΑΚΑΡΙΑ" έργον Κ. Χατζηνώτα 1932, αφιέρωμα Αγγελάκη Κ. Τσιώμη είχα δει γύρω στα 1996 στο δεξιό προσκυνητάρι του Αγίου Γεωργίου.

Πώς χάθηκε η εικόνα; Ας ευχηθούμε να βρίσκεται στα χέρια κάποιου απόγονου εκείνου που τη δανείστηκε και θέλησε να την κρατήσει στο σπίτι του για να την έχει για προστάτισσά του. Μακάρι να μην έπεσε στα χέρια αρχαιοκαπήλων.

Το σωστό θα ήταν, αν κάποιος την έχει, να την παραδώσει εκεί που πρέπει, δηλαδή στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, για να ανήκει πάλι το πολύτιμο αυτό κειμήλιο - προσκύνημα - σε όλους τους Ναουσαίους και τις Ναουσαίες και όχι μόνο σ' αυτούς αλλά και σε όλους τους λάτρεις της Μεγαλόχαρης. Η Νάουσα θα του οφείλει ευγνωμοσύνη.

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙ "ΜΑΚΑΡΙΑ"

Η ιστορία της Παναγίας της Μακαρίας, μετά την απώλεια (προσωρινή ελπίζω) της αυθεντικής παλιάς εικόνας της, ίσως να μην παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους σημερινούς Ναουσαίους, αν δεν βρισκόταν κάποια σχετική μνεία στην "Ιστορία της πόλεως Ναούσης" του Ε.Ι. Στουγιαννάκη (σ. 29), σύμφωνα με την οποία στην προεπαναστατική Νάουσα υπήρχε "εν μετόχιον της εν Αθω μονής του Βατοπεδίου, κατεστραμμένον ήδη (από το 1822) και καλούμενον Μακαρία...".

Χάρη σ' αυτή την αναφορά του μετοχίου "ΜΑΚΑΡΙΑ" της αγιορείτικης μονής του Βατοπεδίου στην προεπαναστατική Νάουσα, που, όπως προσημειώσαμε, υπάρχει στην Ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε.Ι. Στουγιαννάκη, μπορούμε να εξηγήσουμε την εύρεση μέσα στη γη στο χώρο των θεμελίων του σπιτιού των Τσιώμηδων της εικόνας της Παναγίας με την προσωνυμία "Μήτηρ Θεού η Μακαρία", στην οποία όφειλε προφανώς την προσωνυμία του και το προαναφερθέν βατοπεδινό μετόχι, αλλά και των άλλων εικόνων, που βρέθηκαν μαζί της στον ίδιο τόπο-κρύπτη.

Κάποιος ευσεβής άνθρωπος του μετοχίου "Μακαρία", ένας καλόγερος πιθανότατα, όταν κατάλαβε ότι η Νάουσα θα πέσει στα χέρια των ορδών του Αβδούλ Λουμπούτ πασά που την πολιορκούσαν, φρόντισε, όπως φαίνεται, να θάψει μέσα σε λάκκο, που ο ίδιος έσκαψε ή σε κρύπτη, που υπήρχε ίσως για κάθε ενδεχόμενο στο μετόχι, τις ιερές εικόνες του μετοχίου για

να τις γλιτώσει από τη βεβήλωση και την καταστροφή. Ο τρόπος αυτός διάσωσης κειμηλίων ήταν πολύ γνωστός από τα πανάρχαια χρόνια στους Έλληνες –και όχι μόνον- αλλά και στους διάφορους πορθητές, που γι' αυτό το λόγο, συχνά, όταν τα λάφυρα που έβρισκαν δεν τους χόρταιναν, έσκαβαν και τα θεμέλια των κτηρίων για να βρουν τους κρυμμένους θησαυρούς.

Είναι κρίμα μεγάλο που χάθηκε η παλιά - βυζαντινή ίσως - εικόνα της Παναγίας της Μακαρίας και οι άλλες εικόνες που τη συνόδευαν, γιατί, αν τις είχαν σήμερα στα χέρια τους οι ειδικοί, θα μπορούσαν να τις χρονολογήσουν και να μας πουν πότε ιδρύθηκε το μετόχι της Παναγίας της Μακαρίας στη Νάουσα.

ΜΝΗΜΗ ΚΑΤΟΧΗΣ

Ο τρόπος σωτηρίας της Παναγίας της Μακαρίας από τα χέρια των απίστων (ας ευχηθούμε να σωθεί και από τα χέρια των πιστών που τη δανείστηκαν...) μου θύμισε τον τρόπο με τον οποίο προσπάθησε να γλιτώσει τα "πολύτιμα" μπακιρένια "χαλκοτσούκια" της η γιαγιά μου η Ανατολή, όταν οι Γερμανοί, στα χρόνια της κατοχής, διέταξαν τους κατοίκους της γειτονιάς μου, της Υπαπαντής, να συγκεντρωθούν στο Νέο Δρόμο (στο τζαμί) και μας έστησαν στον τοίχο (ήμουν και γω, μικρός, μαθητής του Νηπιαγωγείου, μαζί με όλους τους δικούς μου, εκτός από έναν πρωτοξάδελφο που είχε κρυφτεί μέσα στο φούρνο, όπως μας είπε, της αυλής) μπροστά στα πολυβόλα, ώσπου αργά το βράδυ μας άφησαν να γυρίσουμε στα σπίτια μας, επειδή, όπως άκουγα, τους φώτισε να κάνουν έτσι η Παπαντούλα μας και επειδή η αιτία της παρολίγον μεγάλης ομαδικής εκτέλεσης δεν ήταν η δολοφονία κάποιου Γερμανού αλλά κάποιου Έλληνα συνεργάτη τους στη γειτονιά μας). Τότε λοιπόν η μαθημένη και από ανάλογες καταστάσεις στον Πόντο γιαγιά μου είχε ανοίξει μία μεγάλη γούρνα μέσα στο υπόγειο του σπιτιού μας και είχε θάψει ό,τι χωρούσε εκεί μέσα για να το βρει αν γλίστωνε το θάνατο και έπρεπε να συνεχίσει να ζει και να μας μαγειρεύει...

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΟΧΙΟΥ "ΜΑΚΑΡΙΑ"

Η θέση του μετοχίου της Παναγίας της Μακαρίας σε μία περιοχή στο κέντρο περίπου της παλιάς Νάουσας, όπου βρίσκονταν και βρίσκονται άλλοι τρεις ναοί (Αγίου Μηνά, Μέσα Προδρόμου, Κοιμήσεως Θεοτόκου) οπωσδήποτε προβληματίζει τον ερευνητή, αν και ενισχύει οπωσδήποτε τα όσα σχετικά με τα αρχικά και αρχαιότερα κτίσματα της Νάουσας γράφει ο Γ. Στοιμόγλου στο μολύβι του "Η Εκκλησία και τα σπήλαια στη Νάουσα".

που περιλαμβάνεται στο συλλογικό έργο "ΝΑΟΥΣΑ 19^{ος} - 20^{ος} αιώνας", έκδ. ΠΕΝ Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος, Νάουσα 1999 σ. 25 και 20, τα οποία επί λέξει έχουν ως εξής "Θα μπορούσαμε μάλιστα να ισχυριστούμε ότι τα αρχικά και αρχαιότερα κτίσματα της πόλης αποτελούσαν ο ναός με τα γύρω κελιά και τα άλλα συναφή μοναστηριακά κτίσματα". Με άλλα λόγια δηλαδή ότι η Νάουσα συνοικίστηκε γύρω από έναν μοναστηριακό πυρήνα και αναδείχτηκε "σταδιακά από μοναστικό κέντρο σε βιοτεχνικό κέντρο...".

Αν η περιοχή όπου βρίσκεται η σημερινή Νάουσα δεν ήταν στα βυζαντινά χρόνια τόπος κάποιου αυτόνομου μοναστηριού, ίσως ήταν μετόχι κάποιας άλλης μονής, πιθανόν της μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους, και παλαιότερα ίσως να ήταν τμήμα ζευγηλατείου κάποιου άρχοντα της περιοχής.

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να σημειώσουμε ότι και μία ολόκληρη συνοικία της Βέροιας λεγόταν και λέγεται ακόμη από τα βυζαντινά χρόνια "Μακαριώτισσα", προσωνυμία, που υποστηρίζεται ότι οφείλεται σε ναό της Παναγίας της αποκαλούμενης "η Μακαριότης".

Η απώλεια του μετοχιού "Μακαρία" της μονής Βατοπεδίου στη Νάουσα και της παλιάς εικόνας της Παναγίας της Μακαρίας ήταν οπωσδήποτε πολύ σημαντική, επειδή στέρησε από τους ερευνητές μία σπουδαία, όπως φαίνεται μαρτυρία, η οποία, μαζί με το όνομα της πόλης Νάουσα ή Νιάουστα, ίσως αποτελεί τον χαμένο κρίκο στη συνέχεια της ιστορίας της Νάουσας και στο πέρασμά της από τη βυζαντινή στην εποχή της τουρκοκρατίας.

Γιατί, σύμφωνα με τις παραδόσεις που καταγράφηκαν στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, εφόσον οι πρώτοι κάτοικοι της νέας πόλης, η οποία υπήρξε το προϊόν συνένωσης (συνοικισμού) των διάφορων οικισμών που προϋπήρχαν στην περιοχή από τα βυζαντινά χρόνια, προέρχονταν από την Παλαιά Νάουσα (την Παλιονάουσα ή Παλιονιάουστα), εξυπακούεται ότι η νέα πόλη πρέπει να λεγόταν αρχικά Νέα Νάουσα ή Νέα Νιάουστα για να ξεχωρίζει από την Παλιά και στη συνέχεια, επειδή η Παλιά Νάουσα-Νιάουστα έπαψε να υπάρχει ως οικισμός, το τοπωνύμιο Παλιονάουσα-Παλιονιάουστα έμεινε ως διακριτικό του ορεινού όγκου που βρίσκεται πάνω από τις πηγές-πηγή της Αράπιτσας, ενώ το απλό Νάουσα και το κατά πάσα πιθανότητα σύνθετο Νιάουστα, έμειναν να προσδιορίζουν αποκλειστικά

Αν λάβουμε υπόψη μας τις εκκλησίες, τα παρεκκλησία, τα μοναστήρια και τα τοπωνύμια της Ημαθίας, που είναι αφιερωμένα στη χάρη του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου και Βαφτιστή του Χριστού, σίγουρα θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο Άγιος αυτός είναι ένας από τους πιο αγαπημένους των Ημαθιωτών.

Στη Νάουσα υπάρχουν τρεις ναοί αφιερωμένοι στον Άγιο Πρόδρομο "ο Μέσα" "ο Μικρός" και "ο Έξω Πρόδρομος", το όμορφο και ιστορικό μοναστήρι, που βρίσκεται στα χαμηλόματα του Βερμίου, στα βόρεια της Νάουσας, δίπλα στον ορεινό δρόμο που συνδέει τη Νάουσα με το Γιαννακοχώρι και το Ροδοχώρι, του οποίου ήταν αρχικά μετόχι ο Μέσα (μεγάλος) Πρόδρομος.

Α' Ο ΜΕΣΑ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ

Ο Μέσα Πρόδρομος είναι μία ευρύχωρη ξυλόστεγη βασιλική. Χωρίζεται σε τρία κλίτη από δύο σειρές ψηλούς ξύλινους κίονες που όλοι είναι επιχρισμένοι, εκτός από τους τελευταίους δύο, επάνω στους οποίους στηρίζεται το απλό ξύλινο τέμπλο. Αυτών μόνο το μέρος, που προεξέχει από το τέμπλο, είναι επιχρισμένο, το υπόλοιπο, που είναι ορατό μόνο μέσα από το Άγιο Βήμα, είναι ανεπιχριστος, λειασμένος απλώς, κορμός δένδρου.

Ο ναός έχει ευρύχωρο γυναικωνίτη στη δυτική του πλευρά και κάτω από αυτόν ένα είδος εξώστη (πιθανόν κι αυτός αρχικά να χωριζόταν με καφασωτά από τον κυρίως ναό αποτελώντας, όπως π.χ. στην Παναγία Δοβρά, ένα ισόγειο γυναικωνίτη). Από τον εξώστη αυτό 8-9 σκαλοπάτια οδηγούν στον κυρίως ναό που βρίσκεται πολύ χαμηλότερα από το επίπεδο του δρόμου, που περνά μπροστά, δυτικά, από το νάρθηκα (οδός Προδρόμου).

Στα νότια του ναού υπάρχει υπόστεγο και μία δεύτερη είσοδος με λιγότερα από τη δυτική πλευρά σκαλοπάτια. Μεταγενέστερες επεμβάσεις πιθανόν να έχουν αλλοιώσει κάπως την εξωτερική άποψη του Μέσα Προδρόμου.

Ο Μέσα Πρόδρομος βρίσκεται λίγα μόνο μέτρα βόρεια του ναού του Αγίου Μηνά, της ενορίας του οποίου αποτελεί τώρα παρεκκλησί, απέχοντας επίσης λίγα μόνο μέτρα από τον ενοριακό ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, "της Παναγίας", που βρίσκεται στα δυτικά του και του σχεδόν απέναντί του, στην ίδια οδό, παρεκκλησίου της Παναγίας, του Μικρού Προδρόμου.

Ο Μέσα Πρόδρομος λειτουργούσε για αρκετά χρόνια ως ενοριακός ναός, μετά την καταστροφή, το 1947, του ναού του Αγίου Μηνά, και σ' αυ-

τόν εκκλησιαζόμαστε τακτικά ως μαθητές του παρακείμενου Λάππειου Γυμνασίου της Νάουσας, τις Κυριακές.

Στο τέμπλο του Μέσα Προδρόμου, που είναι ξύλινο, ψηλό, με λίγα ξυλό-γλυπτα και άλλα διακοσμητικά στοιχεία, περίμενα με αγωνία να βρω εικόνες της εποχής της ίδρυσής του, που σύμφωνα με χρονολογία στην πρόσοψη, γραμμένη, αν θυμάμαι καλά, στα χρόνια που λειτουργούσε ως ενοριακός ναός, είναι οι αρχές του δέκατου όγδοου αιώνα, το 1715, δέκα δηλαδή μόνο χρόνια μετά την ηρωική αντίσταση του Ζήση Καραδήμου, των γιων και των παλικαριών του, στην εντολή του σουλτάνου για επιστράτευση γενιτσάρων (1705). Δυστυχώς δεν βρήκα εικόνες με χρονολογία το 1715, αλλά εκατό ολόκληρα χρόνια μεταγενέστερες, δηλαδή του 1815, πράγμα που με υποχρέωσε να υποθέσω ότι τη χρονιά αυτή (1815) ο Μέσα Πρόδρομος υπέστη, για άγνωστους ως τώρα λόγους, ριζική ανακαίνιση, εσωτερική οπωσδήποτε.

Στην πρόθεση, εκεί που συνήθως γράφονταν τα ονόματα των κτιτόρων και κάποια χρονολογία, λίγα μόνο ονόματα, μόνο της πρώτης επάνω σειράς, αν θυμάμαι καλά, έχουν γλιτώσει το λαδομπογιάτισμα. Ίσως εκείνοι που έκαναν το λαδομπογιάτισμα αυτό να είδαν κάπου εκεί γραμμένη και τη χρονολογία 1715. Αν συνέβη κάτι τέτοιο, δεν ξέρω, αν η χρονολογία αυτή θα μπορούσε κάποτε να αποκαλυφθεί. Πάντως ο Μέσα Πρόδρομος, επειδή, όπως λέγεται, είναι το μοναδικό μνημείο της Νάουσας που γλίτωσε από το ολοκαύτωμα του 1822, πρέπει να αναπαλαιωθεί και να αποτελεί ΤΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ.

ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ

Το τέμπλο του Μέσα Προδρόμου, όπως όλα σχεδόν τα τέμπλα των ενοριακών ορθόδοξων ναών έχει τρεις σειρές εικόνων και επιστέφεται από τις μορφές του Εσταυρωμένου, της Παναγίας και του Απόστολου και Ευαγγελιστή Ιωάννη.

Σημαντικότερες, οπωσδήποτε είναι οι μεγάλες εικόνες του τέμπλου, που απλώνονται σε δύο ομάδες δεξιά και αριστερά της Ωραίας Πύλης, στην οποία απεικονίζεται ο Χριστός αναδυόμενος μέσα από δυσκοπτήριο ως "Ζωηφόρος Άρτος". Πρώτη δεξιά, όπως βλέπουμε, βρίσκεται η εικόνα του ένθρονου Χριστού με την επιγραφή "Ο Μέγας Αρχιερεύς". Ακολουθούν οι εικόνες του φτερωτού Ιωάννου Προδρόμου, του Αγίου Νικολάου, των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού και Παντελεήμονος, των Αναργύρων (σε μία εικόνα). Πρώτη αριστερά η ένθρονη Θεοτόκος. Οι Άγιοι Πάντες, ο Άγιος Αθανάσιος και η Αγία Παρασκευή ακολουθώντας συμπληρώνουν μία πραγ-

ματικά εντυπωσιακή σειρά εικόνων που είναι σαν εικονογραφημένα βιβλία, καθώς οι κύριες μορφές πλαισιώνονται από άλλες, όπως για παράδειγμα των Αποστόλων και Ευαγγελιστών γύρω από το Χριστό, των Προφητών γύρω από την Παναγία και σκηνών από τη ζωή και το μαρτύριο γύρω από τους τιμώμενους Αγίους.

Από τις εικόνες που προαναφέρθηκαν, οι αφιερωμένες στη Θεοτόκο, την Αγία Παρασκευή και τον Άγιο Νικόλαο φέρουν τη χρονολογία 1815, συνοδευμένη, στην εικόνα του Αγίου Νικολάου, και από τη λέξη έτος.

Στην αριστερή πλάγια είσοδο του Αγίου Βήματος υπάρχει η μορφή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ που παίρνει την ψυχή του αμαρτωλού και η επιγραφή "Χειρ. Δ. Χ" Νώτα ζωγράφου 1906", ενώ στη δεξιά πλάγια είσοδο, αντί του αρχαγγέλου Γαβριήλ, που παριστάνεται συνήθως σ' αυτή τη θέση, υπάρχει η παράσταση του Χριστού ως Καλού Ποιμένα με την επιγραφή "Έργον Χριστοδούλου Ματθαίου, εν Ναούση 1925".

Κάτω από κάθε μεγάλη εικόνα του τέμπλου υπάρχει μία μικρή προσκυνηματική, μικρογραφία της μεγάλης. Σε κάποιους ναούς οι εικόνες αυτές είναι έργα του ίδιου ζωγράφου, εκείνου δηλαδή που φιλοτέχνησε και τις μεγάλες. Στην περίπτωση του Μέσα Προδρόμου, έχω την εντύπωση πως είναι μεταγενέστερες ή ίσως ανακαινισμένες, ενώ στην επάνω σειρά παρατήρησα ένα ανακάτωμα νεότερων και παλαιότερων εικόνων και μία ποικιλία στις μορφές. Είναι ολοφάνερο ότι κάποιοι στο παρελθόν αντικατέστησαν μερικές από τις παλιές εικόνες με άλλες, ίσως επειδή είχαν φθαρεί.

Στο βόρειο τοίχο, κοντά στο τέμπλο, είναι αναρτημένος μέσα σε πλαίσιο ένας "χρυσοκέντητος" Επιτάφιος, ενώ στο νότιο τοίχο, αντικριστά, βρίσκονται οι εικόνες του καβαλάρη Αγίου Γεωργίου, με σκηνές από τη ζωή και το μαρτύριό του, και του φτερωτού Ιωάννου του Προδρόμου σε προτομή. Η όλη εμφάνιση αυτής της εικόνας δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για έργο παλαιότερο, ίσως να είναι η αρχαιότερη εικόνα του ναού. Τον τελευταίο λόγο τον έχουν πάντα οι ειδικοί.

Ο ΔΕΣΠΟΤΙΚΟΣ ΘΡΟΝΟΣ

Στο δεσποτικό θρόνο, που είναι ξύλινος, απλός, με λίγα σχετικά ξυλόγλυπτα διακοσμητικά στοιχεία – περισσότερο εντυπωσιάζει με τα ξυλόγλυπτα διακοσμητικά του στοιχεία του κουβούκλιο της Αγίας Τράπεζας – υπάρχει η εικόνα του ένθρονου Χριστού, κατά πάσα πιθανότητα ανακαινισμένη, συνοδευμένη από τη χρονολογία 1815, μια χρονολογία, που όπως προαναφέρθηκε, άφησε ανεξίτηλη τη σφραγίδα της στο ναό.

ΤΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΑ

Κατεβαίνοντας στον κυρίως ναό από τη δυτική είσοδο βρισκόμαστε μπροστά σε δύο προσκυνητάρια. Στο δεξιό υπάρχει μία μεγάλη εικόνα του προστάτη των αμπελουργών - γεωργών - Αγίου Τρύφωνα, πλαισιωμένη με σκηνές από τη ζωή και το μαρτύριό του και διακοσμημένη με τριαντάφυλλα. Τη συνοδεύει η εξής επιγραφή "Τη συνδρομή και αναλώμασι των εν Ναούση φιλεόρτων χριστιανών ων η μνήμη αιωνία. 1887. Έργον Εμμανουήλ Σ. Γενιτσιώτου".

Η παραπάνω επιγραφή επειδή, όπως φαίνεται, είχε ξεθωριάσει από την πολυκαιρία και τους ασπασμούς των πιστών "Ξαναπατήθηκε" από κάποιον μεταγενέστερα με συνέπεια να γίνουν μερικά ορθογραφικά λάθη με πιο "προκλητικό" το όμικρον στο επώνυμο του καλλιτέχνη Γενιτσιώτη (=Γιαννιτσιώτη).

Ο ζωγράφος Εμμανουήλ Σ. Γενιτσιώτης υπογράφει και μία άλλη εικόνα - των Αγίων Μαρίας και Θεοφάνους - που βρίσκεται στο νάρθηκα της Μέσα Υπαπαντής, στα 1898, ως Μ (Μανόλης) Σ. Γενιτσιώτης.

Στο αριστερό προσκυνητάρι υπάρχει η εικόνα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου με την επιγραφή "δια συνδρομής των φιλεόρτων...". Ένα μεγάλο άνθος τεχνητό ή αποξηραμένο φυσικό, που βρίσκεται μέσα στην κορνίζα της εικόνας, μπροστά από την επιγραφή, δεν επιτρέπει να δούμε αν υπάρχει συνέχεια.

Από την τεχνοτροπία, το περιεχόμενο της επιγραφής και το γραφικό χαρακτήρα υποθέτω ότι και αυτή η εικόνα είναι (πιθανόν) του Εμ. Σ. Γενιτσιώτη.

ΕΝΑ ΚΕΙΜΗΛΙΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΤΑΦΟ

Αναρτημένη στο νότιο τοίχο του ισόγειου γυναικωνίτη, που προαναφέρθηκε, βρίσκεται μία πολύ μεγάλη σύνθεση σε μουσαμά, προερχόμενη από τα Ιεροσόλυμα, με την εξής ενημερωτική επιγραφή "Χ" Γλιγόριος: Ιωάννου, Προσκυνητής του Παναγίου και Ζωοδόχου Τάφου: 1853".

Σύμφωνα με την επιγραφή αυτή, την λίγο ανορθόγραφη, ο (Ναουσαίος;) Γρηγόριος Ιωάννου πήγε για προσκύνημα στα Ιεροσόλυμα το 1853 και έγινε Χατζής=προσκυνητής. Μία παρόμοια σύνθεση είδα και στον Ξενώνα της εκκλησίας των Ναουσαίων Παλαιοημερολογιτών "Οι Άγιοι Πάντες".

Απ' όσα προσημειώσαμε, φαίνεται ότι η εκκλησία (παρεκκλήσι) του Μέσα Προδρόμου είναι πλούσια σε μνήμες από τον δέκατο ένατο (19° αι.) αι-

ώνα. Αν έχει και κάποιες μνημες από το 1715, το χρόνο που λέγεται ότι χτίστηκε, ίσως μας τις αποκαλύψει σε κάποια ανακαινιστική αναπαλαίωση της, που πρέπει να γίνει από ειδικούς, όταν απαλλαγεί από τα μεταγενέστερα επιχρίσματα, τις κακόγουστες λαδομπογιές και τα τσιμέντα.

Από τις τρεις τοιχογραφίες που είδα στον Μέσα Πρόδρομο, η Αποκαθήλωση της Πρόθεσης δίνει την εντύπωση ότι είναι παλιά, μπορεί να είναι σύγχρονη με την ίδρυση του ναού, ενώ η Βάπτιση του Χριστού, πάνω από τη δυτική και ο φτερωτός Ιωάννης ο Πρόδρομος πάνω από τη νότια είσοδο, νεότερες, που πιθανόν όμως να έγιναν επάνω σε αρχαιότερες.

Το παρεκκλήσι του Μέσα Προδρόμου όπως το βλέπουμε τώρα, προφανώς δε μας βοηθάει και πολύ να φανταστούμε τη μεγαλοπρέπεια των εκκλησιών της προεπαναστατικής Νάουσας και προπάντων του μητροπολιτικού της ναού, του Αγίου Δημητρίου, ο οποίος σύμφωνα με τα λόγια κάποιου αείμνηστου Ναουσαίου φαινόταν από τον κάμπο σαν ουρανοκρέμαστη κανπήλα που άστραφτε, αλλά είναι το μόνο που μας απόμεινε από εκείνην την ηρωϊκή πόλη, γι' αυτό είναι και το πιο πολύτιμο κειμήλιο της μετεπαναστατικής Νάουσας.

ΛΑΟΣ 10 - 12 - 2000

Ε' Ο ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ

Ο Μικρός Πρόδρομος της Νάουσας είναι ένας μονόχωρος μικρός ναός (περίπου 16μ. μήκος, με το νάρθηκα και 5μ. πλάτος) σαν ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο δωμάτιο, ισόγειο. Η νότια πλευρά του είναι κολλημένη σε ιδιωτική κατοικία. Στα βόρεια έχει μία ευρύχωρη στοά. Βρίσκεται σχεδόν απέναντι από το Μέσα (μεγάλο) Πρόδρομο, στην οδό Προδρόμου, λίγα μόνο μέτρα νοτιοανατολικά του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (της Παναγίας), της οποίας αποτελεί παρεκκλήσι.

Η ίδρυσή του σε τόσο μικρή απόσταση από το Μέσα – μεγάλο – Πρόδρομο συνδέεται από την παράδοση με μία ψύχρανση των σχέσεων των Ναουσαίων με τους Εδεσσαίους, επειδή αυτοί (οι Εδεσσαίοι) έχοντας αποκτήσει την κυριότητα της μονής του Έξω Προδρόμου και μαζί του Μέσα Προδρόμου, που ήταν μετόχι της, σε δύσκολους για τους Ναουσαίους καιρούς, δεν παραιτούνταν από τα δικαιώματά τους.

Με άλλα λόγια οι Ναουσαίοι φαίνεται ότι έχτισαν γρήγορα-γρήγορα, το Μικρό Πρόδρομο, για να μην εκκλησιάζονται στο Μέσα-μεγάλο Πρόδρομο θυμωμένοι με τους Εδεσσαίους και με κάποιους ίσως συμπολίτες τους, που είχαν φιλικές διαθέσεις προς εκείνους. Δεν αποκλείεται μάλιστα το τότε εχθρικό κλίμα να υπανόρευσε και τον εκ διαμέτρου αντίθετο προανα-

τολισμό των στοών των δύο ναών, αφού η στοά του Μικρού Προδρόμου είναι στραμμένη προς το Βορρά, ενώ του Μέσα, μεγάλου, προδρόμου προς το Νότο!

Το τέμπλο του Μικρού Προδρόμου είναι ξύλινο, απλό και όχι πολύ παλιό, όπως και οι μικρές εικόνες της επάνω σειράς που είναι σχετικές με τη ζωή του Χριστού. Εκτός από την Ωραία πύλη έχει ακόμη μία πλάγια είσοδο αριστερά χωρίς εικονογράφηση. Οι μεγάλες εικόνες του τέμπλου είναι αφιερωμένες στις εξής άγιες μορφές:

1. ΙΣ.ΧΡ. Παντοκράτωρ 1861
2. ΜΡ.ΘΟΥ (Θεοτόκος) με την επιγραφή "δια συνδρομής της συντεχνίας... ράδων, εις μνήμην... 1860 Μαΐου 12(:)".
3. Οι Άγιοι Ελευθέριος και Στυλιανός (μαζί) 1861.
4. Στο βόρειο τοίχο, κοντά στο τέμπλο, βρίσκεται μία μεγάλη εικόνα του Αγίου Σάββα με την επιγραφή "δια συνδρομής και δαπάνης της συντεχνίας των ψωμάδων εις μνημόσυνόν των, 1860, Μαΐου... ο, χειρ Αναστασίου".
5. Στο νότιο τοίχο, κοντά στο τέμπλο, βρίσκεται μία μεγάλη εικόνα του τιμώμενου αγίου, μάλλον ανακαινισμένη με την επιγραφή "Άγιος Προφ. Ιωάννης Βαπτιστής και Πρόδρομος".
6. Δίπλα στην προηγούμενη υπάρχει και μία μικρή του ίδιου αγίου, μάλλον ανακαινισμένη με την εξής επιγραφή "δια συνδρομής και δαπάνης των... τσιών(:) τη 13^η Σεπτεμβρίου 1911(:)".

Τα αποσιωπητικά δηλώνουν λέξεις ή συλλαβές δυσανάγνωστες, τα ερωτηματικά αμφιβολία.

Οι μορφές των εικόνων του τέμπλου του Μικρού Προδρόμου είναι μελαχρινές. Μου θύμισαν τις αντίστοιχες του τέμπλου του ναού της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Αγίου Σωτήρη). Δεν αποκλείεται να είναι έργα του ίδιου ζωγράφου, δηλαδή του Αναστασίου. Έχουν ζωγραφιστεί στα 1860-1861, τότε που, όπως φαίνεται, ή ιδρύθηκε ή ανακαινίστηκε μετά από κάποια καταστροφή ο ναός.

Στην πρόθεση του Μικρού Προδρόμου υπάρχει η τοιχογραφία της Αποκαθήλωσης του Χριστού, ενώ στην κόγχη του ιερού, σε δύο σειρές, υπάρχουν οι τοιχογραφίες της Πλατυτέρας των Ουρανών, επάνω, και της Θείας Κοινωνίας κάτω.

Στην Ωραία Πύλη και του Μικρού Προδρόμου εικονίζεται ο Ζωηφόρος Άρτος, όπως και σε κείνην του Μέσα Προδρόμου.

Στο βόρειο τοίχο του Μικρού Προδρόμου, αναρτημένη, μέσα σε πλαίσιο, υπάρχει μία σύνθεση σε μουσαμά προερχόμενη από τα Ιεροσόλυμα. Είναι πολύ μικρότερη από εκείνην του Μέσα Προδρόμου και φέρει την εξής

χειρόγραφη (και όχι καλλιγραφημένη) επιγραφή "Χ" Φίλιππος προσκυνητής του Παναγίου Τάφου, 1907".

Ο Ναουσαίος(;) Φίλιππος ακολουθώντας το παράδειγμα των προγενεστέρων του, όπως π.χ. του Γρηγορίου (Γλιγορίου) Ιωάννου, πήγε στα 1907 στα Ιεροσόλυμα προσκυνητής και έγινε Χατζή-Φίλιππος.

ΤΑ ΦΩΤΟΣΤΕΦΑΝΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΣΑ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

Σε ένα ακόμη προσκύνημά μου μέσα σε λίγες μέρες στο Μικρό Πρόδρομο, περιεργαζόμενος τα ασημένια φωτοστέφανα των παλιών μεγάλων εικόνων του, είδα, όχι χωρίς έκπληξη, ότι μερικά από αυτά είχαν εγχάρακτες χρονολογίες και κάποια ονόματα.

Η αρχή έγινε από την εικόνα του Αγίου Σάββα, στην οποία φαίνεται πολύ καθαρά η χρονολογία 1813 ανάμεσα στα διακεκομμένα ονόματα ΚΟΣ (ΚΟΣΤ;) και ΜΑΡΟΥ. Στη συνέχεια είδα τα ίδια ονόματα, το δεύτερο τώρα ολόκληρο, ΚΟΣ (ΚΟΣΤ;) και ΜΑΡΟΥΛΑ και ανάμεσά τους τη χρονολογία 1800 ή 1900 στο φωτοστέφανο του Παντοκράτορα του τέμπλου. Δεν είμαι σίγουρος αν πρόκειται για το όνομα Κοσμάς ή Κόστας (αντί Κώστας) και το όνομα Μαρούλα ή αν πρόκειται, λίγο παράξενο, για ένα όνομα.

Επίσης δεν είναι σίγουρο, αν ο δεύτερος αριθμός είναι 8 ή 9, μάλλον είναι 8, ούτε ο τελευταίος φαίνεται καθαρά, αν είναι 0 ή 8 γιατί επάνω του βρίσκεται το ένα καρφί του φωτοστέφανου. Πάντως όπως και να έχουν τα πράγματα φαίνεται ότι ένα από αυτά τα φωτοστέφανα είναι το αρχαιότερο κειμήλιο της Νάουσας, που βρίσκεται σε ναό της και μαζί με τα άλλα θυμίζει ότι στη Νάουσα πριν από το ολοκαύτωμα του 1822 ανθούσε και παρήγαγε λαμπρά έργα και η τέχνη της αργυροχρυσοχοΐας.

Ας σημειωθεί ότι και στα φωτοστέφανα των εικόνων του Προδρόμου και της Θεοτόκου υπάρχουν χαραγμένες αντίστοιχα οι χρονολογίες 1899 και 1902.

Οι χρονολογίες και τα ονόματα, που προαναφέρθηκαν, πρέπει μάλλον να χαράχθηκαν από τους αφιερωτές και όχι από τους χρυσοχόους με κάποιο αιχμηρό όργανο (καρφί;) και όχι από ειδικό εργαλείο, γιατί δεν είναι και πολύ καλογραμμένα.

Στο ερώτημα πώς βρέθηκαν τα φωτοστέφανα του 1800 και 1813 σε εικόνες του 1860 και 1861 η απάντηση δεν είναι όσο φαίνεται απλή. Ίσως να ήταν τοποθετημένα σε άλλες παλιότερες εικόνες που καταστράφηκαν ή στις υπάρχουσες που στα 1860/61 ανακαινίστηκαν. Μία μελέτη από ειδικούς πιθανόν να λύσει το πρόβλημα.

Τελειώνοντας πρέπει να σημειώσω ότι, όταν αποφασίζα να ασχοληθώ με τον Μικρό Πρόδρομο, δεν περίμενα να βρω μέσα σε ένα τόσο ταπεινό κτίσμα, τόσο σπουδαία κειμήλια, ούτε ότι, στην περίπτωση του Μέσα, μεγάλου, Προδρόμου, θα με εντυπωσίαζε περισσότερο και από την παντελή απουσία στοιχείων του 1715 η διαπίστωση ότι τα φωτοστέφανα των μεγάλων εικόνων του τέμπλου του αποκαθελώθηκαν και αρπάχτηκαν! Γιατί η διαπίστωση αυτή – μπορεί κάποιος να βάλει τα δάχτυλά του στους τύπους των ήλων! – σε συνδυασμό με την πληροφορία που μας δίνει ο Ε.Ι. Στουγιαννάκης (Ιστ. Της πόλεως Ναούσης, έκδ. 1976, σελ. 29, σημ. 6) ότι "Η εκκλησία αυτή (του Μέσα Προδρόμου)... έχει διάτρητον εκ σφαιρών πυροβόλων την θύραν, μαρτύριον των αγρίων επιθέσεων των ορδών του Αμπού Λουμπούτ προς εκπόρθησιν αυτής", χωρίς αμφιβολία μας συγκλονίζει...

ΛΑΟΣ 14 - 12 - 2000

Γ'. Ο ΕΞΩ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ

Το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου της Νάουσας βρίσκεται σε έναν χαριτωμένο εξώστη του ανατολικού Βερμίου με θαυμάσια θέα, που αγκαλιάζει όλο τον κάμπο τον απλωμένο ανά-μεσα στη Βεργίνα (Αιγές) και την Πέλλα, τα Πιέρια και

το Πάϊκο ως τη Θεσσαλονίκη και το Χορτιάτη, πέντε περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικά της πόλης, δίπλα στο δρόμο, ο οποίος περνώντας από τα Τρία Πλατάνια και το Κουκκούλι φτάνει στο Γιαννακοχώρι και το Ροδοχώρι. Είναι γνωστό και ως Έξω Πρόδρομος. Σύμφωνα με την

Το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου (ο Εξω Πρόδρομος της Νάουσας)

ιστορία της πόλεως Ναούσης του Ε.Ι. Στουγιαννάκη ιδρύθηκε τον έβδομο (Ζ') αιώνα. Καταστράφηκε πολλές φορές και ξαναχτίστηκε άλλες τόσες. Η τελευταία ολοκληρωτική του καταστροφή έγινε το 1822, όταν

ακολούθησε την τύχη της Νάουσας. Παλιότερα ήταν μονή ανδρική. Στα τελευταία χρόνια του εικοστού αιώνα, το 1995, όταν ξαναλειτούργησε, έγινε μονή γυναικεία.

Για την προ του 1822 ιστορία του μοναστηριού δεν ξέρουμε ως τώρα δυστυχώς σχεδόν τίποτε. Ούτε πότε ακριβώς ιδρύθηκε ούτε ποιος ήταν ο πρώτος κτίτορας.

Από κάποια τουρκικά έγγραφα του 19^{ου} αιώνα ξέρουμε μόνο ότι βρισκόταν ανάμεσα στις υποδιοικήσεις Νάουσας και Βοδενών (Έδεσσας), και είχε κάποια περιουσιακά στοιχεία, όπως ένα μετόχι μέσα στη Νάουσα (ο Μέσα Πρόδρομος), ένα σπίτι, 633 στρέμματα αγρούς, 2 στρ. Μωρεόκηπους (Μουριές), 23 στρ. αμπελώνες, ένα μύλο, ένα γναφείο (εργαστήριο μαλλιών-λευκαντήριο) και δύο αχυρώνες.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι δεν ήταν ιδιαίτερα πλούσιο μοναστήρι. Αλλά οι αλληπάλληλες καταστροφές του και προπάντων οι λόγοι που τις προκάλεσαν μαρτυρούν ότι η εθνική του προσφορά ήταν πλουσιότερη. Γιατί έπειτα από την ολοκληρωτική όπως προαναφέρθηκε, καταστροφή από τους Τούρκους το 1822, επειδή όπως και τα άλλα μοναστήρια του Βερμίου (Δοβράς, Καλήπετρας) και των Πιερίων (π.χ. Σκήτη Βεροίας) θεωρήθηκε ως συνεργαζόμενο με τους επαναστάτες της Νάουσας, πυρπολήθηκε άλλες δύο φορές μέσα στον αιώνα, που μόλις πριν από λίγες μέρες μας άφησε, τον εικοστό αιώνα. Μια στα 1905 και μια το 1944. Την πρώτη από αυτές το πυρπόλησαν οι Βούλγαροι Κομιτατζήδες επειδή ήταν “φωλιά” των Ελλήνων Μακεδονομάχων και τη δεύτερη τα στρατεύματα Κατοχής επειδή είχε προσφέρει καταφύγιο και επάλξεις σε αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης.

Από τις δύο αυτές – είθε να είναι οι τελευταίες – πυρπολήσεις σαν από θαύμα έμεινε ακέραιος ο ναός του Τιμίου Προδρόμου, το καθολικό του μοναστηριού, ενώ καταστράφηκαν εντελώς τα κελιά και τα άλλα βοηθητικά του κτίσματα.

Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΥΠΕΡΘΥΡΟΥ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
ΑΝΩΚΟΔΟΜΗΘΗ ΩΣ ΠΥΡΠΟΛΗΘΕΙΣ ΤΟ 1844 ΣΩΤΗΡΙΟΝ ΕΤΟΣ
ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΟΔΕΝΩΝ ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ ΚΥΡΟΥ
ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΑΝΘΙΜΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ.

Από την παραπάνω επιγραφή, που υπάρχει στο δυτικό υπέρθυρο του ναού, πληροφορούμαστε ότι το καθολικό της μονής του Τιμίου Προδρόμου Νάουσας μετά την πυρπόλησή του το 1822 από τους Τούρκους, πράγμα που για ευνόητους λόγους δεν αναγράφεται, ξαναχτίστηκε (ανωκοδομήθη = ανοικοδομήθηκε) στα χρόνια της αρχιερατείας του Μελετίου Γ' Βοδενών (1840-1848), όταν ήταν ηγούμενος της μονής ο ιερομόναχος Άνθιμος.

Αν, όπως λέγεται, το μοναστήρι του Έξω Προδρόμου ανήκε πριν και μετά το ολοκαύτωμα στη Νάουσα, δηλαδή στην ιερά μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης και πέρασε έπειτα στη δικαιοδοσία του μητροπολίτη Βοδενών (Έδεσσας), επειδή οι Ναουσαίοι αδυνατούσαν να πληρώσουν τον απαιτούμενο φόρο αίματος για τη δολοφονία ενός Τούρκου στην περιοχή του από αγνώστους, τότε η χρονολογία 1844 πρέπει να είναι το όριο πριν από το οποίο (*terminus ante quem*) έγινε αυτός ο φόρος.

Αλλά τα παραπάνω πιστεύω ότι θα διευκρινιστούν, όταν στο προσεχές μέλλον δει το φως της δημοσιότητας η εργασία φίλου ερευνητή, ο οποίος μελέτησε και τα αρχεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.¹

Η ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ 1800

Τώρα μετά την πρόσφατη ανακαίνισή της η μονή του Τιμίου Προδρόμου, η οποία ας σημειωθεί ότι από το 1950² ανήκει (και πάλι) στη Νάουσα, δηλαδή στην Ιερή Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, είναι ένα χάρμα οφθαλμών.

Από την υπεύθυνη μοναχή Μεθοδία, η οποία με υποδέχθηκε φιλόξενα στο πρόσφατο προσκύνημά μου στις 10 Ιανουαρίου, μια από τις όχι λίγες ανοιξιάτικες μέρες του φετινού χειμώνα, που ακόμα δε φάνταζε για χειμώνας, πληροφορήθηκα ότι η προσκυνηματική εικόνα του Τιμίου Προδρόμου, που βρίσκεται στο δεξιό προσκυνητάρι του ναού, είναι η μόνη παλιά εικόνα

1. Σύμφωνα με Πατριαρχικά έγγραφα που συνοδεύουν την εργασία του Δημ. Α. Παπάζη "Προσθήκες στην έρευνα για τη διεκδίκηση του Μετοχίου της Ι. Μ. Τ. Προδρόμου Ναούσης. Έκδοση ανεκδότων κειμένων" (Ανατ. Επιστ. Επετ. Θ. Σ. Α.Π.Θ. τ. 9, Θεσ. 1999) το μοναστήρι του Έξω Προδρόμου ανήκε ανέκαθεν ως ενοριακό στην Ι. Μ. Βοδενών (Έδεσσας).

2. Σύμφωνα με τον φιλόλογο συγγραφέα Κώστα Σταλίδη το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου παραχωρήθηκε από τη μητρόπολη της Έδεσσας στη μητρόπολη της Βεροίας - Νάουσας το 1950.

που απομεινέ εσω και χρονολογείται στα 1800. Η χρονολογία αυτή αποκαλύφθηκε, όταν αφαιρέθηκε το θαυμάσιο από ασήμι και χρυσάφι υψηλής τέχνης πουκάμισο της εικόνας για να γίνει η συντήρηση της ζωγραφιάς, που μου φάνηκε σαν έργο λαϊκού ζωγράφου.

Στο πάνω μέρος του πολύτιμου πουκάμισου του ένσαρκου άγγελου Ιωάννη Προδρόμου υπάρχει η επιγραφή "Αιωνία η μνήμη των συνδρομητών" (Η επιγραφή αυτή παρουσιάζεται χωρίς τα ορθογραφικά της λάθη) ενώ στο κάτω μέρος η επιγραφή, που παρουσιάζεται όπως είναι γραμμένη "1868 ΨΙΧΙΚΙΣ ΣΟΤΙΡΙΑΣ ΕΟΝΙΑ Ι ΜΝΙΜΙ Τ... ΔΙΑ ΧΡ ΓΕΩΡΓΙΟΥ...".

Ένα ι, ένα ο, ένα ε. Δεν έμαθε πολλά γράμματα αλλά ξέρεi ωστόσο πολύ καλά ότι πρέπει να δημιουργεί για τη σωτηρία της ψυχής του και για την αιώνια καλή του μνήμη ο αναμφισβήτητα χρυσοχέρης αργυροχρυσόχοος Γεώργιος. Κρίμα που δεν μπόρεσα να αποκρυπτογραφήσω και το πατρώνυμο, το επώνυμο ή το πατριδωνυμικό του. Κάποιος άλλος ερευνητής με πιο κοφτερό μάτι οπωσδήποτε θα το διαβάσει, γιατί κι αυτό πρέπει να είναι χαραγμένο στο τέλος της επιγραφής.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι άλλες παλιές εικόνες, του τέμπλου οι περισσότερες, του καθολικού της μονής, όσες γλίσωσαν από τους ιερόσυλους, που λεηλάτησαν πριν από χρόνια το ναό, και τώρα βρίσκονται στην εκκλησία της Παναγίας της Νάουσας περιμένοντας τη φροντίδα των συντηρητών.

ΟΙ ΠΑΛΙΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ

1. **Εικόνα ένθρονου ΙΣ.ΧΡ** ανάμεσα σε δύο αγγέλους με την επιγραφή "δια συνδρομής του δούλου του Θεού Μητζιάκι Βοδενότι: 1816 ή 1846 Μαΐου 2 Ιστορίθη παρά γεωρ, ζωγράφου Βοδενότι".
2. **Εικόνα της ένθρονης Θεοτόκου** ανάμεσα σε δύο αγγέλους με την επιγραφή "δια συνδρομής του δούλου του Θεού Κονσταντίν Χατζηγιωσί Βοδενότις: 1816 ή 1846 Μαΐου 29".
3. **Εικόνα των Αγίων Πάντων** με την επιγραφή "Συνδρομή και δαπάνη του εντιμοτάτου Κυρίου Χατζηκωνσταντίνου Χ' Αργυρίου εις μνημόσουνον αυτού και των γονέων 1849".
4. **Εικόνα η Σύναξις των Αρχαγγέλων** με την επιγραφή "Δι' εξόδου του κυρίου Πέτο Αθανασίου εκ Βλάχοβον 1849 Μαρτίου 10".
5. **Εικόνα Η Σύναξις των δώδεκα αποστόλων.** Μπροστά παρουσιάζονται οι κορυφαίοι απόστολοι Πέτρος και Παύλος που κρατούν μαζί έναν ναό, την Εκκλησία του Χριστού, ενώ με το δεξί του χέρι ο πρώτος κρατάει τα κλειδιά του Παράδεισου και ο δεύτερος με το αριστερό του χέρι κρατάει

ρομφαία με την αιχμή στραμμένη προς το έδαφος. Η εικόνα αυτή φέρει την εξής επιγραφή "1861 Μαρτίου 15, δια συνδρομής του κυρίου Χατζή Γρηγορίου εις μνημόσυνον αυτού και των τέκνων, χειρ Αναστασίου Ναουσαίου(;)".

Από την επιγραφή αυτή μαθαίνουμε ότι ο ζωγράφος Αναστάσιος, που υπογράφει και την εικόνα του Αγίου Σάββα του Μικρού Προδρόμου το 1860, είναι κατά πάσα πιθανότητα Ναουσαίος.

Στις παλιές εικόνες του "Έξω Πρόδρομο" θα πρέπει να συμπεριληφθεί και μία που παρουσιάζει τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου σε δύο ξεχωριστά κομμάτια (μήπως ήταν βημόθυρα;). Στο κάτω μέρος του κομματιού, που παριστάνεται ο Αρχάγγελος Γαβριήλ κρατώντας κρίνο, εικονίζονται οι Άγιοι Γρηγόριος ο Θεολόγος και Μέγας Βασίλειος. Το αντίστοιχο μέρος κάτω από την Παναγία είναι κατεστραμμένο.

Στη μονή του Τιμίου Προδρόμου της Νάουσας πρέπει να ανήκουν και άλλες δύο εικόνες, όχι τόσο μεγάλες όσο εκείνες του τέμπλου, που προαναφέρθηκαν, η μια με τον ΙΣ.ΧΡ Παντοκράτορα και η άλλη με την Μητέρα του Θεού την Ελεούσα.

Όλες αυτές οι εικόνες είναι πολύτιμα κειμήλια και, αφού συντηρηθούν, θα πρέπει να γίνουν προσιτές στους Ναουσαίους και σ' όλους τους Έλληνες, και όχι μόνο. Είναι όλες τους πανέμορφες.

ΑΞΕΧΑΣΤΑ ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ...

Τον "Έξω Πρόδρομο" στα μαθητικά μας χρόνια τον επισκεπτόμαστε σε κάποιες ημερήσιες εκδρομές μας. Τότε δε λειτουργούσε σαν μοναστήρι. Τα κελιά του ήταν σωροί ερειπίων, αλλά υπήρχε ένα σπιτάκι, που χρησιμοποιούνταν περισσότερο σαν αποθήκη από εκείνους που τον φρόντιζαν. Εμείς τον βλέπαμε σαν ένα ναουσαϊκό εξωκκλήσι, το ομορφότερο ίσως, εξωτερικά, καθώς ξεχώριζε από όλα τα άλλα χάρη κυρίως στους τρεις χαριτωμένους τρουλλίσκους του.

Η διαδρομή ως τα Τρία Πλατάνια ήταν ξεκούραστη, γεμάτη τραγούδια. Έπειτα ήταν ο ανήφορος ως το Κουκκούλι, που τον ανεβαίναμε σαν αγριοκάτσικα γυρνώντας συχνά-πυκνά το κεφάλι μας και προς την θαυμάσια θέα της Νάουσας. Από κει και πέρα κατηφορίζοντας για τον Έξω Πρόδρομο κάναμε σχέδια για παιχνίδια. Αξέχαστα χρόνια μαθητικά κι ο Άγιος Πρόδρομος, ο ένσαρκος άγγελος, προστάτης μας. Ποτέ δεν επέτρεψε να πάθουμε τίποτε, ακόμη κι όταν στην τελευταία μας εκδρομή, αν θυμάμαι καλά το 1956, μας έπιασε στο γυρισμό μια δυνατή καταιγίδα και κατεβήκαμε απ' το Κουκκούλι σαν καταδικασμένοι...

Όταν περνάς από μακριά από μια εκκλησία να κάνεις το σταυρό σου κι όταν περνάς από κοντά να ανάβεις ένα κεράκι... Συμβουλή της γιαγιάς μου της Ανατολής που παρά τα τριάντα περίπου χρόνια που πέρασαν από τότε που την άκουσα για τελευταία φορά μένει έντονη στη μνήμη μου.

Περνούσα λοιπόν, πάει κάμποσος καιρός, από την εκκλησία της Παναγίας, μπήκα για κερί και έμεινα να εξετάζω τις εικόνες και να προσπαθώ να διαβάσω τις επιγραφές τους. Σκέφτηκα να κρατήσω σημειώσεις κι έβγαλα χαρτί και μολύβι. Κάποιοι που με είδαν ανησύχησαν. Δεν τους κατηγορώ. Πολλά συμβαίνουν. Πρέπει όλοι να νοιαζόμαστε για την εθνική μας κληρονομιά. Αλλά για να νοιάζεσαι για κάτι πρέπει να το ξέρεις καλά.

Άραγε θα ήταν πολύ δύσκολο κάθε εκκλησία να έχει το δικό της βιβλίο, μεγάλο ή μικρό, με καταγραμμένα και φωτογραφημένα όλα της τα υπάρχοντα, κάτι σαν τουριστικό οδηγό, ώστε κι αν χάνεται κάτι, όταν βρίσκεται να επιστρέφει εκεί που ανήκει;

Οι Ναουσαίοι είναι γνωστοί για το ενδιαφέρον που δείχνουν για τις εκκλησίες τους. Κάποια προληπτικά όμως μέτρα για την ασφάλεια των κειμηλίων της πόλης μας ίσως δεν θα ήταν περιττά.

Τους παραπάνω προβληματισμούς μου τους δημιούργησαν κάποιοι φίλοι, όταν τους αποκάλυψα την πρόθεσή μου να μιλήσω για μερικές εικόνες. Μήπως, μου είπαν, αν γράψεις, ανοίξεις την όρεξη κάποιων Ιερόσυλων.

Ίσως δεν έχουν άδικο. Αλλά πάλι είναι αυτός αρκετός λόγος για να μη μιλήσεις για κάτι που πιστεύεις ότι έχει κάποια σημασία για την Ιστορία του τόπου σου;

Νομίζω ότι κανένας δεν έχει το δικαίωμα να σιωπά, όταν το χρέος τον καλεί να ενημερώσει τους συμπολίτες του για ένα κοινό αγαθό. Η ενημέρωση κάνει τους πολίτες να ενδιαφέρονται περισσότερο και να φροντίζουν για τα κοινά.

Δε θα μιλήσω για την καλλιτεχνική αξία των εικόνων. Δεν είμαι ειδικός. Θα παρουσιάσω μερικές επιγραφές και θα βάλω λίγα ερωτηματικά. Αν βρεθούν κάποιες απαντήσεις το κέρδος θα το εκμεταλλευτεί ο μελλοντικός Ιστορικός της Νάουσας.

Αρχίζω από την εικόνα της "Παντάνασσας" που ζωγραφίστηκε "Δια χειρός Δημητρίου Ζωγράφου Καμαριναίου Αώλ Ιουλίου Κη".

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τι ξέρουμε για το ζωγράφο Δημήτριο τον Σαραριναίο και για το συγκεκριμένο έργο του που έγινε οχτώ μόλις χρόνια -1830- μετά το ολοκαύτωμα της πόλης μας;

Στην εικόνα του Ευαγγελισμού διαβάζουμε: 1840::20 Δια χειρός manouήλ Γεωργίου Ζωγράφου εκ Σελίτζης", ενώ στην εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου βλέπουμε την επιγραφή:

"Δια συνδρομής και δαπάνης των τιμιωτάτων Ζευγαράδων εκ της πόλεως Ναούσης εις μνήμην των... Χειρ. Γεωργ. εκ Σελίτζης 1846".

Η επιγραφή αυτή φαίνεται ότι είναι ανακαινισμένη. Λείπει το όνομα των μνημονευομένων. Τι ξέρουμε για τους εκ Σελίτζης ζωγράφους; Κατοικούσαν άραγε στη Νάουσα ή οι Τιμιώτατοι Ζευγαράδες έστειλαν την παραγγελιά τους στη Σέλιτζα;

Η ανακαίνιση είναι μια μάστιγα που έπληξε τις περισσότερες φορητές εικόνες των εκκλησιών της Νάουσας. Η αποκάλυψη της αρχικής εικόνας, έργο που στις μέρες μας δεν είναι αδύνατο, ίσως να μας επιφύλασσε κάποιες εκπλήξεις.

Έκπληξη ήταν για μένα η επιγραφή μιας άλλης εικόνας, που την παρουσιάζω στη συνέχεια, όπως μπόρεσα να την αντιγράψω:

"Αύτη η Αγία εικών της Υψώσεως του Τιμίου και ζωποιού Σταυρού ε-χαλκοχαράχθη δαπάνη και επιμελεία του πανοσιωτάτου εν Ιερομονάχοις κυρίου Θεοδοσίου και Ιεροδιακόνου κυρίου Μεθοδίου των Ξηροποταμηνών παρ ων αφιερώθη τη αυτή αγία μονή ένθα κείται ανατεθειμένη εν χρυσοστόλλοις μέρη δύο εκ του τιμίου ξύλου του ζωποιού Σταυρού το μεν μέγιστον των απανταχού τε και τρυμαλιάν έχον την εκ του ήλου παρά του αιιδίμου βασιλέος κυρίου ρωμανού το δε άλλον παρά της αιμνήστου βασιλίσσης κυρίας Πουλχερίας:-: 1862".

Δίπλα υπάρχει και δεύτερη επιγραφή δυσανάγνωστη σε αρκετά μέρη:

"Ανηστορίθη η παρούσα εικών δια... δαπάνη... των κυριων... και των πατριωτών αυτού... των... (Σαμο)λαδαίων δι... ων αιωνία η μνήμη".

Τα πρώτα συμπεράσματα από την ανάγνωση των επιγραφών με τη βοήθεια πηγών που μιλούν για τη μονή Ξηροποτάμου του Αγίου Όρους είναι τα εξής: 1) Ο Ιερομόναχος Θεοδόσιος και ο Ιεροδιάκονος Μεθόδιος, Ξηροποταμηνοί, ανέλαβαν τη δαπάνη και την επιμέλεια της χαλκοχάραξης (χαλκογραφίας) της εικόνας της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, που την αφιέρωσαν στη μονή (Ξηροποτάμου). Ήταν μια παλιά συνήθεια. Έτυχε να δω χαλκογραφία άλλης μονής του Αγίου Όρους του 1745. Τις χαλκογραφίες αυτές που τις τύπωναν σε πολλά αντίτυπα τις διέθεταν στους πιστούς σαν

2) Στη μέση περίπου της επιγραφής υπάρχει ασάφεια που δε δικαιολογείται σαν άγνοια γλωσσική αυτών που σύνταξαν την επιγραφή γιατί αντίθετα η όλη επιγραφή δείχνει ανθρώπους εγγραμμάτους. Η ασάφεια αυτή σε συνδυασμό με κάποια αδικαιολόγητα ορθογραφικά λάθη οδηγεί στο συμπέρασμα ότι παρεμβλήθηκε κάποιος αντιγραφέας όχι τόσο γραμματισμένος, όσο οι συγγραφείς της επιγραφής. Ο αντιγραφέας αυτός είναι ο ζωγράφος του οποίου το όνομα λείπει ως δυσανάγνωστο από την αντιγραφή της δεύτερης επιγραφής δια χειρός του οποίου "ανηστορίθη η παρούσα εικών".

3) Επομένως πρόκειται ίσως για μια εικόνα που ζωγραφίστηκε με βάση μια χαλκογραφία και ο ζωγράφος από άγνοια ή από αβλεψία παρέλειψε κάποιες λέξεις από το υπόμνημα που συνόδευε τη χαλκογραφία και στο οποίο αναφέρονταν τα πιο πολύτιμα κειμήλια της μονής Ξηροποτάμου: α) Το μεγαλύτερο από τα σωζόμενα τεμάχια του Τιμίου Ξύλου που έχει και τρυμαλία (τρύπα) ενός από τα καρφιά, δώρο στη μονή του αυτοκράτορα Ρωμανού Α' Λεκαπηνού (914-919) και β) Τεμάχιο του Τιμίου Ξύλου που χάρισε στη μονή η αυτοκράτειρα Πουλχερία (424 μ.Χ.) που σύμφωνα με μια αβέβαιη παράδοση θεωρείται η ιδρύτρια της μονής Ξηροποτάμου.

4) Τέλος συμπραίνεται πως κάποιος ή κάποιοι Ναουσαίοι είχαν επισκεφτεί ίσως γύρω στο 1862 τη μονή Ξηροποτάμου του Αγίου Όρους, έφεραν την προαναφερθείσα χαλκογραφία και παρήγγειλαν σε κάποιο ζωγράφο μια εικόνα πιστό της αντίγραφο. Ενα μάτι πιο έμπειρο ίσως θα μπορούσε να διαβάσει στη δεύτερη επιγραφή κάποιες λέξεις που ο γράφων δεν μπόρεσε.

Οπωσδήποτε μια επίσκεψη στη μονή Ξηροποτάμου θα έριχνε περισσότερο φως στο πρόβλημα που μας απασχολεί.

Σε άλλο σημείωμά μου θα παρουσιάσω και μερικές άλλες επιγραφές από εικόνες των εκκλησιών της Νάουσας γιατί νομίζω ότι φωτίζουν κάποιες πτυχές της Ιστορίας της.

"ΝΙΑΟΥΣΤΑ τ. 39. 1987"

Β'. ΟΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ Ι. ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Στο τέμπλο του Αγίου Γεωργίου της Νάουσας υπάρχουν οι εξής εικόνες:

1. **Ο Βασιλεύς των Βασιλευόντων και Μέγας Αρχιερεύς** με την επιγραφή "δια εξόδων Σαπωνάδων ων η μνήμη αιωνία 1844 Φεβρουαρίου 18 άποστα".

2. **Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος.** "Δέησις Ιω...".

3. **Ο Άγιος Σπυριδών** "δέησις των μαστόρων Κονιτζιωτών".

4. Ο Άγιος Κλήμης αρχιεπίσκοπος Οχριδών και θαυματουργός.

Η μικρή εικόνα που συνοδεύει τη μεγάλη, τοποθετημένη χαμηλότερα, για να είναι πιο εύκολο το προσκύνημα, επιγράφεται ο ΑΓΙΟΣ ΚΛΗΜΗΣ ΑΧΡΙΔΩΝ και φέρει την ημερομηνία 1856 Ιουνίου 5.

5. Ο Άγιος Ελευθέριος. "Δια χειρός Τάκη Χασιούρα".

6. ΜΡ.ΘΟΥ "Δαπάνη εργατών αμπατζήδων 1843 Δεκεμβρίου 23".

7. Ο Μεγαλομάρτυς Γεώργιος. "ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΔΑΝΙΗΛ ΜΟΝΑΧΟΥ".

8. Ο Άγιος Νικόλαος. "Δια δαπάνης ψαράδων ων η μνήμη αιωνία 1844 Μαΐου 30".

9. Η Σύναξις των Αποστόλων.

Στη μικρή που συνοδεύει τη μεγάλη, (όλες οι μεγάλες εικόνες συνοδεύονται από μικρές) κεντρικά πρόσωπα είναι οι Απόστολοι Πέτρος και Παύλος, οι οποίοι παρουσιάζονται να κρατούν "την Εκκλησία" μαζί, ενώ με το άλλο τους χέρι ο ένας, ο Πέτρος, κρατάει κλειδί, ενώ ο άλλος, ο Παύλος, ρομφαία με την κόψη προς το έδαφος.

Ας σημειωθεί ότι ρομφαιοφόρος παρουσιάζεται ο Απόστολος Παύλος και στην τοιχογραφία που υπάρχει πάνω από το υπέρθυρο της κυρίας (δυτικής) εισόδου του μητροπολιτικού ναού Βεροίας (ο οποίος είναι αφιερωμένος στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο) και χρονολογείται (η τοιχογραφία) στα 1728, επί μητροπολίτου Ιωακείμ Γ' του Χίου.

Ίσως ο αγιογράφος της μικρής εικόνας της Σύναξης των Αποστόλων της Νάουσας, να είχε υπόψη του την τοιχογραφία που προαναφέρθηκε.

Στη μεγάλη εικόνα της Σύναξης των Αποστόλων, που, επίσης, προαναφέρθηκε κεντρική μορφή είναι ο Χριστός.

10. Ο Λιθοβολισμός του Πρωτομάρτυρα και Αρχιδιακόνου Στεφάνου.

11. Στα προσκυνητάρια που υπάρχουν από τη μια (δεξιά) και την άλλη (αριστερή) μεριά του τέμπλου υπάρχουν οι εικόνες των καβαλάρηδων Αγίου Γεωργίου του τροπαιοφόρου και μεγαλομάρτυρος, στην οποία δεν είδα επιγραφή, και του Αγίου Δημητρίου "Έργον Δ. Χασιούρα εκ Ναούσης 1952".

12. Στα άλλα δύο προσκυνητάρια που υπάρχουν κοντά στην είσοδο-έξοδο του κυρίως ναού, υπάρχουν οι μεγάλες εικόνες της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, στο δεξιό (μπαίνοντας) και της Αγίας Βαρβάρας, στο αριστερό.

Στην εικόνα της Αγίας Αικατερίνης διαβάζουμε την εξής επιγραφή: "Ανηστορίθη η παρούσα εικών δια δαπάνης των εντιμοτάτων κυρίων ζωσταράδων δια δρχ. 400 ων η μνήμη αιωνία 1843 Νοεμβρίου 11 χειρ αποστολάκη

παπα Δημητρ. Βερροιαίου".

Στην εικόνα αυτή βλέπουμε ολόκληρο το όνομα του ζωγράφου Αποστολάκη, ο οποίος υπογράφει και την εικόνα του Βασιλέως των Βασιλευόντων του τέμπλου στις 18 Φεβρουαρίου του 1844, τρεις μήνες περίπου υστερότερα ως "απσπλα".

Στο ίδιο προσκυνητάρι υπάρχει και μια μικρή εικόνα της Παναγίας με την επιγραφή: "ΜΡ. ΘΟΥ Η Μακαρια έργον Κ. ΧατζηΝώτα 1932, αφιέρωμα Αγγελάκη Κ. Τσιώμη".

Στην εικόνα της Αγίας Βαρβάρας (αριστερό προσκυνητάρι) υπάρχουν δύο επιγραφές από τις οποίες η πρώτη στο μεγαλύτερο μέρος της είναι δυσανάγνωστη. Στην αρχή της διαβάζουμε το όνομα του ζωγράφου: "δια χειρός παπα Αναστασίου...". Της δεύτερης επιγραφής επίσης κάποια μέρη δεν διαβάζονται και μεταξύ αυτών και η ημερομηνία. Στο ευανάγνωστο τμήμα της λέει: "Ανιστορήθη η παρούσα εικόν δια δαπάνης πλουσίας των τιμιωτάτων..." μετιών (επαγγελματιών;) Λαναράδων ούσπερ Κύριος διαφυλάτοι αυτούς εν έτι σωτηρίω ανέθεντο...".

Οι επιγραφές της εικόνας αυτής φαίνεται ότι έσβησαν από την πολυκαιρία και τα φιλήματα των πιστών. Η δεύτερη επιγραφή ίσως έγινε προσπάθεια από κάποιον μεταγενέστερο να ξαναγραφτεί με συνέπεια ορθογραφικά λάθη και ασυνταξίες.

Από αυτές τις λίγες εικόνες του Αγίου Γεωργίου, που παρουσιάσαμε, φαίνεται, νομίζω, η σπουδαιότητα της μελέτης των επιγραφών των εικόνων, γιατί αποκομίσαμε κάποιες αρκετά αξιόλογες μαρτυρίες για τους επαγγελματίες της Νάουσας και για κάποιους ζωγράφους της εποχής του 1840-1850, δηλαδή δύο ή τριών δεκαετιών μετά το Ολοκαύτωμα.

Στα ονόματα λοιπόν των ζωγράφων που μας είναι γνωστά από τις εικόνες του ναού της Παναγίας της Νάουσας .1) Δημήτριος Σαμαριναίος (1830), 2) Μανουήλ Γεωργίου εκ Σελίτζης (1840), προστίθενται τώρα και τα ονόματα: 3) Γεώργιος εκ Σελίτζης 1846 4) Αποστολάκης παπα Δημητρίου Βερροιαίος (1843, 1844), 5) Παπα Αναστάσιος... (πρέπει να ανήκει στην ίδια εποχή με τους πιο πάνω), 6) Δανιήλ μοναχός (άγνωστης χρονολογίας), 7) Κ. Χατζηνώτας (1932) και 8) Δημήτριος Χασιούρας, Ναουσαίος (1952).

Στους επαγγελματίες Ζευγαράδες και Σαμολαδαίους (;), τους γνωστούς από την εκκλησία της Παναγίας, τώρα προστίθενται και οι Σαπωνάδες (1844), Ψαράδες (1844), Αμπατζήδες (1843), οι Ζωσταράδες (1843), οι Λαναράδες (της ίδιας εποχής) και οι Κονιτζιώτες μάστορες, που όπως φαίνεται, εργάστηκαν στην ανέγερση του ναού του Αγίου Γεωργίου που έγινε το 1841, σύμφωνα με τη χρονολογία που υπάρχει στο τύμπανο του

Η παρουσία στο ναό του Αγίου Γεωργίου της Νάουσας εικόνων (της Αγίας Αικατερίνης και του Βασιλέως των Βασιλευόντων και Μεγάλου Αρχιερέως – Ιησού Χριστού) του Βεροιαίου ζωγράφου παπα-Δημητρίου Αποστολάκη και εικόνων που θυμίζουν αντίστοιχες της Βέροιας, όπως ο ρομφοιοφόρος Παύλος την τοιχογραφία του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου Βεροίας και η Μήτηρ Θεού (Παναγία) η Μακαρία την "χαμένη" τώρα εκκλησία της Παναγίας της Μακαριώτισσας Βεροίας, δείχνει οπωσδήποτε ότι υπήρχε κάποτε γόνιμη επικοινωνία των δύο σημαντικότερων πόλεων της Ημαθίας.

Δεν πρέπει εξάλλου να ξεχνάμε ότι τα συμπεθεριάσματα ανάμεσα στους Νιαουσινούς και τους Βεργιωτάδες δεν σταμάτησαν ποτέ.

Αλλά η Νάουσα δεν επικοινωνούσε μόνο με την κοντινή της Βέροια παρά και με τις μακρινότερες περιοχές της Σαμαρίνας και της Σέλιτζας (Εράτυρας Κοζάνης) και την Οχρίδα ή Αχρίδα, στις οποίες μάλιστα την αρχιεπισκοπή υπάχθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα.

Η ομορφιά και ο πλούτος της περιοχής της Νάουσας, όπως φαίνεται, δεν άφησαν την πόλη να πεθάνει μετά το Ολοκαύτωμα. Η εικόνα της "Παντάνασσας" της εκκλησίας της Παναγίας, που ζωγραφίστηκε το 1830 "δια χειρός Δημητρίου Ζωγράφου Σαμαριναίου" μαρτυρεί ότι η Νάουσα γρήγορα, σαν το Φοίνικα της επαναστατικής της σημαίας, αναγεννήθηκε μέσα από τις στάχτες και τα αποκαΐδια της.

Όμως δεν ήταν μόνο η ομορφιά και ο πλούτος που κράτησαν τη Νάουσα, ήταν και οι άνθρωποι σαν τον Γεώργιο Μπουφέλα, τον κτίτορα του Αγίου Γεωργίου που της χάρισαν τα υπάρχοντά τους και τη ζωή τους, για να αποκτήσει ξανά τις χαμένες εκκλησίες της και τα σχολεία της.

"ΝΙΑΟΥΣΤΑ τ. 76 - 77.1996"

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΑ-ΣΩΤΗΡΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ

Μετά το ολοκαύτωμα της Νάουσας στα 1822, όταν δόθηκε η άδεια απ' τον σουλτάνο να ξαναχτιστεί η κουρσεμένη πολιτεία, ξαναχτίστηκαν, όπως ήταν αναμενόμενο, και οι καταστραμμένες εκκλησίες της – ανάμεσά τους και ο Αγία-Σωτήρης (η Μεταμόρφωση του Σωτήρος). Αργότερα κατά το 1938/40 ο μετεπαναστατικός ναός του 1833, που σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών Ναουσαίων ήταν μικρός, κατεδαφίστηκε, για να χτιστεί στο μεγάλο οικοπέδό του ο σωζόμενος και στις μέρες μας μεγαλόπρεπος ναός. Γύρω στο 1919 είχε χτιστεί στα δυτικά της εκκλησίας του Αγία-Σωτήρη το πανύψηλο λιθόκτιστο καμπαναριό με συνδρομή των Ναουσαίων της Αμερικής,

οι οποίοι ποτέ δεν έπαψαν να αγαπούν και να ευεργετούν τη γενέθλια γη.

Ο Αγια-Σωτήρης είναι η εκκλησιά των παιδικών μου χρόνων, η ενορία μας, γιατί η Υπαπαντή, η εκκλησιούλα της γειτονιάς μου, αλλά και ο Αγια-Δημήτρης, λίγο πιο πέρα (βορειοδυτικά) λειτουργούσαν μόνο στη γιορτή τους ή όταν γινόταν κάποια ιδιωτική λειτουργία. Παιδί, θυμάμαι, πήγαινα και στεκόμουν κοντά στο Δεσποτικό του Αγια-Σωτήρη για να μπορώ από τη μια να χαίρομαι τη θωριά της Πλατυτέρας των Ουρανών, η οποία με το μικρό γιο της στην αγκαλιά και τη συνοδεία αγγέλων κατεβαίνει από τους ουρανούς, για να λειτουργηθεί στην εκκλησιά μας, (έτσι ερμήνευα τότε την τοιχογραφία της πλατυτέρας που υπάρχει πάνω από την κόγχη του Ιερού του Αγια-Σωτήρη), και από την άλλη τον Παντοκράτορα, τους Αποστόλους και τους Ευαγγελιστές στο κέντρο της κορυφής, στις πλευρές και τα ημιθόλια του ουρανοκρέμαστος, κατά την παιδική μου φαντασία, τρούλου.

Αυτές οι τοιχογραφίες του μητροπολιτικού ναού του Αγια-Σωτήρη που είναι μέχρι τώρα οι μόνες, και, ευτυχώς σχεδόν αναλλοίωτες, έχουν τόσο βαθιά εντυπωθεί στη μνήμη μου και τόσο κερδίζει τον θαυμασμό μου, που όσες άλλες και αν είδα δεν κατόρθωσαν να τις εκτοπίσουν απ' την πρώτη θέση κι ας μην ξέρω ακόμη το ζωγράφο τους!

Η εκκλησιά του Αγια-Σωτήρη είναι κάτι το μοναδικό και ανεπανάληπτο για μένα, επειδή μέσα σ' αυτήν και το παρεκκλήσι της Υπαπαντής (της Παπαντούλας μας), μπορώ να φανταστώ μαζεμένο όλο μου το συγγενολόγι και όλους τους παιδικούς μου φίλους, τους γείτονες και τις γειτόνισσες, ώσπου γύρω στα 1950 ο γυρισμός αρκετών στο παλιό Ημερολόγιο μας έκανε 'από δύο χωριά'.

ΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ

Αυστηρές και μαζί γεμάτες γλύκα, μελαχρινές και γι' αυτό ίσως τόσο οικείες, οι εικόνες του τέμπλου του Αγια-Σωτήρη, ανακαίνιστηκαν την 1-12-1947, όταν ήμουν εννέα περίπου χρόνων και γι' αυτό δεν μπορώ να πω πώς ήταν πιο πριν, επειδή τις θυμάμαι όπως είναι και τώρα.

Σε πρόσφατο προσκύνημα σχημάτισα τη γνώμη, ότι η ανακαίνιση πρέπει να περιορίστηκε κυρίως στο κάτω μέρος των εικόνων, εκεί που θα είχαν υποστεί κάποια φθορά από τα πολλά φιλήματα των πιστών. Έτσι εξαφανίστηκαν κάτω από το καινούργιο επίστρωμα οι χρονολογίες κατασκευής και η υπογραφή του αγιογράφου, όπως και οι επιγραφές που ίσως μαρτυρούσαν τους δωρητές. Ο ανακαινιστής σημείωσε μόνο το έτος 1842 (κάτω αριστερά) ως έτος αγιογράφησης και την ημερομηνία ανακαίνισης 1-12-1947 (κάτω δεξιά όπως τις βλέπουμε). Έχω τη γνώμη πως με έναν καθαρισμό

από εικόνες του εσωτερικού της ανακαίνισης οι εικόνες θα αποκαλύπταν το μυστικό της αγιογράφησης τους.

Στις εικόνες του τέμπλου του Αγια-Σωτήρη παριστάνονται οι εξής άγιες μορφές:

1. Ο Ιησούς Χριστός (επιγραφή Ο ΩΝ = ο υπάρχων...)
2. Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος
3. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος
4. Ο Άγιος Σπυρίδων
5. Η Μήτηρ του Θεού (Θεοτόκος)
6. Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος
7. Ο Άγιος Νικόλαος
8. Ο Άγιος Δημήτριος

Στις πλάγιες θύρες του Ιερού απεικονίζονται οι Αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ. Στους πεσσούς, δεξιά και αριστερά της Ωραίας Πύλης τοποθετήθηκαν γύρω στα 1978 (αυτή η χρονολογία υπάρχει στην εικόνα της Αγίας Κασσιανής) δύο νεότερες εικόνες, αυτή που προαναφέρθηκε και η εικόνα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.

ΑΛΛΕΣ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Η αρχαιότερη, απ' όσες μπόρεσα να δω, ενεπίγραφη εικόνα της εκκλησίας του Αγια-Σωτήρη πρέπει να είναι αυτή που παρουσιάζει τον **Άγιο Γεώργιο το Νέο** με φουστάνελα και φέσι. Η επιγραφή της λέει "δια χειρός Γεωργίου εκ Σελίτζης 1839 Ιανουαρίου 10".

Στο βόρειο τοίχο μαζί με την εικόνα του Αγίου Γεωργίου του Νέου, που προαναφέρθηκε, είναι αναρτημένες και οι παλιές, όσο εκείνες του τέμπλου ίσως, εικόνες των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού των γνωστών Αναργύρων, του Αγίου Αθανασίου και του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου (των οποίων οι επιγραφές είναι σκεπασμένες από τη βαφή της ανακαίνισης, που κάποτε πρέπει να φύγει), ενώ στο δυτικό τοίχο υπάρχει η εικόνα των Αγίων Νικάνορος και Διονυσίου.

Ανάμεσα στις αναρτημένες στους τοίχους της εκκλησίας του Αγια-Σωτήρη εικόνες ξεχωρίζουν τέσσερις με τις εξής επιγραφές:

1. **Η Βάπτισις του Χριστού:** Αφιερούται εις τον εν Ναούση Ιερόν Ναόν της Μεταμορφώσεως εις μνήμην της οικογενείας Ματθαίου Ιωάννου ζωγράφου. Έργον Χριστοδούλου Ματθαίου, 1925.
2. **Ο Άγιος Γεώργιος:** Δαπάνη Γεωργίου Α. Κύρτη. Υπό Χριστοδούλου

Ματθαίου εν Καρυαίς Αγίου όρους Άθω 1909.

3. Ο Άγιος Τρυφών: Δαπάνη και Συνδρομή των Αμπελουργών, χειρ (Ιωάννου); Ματθαίου εν μηνί Ιου... (η επιγραφή είναι δυσανάγνωστη προς το τέλος εξαιτίας της κορνίζας). Χαριτωμένο είναι το αποτέλεσμα που προκύπτει εξαιτίας της παράλειψης από απροσεξία οπωσδήποτε του γράμματος -μ- στη λέξη απελουργών (=αμπελουργών), εκτός αν ο ζωγράφος είχε πρόβλημα προ-φοράς του φθόγγου -μπ-, όπως η μακαρίτισσα η κυρά Βασιλική, η μάνα μου, η οποία ως Πόντια νόμιζε ότι πρόφερε μπλε, σόμπα, κ.λπ., ενώ έλεγε το πλε, η σόπα κ.λπ...

4. Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος: Δαπάνη Κωνστ. Περισιοράτη εν ναούση την 1^η Νοεμβρίου 1921, έργον Κωνστ. Χατζηνώτα.

Τέλος, από τις εικόνες σύγχρονων αγιογράφων, που επίσης υπάρχουν στο μητροπολιτικό ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (του Αγια-Σωτήρη) της Νάουσας, μαρτυρίες ότι οι ευσεβείς δε λείπουν ούτε από την υλιστική εποχή μας, αναφέρω ενδεικτικά μία, των Αγίων Ραφαήλ, Ειρήνης και Νικολάου, που είναι "Δέσεις και δωρεά Μιχαήλ Μάγδας και τέκνων Ξανθίδη, Δημητρίου και Πηνελόπης Μπρούβαλη" και έργο της "ελαχίστης Άννης Καζαντζίδη" του 1993.

Στην εκκλησία του Αγια-Σωτήρη της Νάουσας πρέπει να υπάρχουν και κάποια κειμήλια, που ο γράφων δεν είχε την τύχη να δει, τότε που ετοίμαζε το σημείωμα αυτό, τον Ιανουάριο του 1996, γι' αυτό επιφυλάσσεται να ξαναγράψει, όταν θα έχει νεότερα...

"ΝΙΑΟΥΣΤΑ τ. 81. 1997"

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ 1894 – 1994: Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΙΑ

ΠΑΠΑΝΤΗ – Η ΓΕΙΤΟΝΙΑ – ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ

Ο ναός της Παπαντής που ιδρύθηκε το 1894 με δαπάνη του Δ.Δ. Λόγγου και αφιερώθηκε μαζί με τον περίβολό του στην Φιλόπτωχο Αδελφότητα, σύμφωνα με την Κτιτορική επιγραφή τη χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα και τοποθετημένη πάνω από τη βόρεια είσοδο, συμπληρώνει εφέτος τα πρώτα εκατό χρόνια του.

Εκατό χρόνια, ένας ολόκληρος αιώνας γεμάτος από κοσμοϊστορικά ή σημαντικά μόνο για τα Βαλκάνια γεγονότα. Τέλη Τουρκοκρατίας, Μακεδονικός Αγώνας, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Απελευθέρωση Μακεδονίας, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή – Ανταλλαγή Πληθυσμών, Προσφυγιά, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Γερμανική Κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Εμφύλιος Πόλεμος...

Όλα αυτά τα γεγονότα πέρασαν μέσα από την Παπαντή και τους ανθρώπους της γειτονιάς της, τους Ναουσαίους, αλλά και τους άλλους Έλληνες που βρέθηκαν κοντά της και ζήτησαν την προστασία της.

Η Παπαντή, που είδε τη φωτιά να καίει σπίτια της γειτονιάς της και τους ανθρώπους της να συγκεντρώνονται ως μελοθάνατοι από τους Γερμανούς στο "Νέο δρόμο", "στο Τζαμί", όπως λεγόταν τότε η περιοχή, όπου τώρα είναι το Εργατικό Κέντρο, και άκουσε τα σφυρίγματα των βλημάτων και λαβώθηκε στον εμφύλιο πόλεμο από έναν όλμο στο δυτικό της τοίχο, άντεξε, και σήμερα φαίνεται ακόμη πιο νέα, απ' όσο τη βλέπαμε στα παιδικά μας χρόνια, χάρη στην αγάπη όλων των Ναουσαίων και στις αδιάκοπες φροντίδες των επιτρόπων της.

Αν όμως δεν άλλαξε ο ναός της Παπαντής, δεν συνέβη το ίδιο και με τον περίβολο και τη γειτονιά της που δεν είναι πια όπως ήταν τότε. Έφυγε η καγκελόπορτα και ο τοίχος με τα κάγκελα και τις αναρριχόμενες τριανταφυλλιές, που τις προστάτευε η ακούραστη Μικρασιάτισσα "Καλογριά", η κυρα-Ζωή, κατεδαφίστηκαν τα κελιά, κατοικίες προσφύγων και αστέγων, μέσα και έξω από τη νότια αυλόπορτα, που κι αυτή δεν υπάρχει πια, όπως και ο παραδεισένιος κήπος με το μνήμα του Δημητρίου Δ. Λόγγου στα βορειοανατολικά, κοντά στην κόγχη του Ιερού και γλίτωσε μόνο το σπίτι "της Καλογριάς" δίπλα στο καμπαναριό (κτίσμα του 1915).

Τα παλιά σπίτια της γειτονιάς της Παπαντής, τα περισσότερα, αντέχουν ακόμα, αλλά ανάμεσά τους χτίστηκαν και νέα, στη θέση εκείνων που είχαν καεί στην κατοχή, και στο μεγάλο μπαξέ-οικόπεδο του μύλου του "μπαρμπα Κώστα του Βαϊδενρλή", του θαυμαστή του θρυλικού ήρωα Τσακιτζή, και στο "Λόγγο", στη μακρόστενη μεγάλη αλάνα με την κρυψάνα κάτω από την κοίτη του μεγάλου ανοιχτού τεχνητού αγωγού, που εφοδίαζε με νερό της Αράπιτσας όλα τα αγώγια της Νάουσας, της απλωμένης πέρα από τη βόρεια όχθη του ποταμού.

Η γειτονιά μου η Παπαντή μπορώ να πω ότι δεν άλλαξε πολύ ούτε από τα νέα σπίτια που είναι διώροφα ή τριώροφα (εξαιρέση μια πολυκατοικία) ούτε από το ναό των Αγίων Πάντων που χτίστηκε από τους Παλαιοσημερολογίτες πλάϊ στο βάραθρο του μεγάλου καταρράχτη. Η μερική αυτή ανανέωση ήταν αναπόφευκτη και ευτυχώς δεν υπήρξε σαρωτική. Αν όμως ο χρόνος σεβάστηκε τα χτίσματα δεν έκανε το ίδιο και στους ανθρώπους. Έφυγαν, μετοίκησαν "στον Αγια-Θανάση" όλοι οι παλιοί αγαπημένοι (γιαγιάδες, μανάδες, γείτονες και γειτόνισσες). "Τούτη η γη που την πατούμε όλοι μέσα θε να μπούμε...".

ΜΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΠΑΝΤΗ

Μια παράδοση, που πέρασε από τη μακαρίτισσα Λισαβούδα Γκόγκλια, παλιά γειτόνισσα και αδελφική φίλη της μάνας μου, στα παιδιά της κι από κάποιο απ' αυτά στον επίτροπο της Παπαντής κ. Γιάννη Μπίλη κι απ' αυτόν σε μένα, λέει τα εξής:

"Στα παλιά τα χρόνια, πριν χαλάσουν οι Τούρκοι τη Νιάουστα (τον Απρίλιο του 1822) εδώ που είναι τώρα η εκκλησιά της Παπαντής, που την έχτισεν ο Λόγγος, ήταν ένα μικρό παρεκκλήσι με γύρω-γύρω κελιά σαν μοναστήρι, που ήταν κι αυτό της Παπαντής, μεγάλη η Χάρη της!

Το παλιό αυτό παρεκκλήσι της Παπαντής μαζί με τα κελιά του γλίτωσεν από το χαλασμό και, όταν ήρθαν οι Τούρκοι το έπιασαν, έκατσαν στα κελιά και δεν άφηναν τους Έλληνες να έρχονται να προσκυνούν και να ανάβουν κεριά.

Όμως η Παπαντή, μεγάλη η Χάρη της, έκανε το θαύμα της. Άρχισαν να χάνονται τα μικρά Τουρκόπουλα από τη γειτονιά και πήγαιναν και τα έβρισκαν, από τα κλάματα μέσα στην Αράπιτσα.

Στην αρχή οι Τούρκοι υποψιάστηκαν τους Έλληνες και παραφύλαξαν για να τους πιάσουν, αλλά τι να δουν: Μπροστά από τα μάτια τους βλέπουν ένα απ' τα μικρά τους να σηκώνεται στον αέρα, σαν να το άρπαξεν κανένας

αορατός αέτος, και να πετάει κατά την Αράπιτσα... Κατατρόμαξαν, μάζεψαν τα συμπράγκαλά τους και έφυγαν από την Παπαντή. Τότε γύρισαν στην Παπαντή πάλι οι Έλληνες και έκαναν την καινούργια εκκλησιά πιο μεγάλη για να την ευχαριστήσουν, που βοηθάει όλους τους Χριστιανούς και προπά- ντων όσες γυναίκες θέλουν να κάνουν παιδιά και δεν μπορούν”.

Αμέτρητες είναι οι γυναίκες που, αφού περίμεναν κάμποσα χρόνια να κάνουν παιδί και δεν έκαναν, πήγαιναν (και πηγαίνουν) στην Παπαντή, έτα- ζαν να ανάβουν σαράντα κεριά από ένα την πάσαν ημέραν, και, όταν έκαναν το τάμα τους, γίνονταν (και γίνεται) το θαύμα. Γι’ αυτό όλη η Νιάουστα κά- θε χρόνο στο Πανηγύρι της Παπαντής (2 Φεβρουαρίου) έρχεται εδώ να προσκυνήσει.

Η ΑΓΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΠΑΠΑΝΤΗΣ

Από την παλιά εκκλησία της Παπαντής έμεινε στη θέση της μόνο η Ά- για Τράπεζα, που αποτελείται από τμήμα αρχαίου ελληνικού πώρινου κίονα με ραβδώσεις, μαρτυρία, κατά πάσα πιθανότητα, ότι στον τόπο αυτό και πριν να λατρέψουν οι Έλληνες το Χριστό λάτρευαν κάποιον από τους θεούς του Ολύμπου.

Από εκείνο το αρχαίο ιερό ίσως να είναι και δύο βάσεις μαρμάρινες, που περισσότερο μοιάζουν με κιονόκρανα απροσδιόριστου ρυθμού, μάλλον ρωμαϊκής εποχής και δύο ή τρεις μαρμάρινοι αράβδωτοι σπόνδυλοι κιόνων. Πάνω σ’ έναν απ’ αυτούς, που βρίσκεται μπροστά στο νάρθηκα, τοποθετή- θηκε τώρα τελευταία ο πέτρινος χερόμυλος της Παπαντής, που είναι οπωσ- δήποτε ένα από τα θαυμάσια παλιά “εργαλεία” που διασώθηκαν.

Με την άποψη, ότι στην περιοχή της Παπαντής πρέπει να υπήρχε αρχαίο ελληνικό ιερό, συνηγορεί οπωσδήποτε και η μοναδικότητα του τοπίου, που οφείλεται προπάντων στην παρουσία του μεγάλου καταρράχτη, φυσικού μνημείου εξαιρετικής ομορφιάς, που δεν είναι δυνατό να μην το πρόσεξαν οι αρχαίοι Μακεδόνες, οι οποίοι ως γνήσιοι Έλληνες λάτρευαν την ομορφιά και θεοποιούσαν όλα τα στοιχεία της φύσης. Είναι εντελώς απίθανο να μην επισκέφτηκαν την περιοχή του μεγάλου καταρράχτη της Αράπιτσας, που τότε ίσως να ονομαζόταν Όλγανος ή Ξάνθος, ο Αριστοτέ- λης και ο Αλέξανδρος, όταν ζούσαν στο Νυμφαίο της Μίεζας και έκαναν περιοδείες για τη μελέτη της πανίδας και της χλωρίδας ή κυνηγούσαν στους πλούσιους κυνηγότοπους του Βερμίου (4^{ος} αι. π.Χ.).

Αν λάβουμε υπόψη μας το πάθος του Μ. Αλεξάνδρου να κολυμπάει στα κρύα νερά των ποταμών, που συναντούσε στο δρόμο του, τότε οπωσ- δήποτε μπορούμε να τον δούμε με τα μάτια της φαντασίας μας να απολαμ-

βάνει το κολυμπι στα γάργαρα νερά της Αράπιτσας (Ιερράς πίσας = Ιερής πηγής).

Αλήθεια δεν είναι καιρός να στηθεί και στη Νάουσα ένα άγαλμα του Μ. Αλεξάνδρου, ένα ωραίο αντίγραφο σε μεγέθυνση του αρχαίου αγάλματος του Αλεξάνδρου-Πανός και μάλιστα στην περιοχή Στουμπάνου, η οποία δεν αποκλείεται να οφείλει το όνομά της σε ιερό του αγαπημένου στους Μακεδόνες θεού Πανός;

ΝΑΟΣ - ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Ο Ιερός Ναός της Υπαπαντής του Χριστού της Νάουσας έχει πολλά στοιχεία από την αρχιτεκτονική των αρχαίων μακεδονικών τάφων, με τους οποίους μοιάζει πολύ, εσωτερικά βέβαια. Είναι μονόχωρος με θολωτή οροφή και είναι χτισμένος βασικά με ντόπια πουρόπετρα. Για να μπει στον κυρίως ναό από τη βόρεια είσοδο, όπου και ο νάρθηκας, κατεβαίνεις επτά σκαλοπάτια και πέντε από τη δυτική που σπάνια ανοίγει.

Έχει μικρό γυναικωνίτη, χαρακτηριστικό γνώρισμα των χριστιανικών ναών και ο νότιος τοίχος του, εξωτερικά, υποστηρίζεται από αντερείσματα.

Στο κέντρο της θολωτής οροφής υπάρχει η μορφή του Παντοκράτορα μέσα σε κύκλο και στο σημείο της οροφής, που βρίσκεται πάνω από την Αγία Τράπεζα, μέσα σε εξάκτινο αστέρι είναι ζωγραφισμένο το μάτι του Θεού με την επιγραφή Ο Ω Ν (=ο Υπάρχων).

Οι τοίχοι του ναού είναι λευκοί, εσωτερικά, Αγιογραφημένα είναι μόνο η κόγχη του Ιερού, όπου υπάρχει η μορφή της Θεοτόκου, της Πλατυτέρας των Ουρανών, και η κόγχη της Πρόθεσης (βόρεια), όπου υπάρχει η μορφή του Ιησού Χριστού Προσευχόμενου.

Το τέμπλο είναι απλό και λιτό. Εκτός από την Ωραία Πύλη έχει μόνο μια πλάγια είσοδο, την αριστερή, γι' αυτό και έχει τρεις μεγάλες εικόνες δύο δεξιά (όπως βλέπουμε) προς την Ωραία Πύλη και μια αριστερά. Η πλάγια είσοδος δεν είναι ακόμα ζωγραφισμένη. Η θέση των εικόνων είναι η συνηθισμένη στους περισσότερους ορθόδοξους ναούς. Αριστερά βρίσκεται η μορφή της Θεοτόκου και δεξιά οι μορφές του Χριστού και του Προδρόμου. Κάτω και μπροστά από τις μεγάλες εικόνες του τέμπλου υπάρχουν και οι αντίστοιχες μικρές προσκυνηματικές, όπως και πάνω από αυτές η "ζωφόρος" αποτελούμενη από μικρές εικόνες στη σειρά, και στην κορυφή του τέμπλου, σαν αέτωμα, η σκηνή της Σταύρωσης.

Οι τρεις μεγάλες εικόνες του τέμπλου και η εικόνα του Ευαγγελισμού, που είναι τοποθετημένη στον βόρειο τοίχο, δίπλα στην αριστερή πλάγια είσοδο του Ιερού, πρέπει να είναι του ίδιου ζωγράφου, του Μητάκου Χατζή

– Σταματίου. Οι εικόνες του Χριστού και της Παναγίας ζωγραφίστηκαν το 1890, ενώ του Προδρόμου και του Ευαγγελισμού το 1891 στη Θεσσαλονίκη.

Απέναντι από την εικόνα του Ευαγγελισμού, στο νότιο τοίχο εκτός από τη μεγάλη εικόνα της Υπαπαντής, που είναι έργο του κορυφαίου Ναουσαίου ζωγράφου Χριστοδούλου Μαθαίου του έτους 1885, υπάρχουν και άλλες δύο μικρότερες από τις οποίες η μια υπογράφεται από τον ζωγράφο Δημήτριο Ε. εκ Σαμαρίνης στις 20 Μαρτίου... (το έτος δυστυχώς είναι δυσανάγνωστο) και η άλλη, που είναι σχεδόν ολόκληρη σκεπασμένη από φύλλο αργύρου ή επαργυρωμένο, έχει μόνο την ημερομηνία της διακόσμησης (αυτή φαίνεται) χαραγμένη "1894 Απριλίου πρώτη (;)".

Από τις εικόνες των οποίων είδα τις επιγραφές και τις χρονολογίες μόνο η προαναφερθείσα της Υπαπαντής και μια του Αγίου Νικολάου, που είναι αναρτημένη στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα έχουν ως χρονολογία το 1894, είναι δηλαδή συνομήλικες του ναού.

Ας σημειωθεί ότι η εικόνα του Αγίου Νικολάου που προαναφέρθηκε προσφέρθηκε σύμφωνα με επιγραφή της, από τον Γρηγόριο Χ"Δ' Λόγγου.

Στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα της Παπαντής υπάρχει και μια κεντημένη εικόνα της Υπαπαντής, προσφορά της... Ν. Χριστίδου 1908 (:) μια άλλη των Αγίων Μαρίας και Θεοφάνους που υπογράφεται από το ζωγράφο Μ.Σ. Γεντισιώτη το 1898 (τα αρχικά είναι δυσανάγνωστα) και μια της Αγίας Τριάδας την οποία αφιέρωσαν το 1907 τρεις παπαδιές μαζί με άλλες ένδεκα ευλαβικές Ναουσαίες, των οποίων αξίζει να μνημονεύσουμε τα ονόματα, που είναι τα εξής: πρεσβυτέρα παπά Αν(αστασίου), πρεσβυτέρα παπά Ν(ικολάου), πρεσβυτέρα παπά Κ(ωνσταντίνου), αυτή είναι η πρώτη στη σειρά, Μαριγώ, Λιμονιά, Ελένη, Κατερίνη, Ρίνα, Βελίκω, Θεανώ, Θεοφανή, Μαριγώ, Φανή, Ελένη (τα ονόματα παρουσιάζονται ορθογραφημένα).

Δεν πρέπει να παραλείψουμε να σημειώσουμε ότι η Ωραία Πύλη του Ιερού φέρει τη μορφή του Χριστού ως Μεγίστου Αρχιερέως και Βασιλέως των Βασιλέων με την επιγραφή "Δαπάναις των κυρίων Νικολάου Πανά, Κωνσταντίνου Δημητρίου και Ιωάννου. Δια χειρός του Ιωάννου Κ. Πεσλή, Εν Κοζάνη 1905 Μαΐου 20).

Από τις άλλες εικόνες, που φυλάγονται στο ναό της Υπαπαντής, χάρη στην ευγένεια των επιτρόπων, που έτυχε να τους συναντήσω εκεί σε πρόσφατο προσκύνημα, ενδιαφέρουσες επιγραφές έχουν μια της Αγίας Βαρβάρας "έργον Χαλαλάμπου Αδάμου Γόγου Βεροιαίου 1906 Μαΐου 25" και μια του Αγίου Σπυρίδωνα που είναι προσφορά αρκετών οικογενειών όπως των: Ελένης προσκυνητριάς μετά τέκνων... Νικολάου, συμβίας και τέκνων, Ιωάννου Αντωνίου, συμβίας και τέκνων", (κάποιες άλλες είναι δυσανάγνω-

Η τελευταία αυτή εικόνα μου θύμιζε το πανηγύρι της Παπαντής, τότε που η εκκλησία γέμιζε από λειτουργίες των ευσεβών Ναουσαίων και μεις τα παιδιά της γειτονιάς προθυμοποιούμασταν να βοηθάμε γράφοντας τα ονόματα των προσφερόντων σε φύλλα τετραδίου με τη σειρά ως εξής: Σταμάτη συμβίας και τέκνων (όλοι ζωντανοί) ή Ελπίδας και τέκνων (δεν ζούσε ο σύζυγος).

Δεν θα ξεχάσω το γέλιο (κάτω από τα μουστάκια – ήμασταν παιδιά του Δημοτικού) που κάναμε, όταν κάποια πολύ γνωστή τότε μεγαλοκοπέλα μας είπε να γράψουμε “Σούδας... συμβίας και τέκνων...”.

CAN TA YHAA BOYNA

Ας με συγχωρήσουν οι φίλοι αναγνώστες αν έγραψα περισσότερα απ' όσα θα περίμεναν για την “Παπαντίτσα” ή “Παπαντούλα” μας, όπως την αποκαλούσαν οι γιαγιάδες κι οι μανάδες μας, αλλά πώς να μην παρασυρθείς από τις αναμνήσεις των παιδικών χρόνων, που ένα πολύ μεγάλο μέρος τους δεν έχει νόημα χωρίς την Παπαντή, είτε το όνομα αυτό σημαίνει την εκκλησία, είτε τη γειτονιά;

Η Παπαντίτσα μας, λοιπόν έγινε εκατό χρόνων. Της ευχόμαστε να ζήσει σαν τα ψηλά βουνά και την παρακαλούμε να προστατεύει όλους εκείνους που την αγαπούν και τη φροντίζουν και προπάντων τη γειτονιά της και την πόλη της.

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ. τ. 72. 1995”

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΝΑΟΥΣΑ

Ελληνικόν παπόρ σο λιμάν! Το μαντάτο έκανε τις καρδιές των Τραπεζουντιών, προπάντων των παιδιών, που δεν είχαν ξαναδεί ούτε ελληνικό βαπόρι ούτε Έλληνες ναύτες, Έλληνες της Ελεύθερης Ελλάδας, να σκιρτήσουν και να τρέξουν στο λιμάνι για να δουν εκείνους τους Αρχάγγελους των ονείρων τους, που τους περίμεναν να έρθουν κάποτε και στην Τραπεζούντα με το καράβι της λευτεριάς...

Μέσα στο παιδομάνι κι ο Γιάννης κι ο Μιχάλης, τ' αδέρφια της μάνας μου, στην ηλικία που το πανώχειλο αρχίζει και χνουδίζει. Πήγαν, είδαν και άκουσαν, προπάντων άκουσαν! και γύρισαν και έφεραν τα νέα στη μάνα τους την Ανατολή και στις αδερφές τους, τη Βασιλική, την Ευτυχία και τη Γενοβέφα, που τους περίμεναν στο σπίτι με ανυπομονησία. Δηλαδή τα μαύρα νέα που έφεραν. Το μόνο που μπορούσαν να πουν ήταν ότι οι ελεύθεροι Έλληνες έβριζαν πολύ άγρια θεούς και δαίμονες με την παραμικρότερη αφορμή ή και χωρίς λόγο.

- Νέπε σους, από κι εν αλήθεια.

- Ναι, μάνα, την αλήθειαν λέω σε, επέμενε ο Γιάννης, ο μεγαλύτερος αδερφός.

- Κρίμαν! Κρίμαν! Είπε κουνώντας το κεφάλι της η Ανατολή, ο Θεόν θα χάν' μας!

Ήταν αρχές του εικοστού αιώνα και η Βασιλική, η μάνα μου, ακόμα το θυμάται, σαν να ήταν χτες.

Την ίδια περίπου εποχή που συνέβη το παραπάνω περιστατικό συνέβη και αυτό που θα παρουσιάσω στη συνέχεια, στη Νάουσα αυτή τη φορά.

Έλληνις στρατιώτις! Έλληνις στρατιώτις! Στη Νάουσα φτάνουν οι Έλληνες στρατιώτες. Οι απελευθερωτές στρατιώτες τον Οκτώβρη του 1912.

Μερικοί ανυπόμονοι Ναουσαίοι, που είχαν στήσει καραούλι και τους περίμεναν, πρόφτασαν το νέο στην πόλη κι όλοι βιάζονταν, ποιος να τους πρωτοδεί, προπάντων οι γέροι και τα παιδιά.

Ο συμπτέθερός μου, ο Βαγγέλης ο Σιμομώκιος, εκεί που μιλούσαμε μια μέρα για τα παλιά τοπωνύμια της Νάουσας, για τα παλιά τραγούδια και για τον Κωνσταντούλη το Σιούγγαρη, ακόμη ο Τάκης ο Μπαΐτσης δεν είχε παρουσιάσει τα ποιήματά του, θυμήθηκε πώς έγινε και αντίκρισε για πρώτη φορά Έλληνα στρατιώτη.

"Μας μαζεύει που λέτι, ου Ντόντας κι μας πάνει στου δρένιου του Πλιατσιούκα να ιδούμι Έλληνις. Στου δρόμου ου Ντόντας πέταξιν του φέσι

του στη ζίγγρα για να μην τουν ιδει ου Έλληνας κι τουν πιράσι για Τούρκουν. Πιριμινάμι, απού λέτι, να ιδούμι κανέναν Έλληνα σαν τουν Ηρακλή, κι τι να ιδούμι!

Βλέπουμε, απού λέτι, έναν κουντόν, αματί κουντόν, ίσιαμι ένα μέτρου! Απομεινάμι ουδέτσι! Του Χατζηκώστα του πιδί, στουν γυρισμόν, τουν είπιν του μπάρμπα του Ντόντα: Πάει κι του φέσι, μπάρμπα Θόδουρη, το' χασις!

Τότε ο συμπέθερός μου ο Βαγγέλης ήταν περίπου οχτώ χρόνων, αλλά ακόμη τον θυμάται τον πρώτο Έλληνα στρατιώτη από την παλιά Ελλάδα.

Κατακαημένοι Έλληνες! Κουβαλάμε ένα μεγάλο όνομα που συχνά-πυκνά μας βασανίζει όπως η πέτρα τον κολασμένο Σίσυφο. Μόλις πούμε άντε τα καταφέραμε να το ανεβάσουμε, μας ξεγλιστράει στον κατήφορο και άντε ξανά-μανά από την αρχή...

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ τ. 23. 1983”

1. Αποστόλου Σ., Ιστορικά της μονής Εξω Προδρόμου Νάουσας, περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ, τ. 33/1985.
2. Βακαλοπούλου Α., Ιστορία της Μακεδονίας από τα προϊστορικά χρόνια ως το 1912, Θεσ. 1983.
3. Βασδραβέλλη Ι., α) Ιστορικά περί Ναούσης εξ ανεκδότου χειρογρ. περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ, τεύχη 14, 15, 16/1981. β) Ιστορικά αρχεία Μακεδονίας Β' Αρχεῖον Βεροίας - Ναούσης 1596 - 1866, δ. Ε.Μ.Σ. Θεσ. 1954. γ) "Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν", Β' εκδ. Θεσσαλονίκη 1970.
4. Γκούτα Α., Σχετικά με την κτίση και θεμελίωση της Νιάουσας, περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ, τ. 53/1990.
5. Δημητριάδη Β., Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή, Θεσ. 1973.
6. Δούδου Γ., Εις μνημόσυνον Σεχ Λεαή του Δερβίση της Νάουσας, περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ, 6. 57/1991.
7. Εν Γενιτσοίς, Τα Γιαννιτσα στην ιστορική διαδρομή τους, Γιαννιτσα 1994.
8. Κωνσταντούδη Σταμάτη, Δύο σημειώσεις με ιστορικές πληροφορίες για τη Βέροια και τη Νάουσα, εφ. Βέροια, 24 - 7 - 1992.
9. Λεονάρδου Γ., Μάρα η Χριστιανή Σουλτάνα, Αθήναι 1999.
10. Μαζίνη Δημήτρη, Μνήμες από τις αλησμόνητες πατρίδες, εφ. Ημερήσια 29 - 3 - 1992.
11. Μακεδονία, Εκδοτικής Αθηνών, Αθήναι 1982.
12. Μέγα Α.Γ., Ελλην. Εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας, Αθήναι 1957.
13. Μ.Ε. Εγκυκλοπαίδεια Δρανδάκη 1927.
14. Μητροπολίτου Βεροίας και Ναούσης Π. Καλπακίδη, Ο ιδρ. Της μ. Ταξιαρχών και Πολιούχος Ναούσης Όσιος Θεοφάνης ο Νέος, Νάουσα 1998.
15. Μπάιτση Δ., Νάουσα, οι βιομηχανίες του χθες, Βέροια 1997.
16. Μπωζούρ Φ., Πίνακας του Εμπορίου της Ελλάδος στην τουρκοκρατία (1787-1797) τόμ. Α', μετ. Ε. Γαρίδη, Αθήνα 1974.
17. ΝΑΟΥΣΑ 19^{ος}-20^{ος} αι. έκδ. Π.Ε.Ν., Νάουσα 1999.
18. Παπαγεωργίου Ν. Πέτρου, Αι Σέρραι και τα Προάστεια τα περί Σέρρας και η μονή του Ιωάννου του Προδρόμου (Συμβολή ιστορική και αρχαιολογική, β' έκδοση, Θεσ. 1988).
19. Παπάζη Αγγέλου Δημητρίου, Προσθήκες στην έρευνα για την διεκδίκηση του Μετοχίου της Ι. Μ. Τ. Προδρόμου Ναούσης. Έκδοση

- ανεκδότων κειμένων. (Επιστ. Επετ. Θεολογικής Σχ. Α.Π.Θ., τ.9, Θεσσ. 1999 - Ανάτυπο)
20. Σπορέλα Κ., Ο περιηγητής W.M. Leake στη Νάουσα, περ. ΝΙΑΟΥΣΤΑ τ. 20-24/1982-83.
  21. Στογιόγλου Γ., Η Εκκλησία και τα σχολεία στη Νάουσα, ΝΑΟΥΣΑ 19ος - 20ος αιώνας, Νάουσα 1999.
  22. Στουγιαννάκη Ι.Ε., Ιστορία της πόλεως Ναούσης, Θεσ. 1976.
  23. Τσιώμη Κ., Ιστορικά σημειώματα, εφ. Φωνή Ναούσης 15 - 9 - 1979, 22 - 9 - 1979, 6 - 10 - 1979
  24. Φιλίππιδου Γ.Ν., Η επανάστασις και καταστροφή της Ναούσης, Αθήνησι. 1881.
  25. Χατζή Χρήστου, ΤαΓιαννιτσά στην Ιστορία, Θεσσαλονίκη 1975;
  26. Χιονίδη Χ.Γ., α) Η Νάουσα, η επανάσταση και ο "χαλασμός" της το 1822, ομιλία, Αθήνα 1992, β) Ιστορία της Βέροιας τόμ. Α' Βέροια 1960, τόμ. Β' Θεσ. 1970, γ) Ο Οσιος Θεοφάνης ο Νέος (Ο εξ Ιωαννίνων πολιούχος της μακεδονικής Ναούσης, η ίδρυση της πόλεως και η καταγωγή των κατοίκων), ανάτυπον του Η' τόμου των "Μακεδονικών", Θεσ. 1968.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Α

Αβρανός ή Εβρενός, Γαζή Εβρενός 4, 5, 12, 14, 15, 16, 17, 26, 27, 38, 40, 55, 67
 Αβουσνός, Αγοστός= Νάουσα, Νιάουστα 14, 31, 45, 57
 Αγνώστος (ανώνυμος) Ναουσαίος βιβλιογράφος 42, 43, 44, 45
 Αγνώστος (ανώνυμος) Ναουσαίος συγγρ. "Ιστορικόν Νιάουστας" 4, 8, 14, 25, 27, 32, 36, 37, 40, 46, 55, 61
 Αϊβαλί 34
 Αλή Μπέης, γιός του Γαζή Εβρενός 16, 21, 22, 25, 38,
 Αλής, γιός του Αχμέτ Μπέη 16, 23, 24, 25, 36, 37, 38
 Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος 17, 41, 42, 44, 50, 74
 Ανδριανούπολη (Αδριανούπολη) 9, 12, 13
 Απόστολος Γεωργίου (17ος αι.) 48
 Αράπιτσα 6, 7, 11, 12, 29, 36, 56, 60, 61, 67, 69, 75, 96, 100
 Αυτοκρατορικό Κληροδότσημα (χάσι) 59, 60
 Αχμέτ Μπέης, Χατζή Αχμέτ Εβρενόζογλου κ.λ.π. 9, 16, 17, 18, 22, 29, 30, 35, 36, 38, 40, 55

Β

Βακούφι 6, 17, 52, 55, 57, 59, 62, 63
 Βαλιντέ σουλτάνα (valide hanım) 6, 12, 27, 28, 32, 58, 59, 62
 Βαλιντέ σουλτάνα Μάρα Μπράνκοβιτς - Κομνηνού 27, 28, 32, 36, 38, 40
 Βέροια, Βέρροια 15, 19, 21, 22, 23, 37, 38, 39, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 63, 68, 74, 93
 Βιβλιοθήκη Μητροπόλεως Βεροίας 48, 49, 50
 Βιβλιογράφος ανώνυμος στη Νάουσα το 1615 42 - 45, 52

Γ - Δ

Γαζή Εβρενός, Γαζή Αχμέτ Εβρενός κ.λ.π. 4 - 6, 12, 15, 16, 18 - 22, 25 - 27, 35, 38, 55, 62
 Γάσος Αγγελής 61
 Γεράσιμος Ιερομόναχος (17ος αι.) 50
 Γεώργιος Χρυσόχοος 1868 86
 Γιαννιτάς, Γενιτάς 5, 6, 8 - 12, 17, 18, 22, 23, 24, 35 - 38, 55
 Γρόσια 14
 Δανιήλ μοναχού αγιογραφικός οίκος 91

Ε

Εβλιγιά Τσελεμπή 15, 17, 18, 21, 22, 35, 45, 57, 59, 60
 Εβρενόζογλου 9, 10, 15, 16, 56, 62
 Εβρενός Γαζή 4 - 6, 12, 15, 16, 18 - 27, 35, 38, 55, 62
 Εβρενοί 5, 6, 23, 24, 25, 45, 52
 Ελχάκ (elhaç Ahmed Bey) 62

Ζ

Ζαφειράκης Θεοδοσίου 60, 61, 65
 Ζήσης Καραδήμος 17ος 58
 Ζώπυρος 44
 Ζωγράφοι: Αναστάσιος, 81

Αναστάσιος Ναουσαίος 86
 Αποστολάκης παπα Δημητρίου Βεροιαίος 90, 92, 93
 Γεώργιος Βοδενότης 86
 Γεώργιος εκ Σελίτζης 89, 95
 Δανιήλ μοναχού αγιογραφικός οίκος 91
 Δημήτριος Σαμαριναίος 88, 89, 92, 93, 100
 Δ. Χατζη - Νώτας 78
 Εμμανουήλ (Μ) Σ. Γενιτσιώτης 79, 101
 Ιωάννης Ματθαίου 96
 Ιωάννης Πεσλής 101
 Κωνσταντίνος Χατζηνώτας 72, 92, 96
 Μανουήλ Γεωργίου εκ Σελίτζης 89, 92
 Μητάκος Χατζη - Σταματίου 100, 101
 Παπα Αναστάσιος 92
 Χαράλαμπος Αδάμου Γόγου Βεροιαίος 101
 Χριστόδουλος Ματθαίου 78, 96, 101

Η - Θ - Ι

Ηρακλής 104
 Θεοδώρα Ιωάννου Καντακουζηνού 28
 Θεοφάνης μοναχός 41
 Θεοφάνης Οσιος ο Νέος 5, 14, 18, 19, 20, 21, 27, 40, 43, 52, 53, 56, 66, 67
 Ιερεμίας Β'ο Τρανός 52
 "Ιστορικόν Νιάουσας" 3, 8
 Ιωακείμ ο εκ Κύτρους (Κίτρους) 42, 48, 49, 50, 57

Κ - Λ

Καμπίτης Αναστάσιος 62
 Καραδήμος Ζήσης 58, 77
 Καρατάσιος - Γερο - Καρατάσος 61
 Κίτρος (Κύτρος) 16, 49, 50
 Κονιτζιώτες μάστορες 91, 92
 Κωνσταντινούπολη (Σταμπούλ) 8, 9, 19, 20, 29, 32, 35, 38, 49, 61, 84
 Ληκ (Leake w. M.) 44, 59, 60, 61
 Λόγγος Δ. Δημήτριος 97

Μ

Μακαρία Μήτηρ Θεού (εικόνα) 57, 71, 72, 73, 74, 92
 Μακαρία, μετόχι μ. Βατοπεδίου 57, 72, 73, 74
 Μακαριώτισσα, συνοικία Βεροίας 57, 74, 93
 Μάρα Μπράνκοβιτς - Κομνηνού (ή Μάρω) 27, 28, 32, 36, 38, 40
 Μαρία, σύζυγος Σελίμ Β' 28
 Μαρούλα (1813) 82
 Μουσωλείο Γαζή Εβρενός 15
 Μουσωλείο (τουρμπές) Χ. Αχμέτ Εβρενόζογλου 16
 Μίεζα 52 - 54, 68, 69, 70
 Μπουφέλας Γεώργιος 93

N - Ξ

Νάουσα, Νιάουστα (Νέα Αυγούστα;) κλπ. 3 - 14, 16, 18 - 22, 29 - 36, 39 - 51, 57, 58, 68, 82
 Νάουσα Πάρου 46
 Νάουσα (= ρέουσα, πηγή) 68
 Ναουσαίοι επώνυμοι 17ου αι. 42, 47, 64
 Ναουσαίος ανώνυμος βιβλιογράφος 42 - 46
 Νάουσαίος ανώνυμος συγγρ. "Ιστορικών Νιάουστας" 3, 4, 8, 25, 27, 32, 36 - 40, 46
 Νέα Αυγούστα, Νάουσα, Νιάουστα κλπ. 30, 31, 32, 38, 42, 43, 44, 46, 50, 54, 55, 59, 65, 68, 74
 Νυμφαίο Μίεζας (Σχολή Αριστοτέλους) 52, 54, 69, 70, 99
 Ξάνθος 99

O

Οικουμενίος, επισκ. Τρίκκης, συγγραφέας 50
 "Οικουμενίος" βιβλίο 48, 49
 Ολγανος 53, 68, 99
 Οσιος Θεοφάνης ο Νέος 5, 14, 18 - 21, 27, 40, 43, 52, 56
 Οσιος Σεΐχης Ιλαχή (Σεχ Λεαή κλπ.) 17 - 20, 27, 35 - 37, 40, 45

Π

Παλαιονάουσα, Παλιονιάουστα Παλιονάγουστα 6, 7, 10, 12, 19, 32, 45, 67, 69
 Παναγία Μακαρία 71, 72, 93
 Παπα Αγγελάκης (1686) 48, 49
 Παπα Δήμος (1692) 48
 Παπα Χριστόφορος (1686) 48, 49, 50
 Παράσχος 48, 49, 50
 Πέλλα Augousta Pella 33
 Περδικάρης (17ος αι) 41, 47
 Πλάτανος Αριστοτέλους 69, 70
 Πολύζος ή Καλόγηρος (17ος αι.) 41, 47
 Προδρόμου μοναστήρι (Εξω Πρόδρομος) 76, 80, 83 - 87
 Προδρόμου παρεκκλησί (Μέσα Πρόδρομος) 74, 76, 77, 78, 80, 81, 83
 Προδρόμου παρεκκλησί (Μικρός Πρόδρομος) 76, 80, 81, 83
 Πουλχερία (424 μ.Χ.) 90

P - Σ

Ρωμανός Α' Λεκαπηνός (10ος αι.) 90
 Σαραντηνός Θεόδωρος 55, 57
 Σεΐχης Ιλαχή (Seyh Abdullah al Ilahi) 17, 18, 19, 20, 27, 35, 36, 37, 40, 45, 52, 54
 Σερμπέτης Ανδρέας (17ος αι.) 41, 47
 Σεχ Λεαή, Σιάχης Λιάνης, Σεΐχης Ιλαχή 4, 5, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 19, 20, 35, 54, 67
Σουλτάνοι: Οσμάν (1259 - 1326) 26
                   Ορχάν (1326 - 1359) 15, 26, 28
 Μουράτ Α' (1359 - 1389) 4, 12, 15, 26, 28
 Βαγιαζίτ Α' (1389 - 1402) 15, 21, 28
 Μουσά, σφετεριστής 21
 Μεχμέτ Α' (1413 - 1421) 14, 15, 17, 21, 25, 27
 Μουράτ Β' (1421 - 1451) 5, 9, 14, 21, 23, 24, 26, 27, 38
 Μεχμέτ Β' (1451 - 1481) 9, 14, 18, 25, 26, 27, 32, 35, 36, 37, 39

Βαγιαζίτ Β' (1481 - 1512) 26
 Μουράτ Γ' (1574 - 1595) 27, 28
 Σταμπουλή βοσταντζής πρ. σουλτάνας 1806, 59, 60, 61
 Στραβός Πλάτανος 13, 33
Συνοικίες ελληνικές: Αγίας Παρασκευής 63
 Αγίας Σωπτήρας (Μεταμορφώσεως Σωτήρος) 62, 64
 Αγίου Γεωργίου 62, 64, 73
 Αγίου Δημητρίου 61, 62, 64, 80
 Αγίου Μηνά 42, 43, 44, 45, 46, 62, 64, 74, 76
 Αλωνιού (Αλώνια) 62, 63
 Κιόσκι 61, 62
 Μεγάλη 62
 Παναγίας 62, 64, 74
Συνοικίες τουρκικές: Τζαμιού 63
 Νέα (Cedid) 63
Συντεχνίες: Αμπατζήδων 91
 Ζευγαράδων 89, 92
 Ζωσταράδων 92
 Λαναράδων 92
 (Σαμο)λαδαίων 89, 92
 Σαπωνάδων 90
 Ψαράδων 91
 Ψωμάδων 81
 Σχολή Αριστοτέλους (Νυμφαίο Μ.) 52, 66, 69, 70

Τ - Υ - Φ

Ταξιάρχων μονή (Αγία - Ταξιάρχης) 14, 19, 43, 50, 52, 56
 Τιμάριο 7, 55
 Τραπεζούντα 39, 64, 103
 Υπαπαντής ναός 73, 79, 97 - 102
 Φιλόπρωχος Αδελφότης 97

Χ - Ψ - Ω

Χάσι 7, 59, 60, 61
 Χατζή Αχμέτ Μπέης (Εβρενόζογλου) 4, 5, 6, 8, 11, 16, 17, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 38, 54, 55
 Ψαράδων συντεχνία 91
 Ψευδο - Μουσταφάς 17, 21
 Ψωμάδων συντεχνία 81
 Ωραία Πύλη 77, 81, 101

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	8
ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	15
ΤΙ ΓΡΑΦΕΙ Ο Φ. ΜΠΩΖΟΥΡ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΙΔΡΥΤΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	23
ΛΛΗΣ ΓΙΟΣ ΚΑΙ ΔΙΣΕΓΓΟΝΟΣ ΤΟΥ ΓΑΖΗ ΕΒΡΕΝΟΣ	25
ΟΙ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ	26
ΟΙ ΒΑΛΙΝΤΕ ΧΑΝΟΥΜΙΣΣΕΣ - ΣΟΥΛΤΑΝΟΜΑΝΕΣ	27
ΜΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	29
ΠΟΤΕ "ΙΔΡΥΘΗΚΕ" Η ΝΑΟΥΣΑ	35
ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ΕΝ ΝΑΟΥΣΗ (ΝΕΑ ΛΥΓΟΥΣΤΗ?..... ΝΙΑΟΥΣΤΗ....)	40
ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΕΠΩΝΥΜΟΙ ΝΑΟΥΣΑΙΟΙ	47
Η ΝΑΟΥΣΑ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΩΝ ΑΡΜΑΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	51
ΜΕΡΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	52
ΝΑΟΥΣΑΝ ΑΚΡΟΤΟΜΟΝ ΠΕΤΡΑΝ	65
Ο ΠΛΑΤΑΝΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	69
Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΜΑΚΑΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	72
Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ	76
ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ. Α΄ ΟΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	88
Β΄ ΟΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	90
Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΑ-ΣΩΤΗΡΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	93
Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ 1894-1994: Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΙΑ	97
ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ ΚΑΙ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ	105
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	107

TYPE PRESS

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
OFFSET
ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟ

Καραμανλίδης
Νικόλαος

Νέα Νικουπόδεια Ημαθίας
Τηλ. 90234 - Fax. 90339

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίδα	Σειρά	Γράφε	Αντί
5	7	de la Grèce	la Grèce
10	28	συνίσταντο	συνίστατο
10	29	τσιαμί	τσιαμή
33	26	Ημερήσια	Ημερίσια
34	σημ.	χριστιανούς	Χριστιανούς
17	64μ.	αίτημα' του	έτοιμα' του
37 σημείωση:		Στο κείμενο του Γεωργίου Σφραντζή (βιβλ. Δ' κεφ. ΙΘ') γίνεται λόγος μόνο για την επιστροφή του Γ. Ραούλ, απεσταλμένου του Θ. Παλαιολόγου στον πάπα. Ο γράφων υποθέτει ότι τα ίδια περίπου ισχύουν και για τον Ιωάννη Ράλη, απεσταλμένο του Θ.Π. στον Μεχμέτ Β', ο οποίος εκ παραδρομής, όπως φαίνεται, αναγράφεται στο πρωτότυπο και ως Γεώργιος Ράλης. (Η σημείωση αναφέρεται στη λέξη «άπρακτος» σελ. 37 στίχ. 15)	
39	3	πολλαπλασιασμό	πολαπλασιασμό
62	7	στον επίσκοπο	στο επίσκοπο
63	25	2.610	2.310
101	32	μετά τη φράση στο ναό της Υπαπαντής να προστεθεί η φράση και τις είδα. Το κόμμα είναι περιττό.	

59   27   παραιδορα'

85   9   νυρηόχμ64

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ

1. Πατρίδες της Καρδιάς, ποιήματα, Βέροια 1974.
2. Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί, λογοτεχνική μετάφραση, Βέροια 1975.
3. Δεκαπέντε Ωδές του Οράτιου, λογοτεχνική μετάφραση α' έκδοση, Βέροια 1978, β' έκδοση φωτοτυπική, Βέροια 1995.
4. Προσκύνημα στα ιερά της Θεοσώστου πόλεως Βεροίας, (Ναοί, κειμήλια, Ενθυμήσεις, Αναμνήσεις, Σχόλια), έκδοση Θρακικής Εστίας Βεροίας, Βέροια 1996.
5. Βασίλισσα Βεργίνα, έκδοση εφημερ. ΛΑΟΣ, Βέροια 1997.
6. Βεργιώτικα, τομ. Α', φωτοτυπική έκδοση Κ.Δ. Κάκαρη, Βέροια 1998.
7. Η Βέροια στους αιώνες, Βεργιώτικα Σημειώματα, έκδοση εφημερ. ΛΑΟΣ, Βέροια 1999.